

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**“YER” KAVRAMININ ANLAMSAL DEĞİŞİMİ: MİMARLIKTA “ÖZ”E DAİR
FENOMENOLOJİK BİR SORGULAMA**

Elif SEÇER

Doç. Dr. Tülin VURAL ARSLAN

(Danışman)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİNA BİLGİSİ ANABİLİM DALI

BURSA – 2016

Her Hakkı Saklıdır

TEZ ONAYI

Elif Seçer tarafından hazırlanan “Yer Kavramının Anlamsal Değişimi: Mimarlıkta “Öz”e Dair Fenomenolojik Bir Sorgulama” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Doç. Dr. Tülin VURAL ARSLAN

Başkan : Doç. Dr. Tülin VURAL ARSLAN
U.Ü. Mimarlık Fakültesi,
Bina Bilgisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR
U.Ü. Mimarlık Fakültesi,
Bina Bilgisi Anabilim Dalı

İmza

Üye : Yrd. Doç. Dr. şevket YILDIZ
U.Ü. İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi Anabilim Dalı

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım

Prof. Dr. Ali Osman DEMİR

Enstitü Müdürü

... / ... / 2016

U.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı,
- ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

.../.../2016

Elif SEÇER

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“YER” KAVRAMININ ANLAMSAL DEĞİŞİMİ: MİMARLIKTA “ÖZ”E DAİR
FENOMENOLOJİK BİR SORGULAMA

Elif SEÇER

Uludağ Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Mimarlık Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Tülin VURAL ARSLAN

Tarihsel süreçte sosyo-ekonomik ve kültürel koşulların farklılaşması, insanın düşünce yapısındaki değişimleri meydana getirmiş, insanın yer ile kurduğu ilişki ve mimarlık anlayışı da bu değişimlerden etkilenmiştir. Bu süreçte mimarlık yer ile kurduğu ilişkiyi, özünde sahip olduğu ‘yer’e özgü değerleri yitirmiş; ‘yer-mekan-zaman’ değerleri birbirinden ayrılmıştır.

Rasyonel düşüncenin gelişmesi ve modernleşme sürecinde yaşanan değişimler ile yere ait değerlerin düşünsel ve fiziksel anlamda yok sayılmaya başlaması, küreselleşme ve gelişen politikalar ile birlikte mimarlıkta yersizleşmenin ortaya çıkması, yere özgü tartışmaları gündeme getirmiştir.

Ortaya çıkan tartışma ve arayışlardan mimari fenomenoloji, rasyonel düşüncenin aksine, yere ait değerlere, insan algısı, deneyim, duyular ve yaşantı ile birlikte, holistik bir bakış ile yaklaşarak, yerin ve mimarlığın ‘öz’ünün anlamsal olarak sorgulanmasında yeni kavrayışlar ortaya çıkarmaktadır.

Tezin amacı, rasyonel düşüncenin gelişimi ile süreç içinde mimarlıkta ‘yer’ kavramına ait değişen değerlerin, fenomenolojik bir yaklaşımla sorgulanarak yeniden anlamlandırılmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Yer, Kartezyen özne, Küreselleşme, Aynılaşıma, Yersizleşme, Zaman-Mekan, Yerin Ruhu, Mimari Fenomenoloji

2016, v + 117s.

ABSTRACT

MSc Thesis

SEMANTIC CHANGES IN THE CONCEPT OF "PLACE": A PHENOMENOLOGICAL QUERY ON THE "ESSENCE" OF ARCHITECTURE

Elif SEÇER

Uludağ University
Graduate School of Natural and Applied Sciences
Department of Architecture

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Tülin VURAL ARSLAN

Differentiation of socio-economic and cultural conditions in the historical process changes in the mentality of the people and his relationship with 'place' and understanding of architecture is affected by this changes. The relationship with place in architecture have lost and 'place-space-time' values are separated in this process.

Development of rational thinking and changes in the modernization process is affected values of the place to be unconcerned in physical and mental dimension. Non-place and placelessness discussions which are based on 'place' concept are occurred in architectural area because of influence of global politics.

Among all discussions architectural phenomenology approaches holistic point of view unlike the rational mind. The values of place, human perception and experience are focused and architectural phenomenology reveal new semantic discussion base on meaning nature of architecture.

The thesis is aimed to question again the case of placelessness in architecture with a phenomenological approach which lost with the development of rational thought.

Key words: Place, Cartesian subject, Globalization, Homogeneity, Placelessness, Time-Space, Spirit of Place, Architectural Phenomenology

2016, v + 117p.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimim boyunca beni hiçbir zaman kısıtlamadan her zaman görüşleriyle destekleyen, düşünce dünyamda uçan balonları yere indirip onları kurgulamamı sağlayan, kaybolduğumda beni amacıma geri döndüren, dünyayı kurtaramayacak olsam da, bu yolda yapacağım işlerin her zaman değerli olduğunu bana hatırlatan, değerli hocam Doç. Dr. Tülin Vural ARSLAN'a bilimsel çalışmalarına ve akademik hayatıma olan katkılarından dolayı teşekkür ederim.

05/01/2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	ix
1.GİRİŞ.....	1
2. MEKAN VE YER KAVRAYIŞLARI.....	9
3.İNSANIN ‘YER’ İLE İLİŞKİSİNİN DEĞİŞMESİ.....	13
3.1.Kartezyen Öznenin Doğuşu.....	13
3.2.Görme Biçiminin Değişimi.....	17
3.3.Zaman Algısının Değişimi.....	21
3.4. Rasyonel Düşüncenin Gelişimi.....	25
3.5. Bölüm Sonucu.....	31
4.‘YER’İN DÖNÜŞÜMÜ: ‘YER’ KAVRAMININ MEKAN VE ZAMAN OLARAK AYRIŞMASI.....	36
4.1. Küreselleşme ve Aynılaşıma.....	36
4.2. ‘Zaman - Mekan Dönüşümü.....	43
4.3. Yersizleşme.....	49
4.4. Bölüm Sonucu.....	52
5. ‘YER’İN SORGULANMASI VE MİMARİ FENOMENOLOJİ: MİMARİ ‘ÖZ’Ü ARAYIŞ.....	55
5.1. Fenomenolojik Yaklaşım.....	56
5.1.1.Edmund Husserl: Önyargısızlık ve ‘öz’e dönüş.....	57
5.1.2. Heidegger: Orada olmak ‘ <i>Dasein</i> ’.....	59
5.1.3.Merleau Ponty: Beden ile kavrayış.....	62
5.2.Mimari Fenomenoloji ve Yer ile ilişkisi.....	65
5.2.1.Schulz: Yerin Ruhu ‘ <i>Genius Loci</i> ’.....	67
5.2.2. Pallasmaa: Tenin Gözleri.....	70
5.3. Bölüm Sonucu.....	76
6. YER KAVRAMINA İLİŞKİN ‘ÖZ’ÜN AKTARILMASI.....	80
6.1.Mimarlığın Doğası.....	81

6.2. Yaşantı ve Deneyim: Yaşamı Tümüyle Algılamak	86
6.3. Bedensel Kavrayış: Mekana Dokunmak	91
6.4. ‘Yer’in belleği: Mimarlıkta Yaşanmışlık	98
6.5. Bölüm Sonucu	103
7. SONUÇ	108
KAYNAKLAR	113
ÖZGEÇMİŞ	117

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. Kavramsal Çerçeve	5
Şekil 1.2. Çalışmanın yöntemi	7
Şekil 3.1. Batlamyuz tarzı haritalama	19
Şekil 3.2. Milet kent planı	20
Şekil 3.3. Theo Van Doesburg, 1925	28
Şekil 3.4. Le Corbusier, Çağdaş Kent Projesi Maketi.....	30
Şekil 4.1. İletişim ve haberleşme teknolojisinin gelişimi, Harvey.....	46
Şekil 5.1. Frank Lloyd Wright, Şelale Evi	74
Şekil 6.1. Louis Khan, Kimbell Sanat Müzesi.....	82
Şekil 6.2. Louis Khan, Kimbell Sanat Müzesi.....	84
Şekil 6.3. Zumthor, Therme Vals.....	84
Şekil 6.4a.Tadao Ando, Pulitzer Arts Foundation	89
Şekil 6.4b.Tadao Ando, Pulitzer Arts Foundation	89
Şekil 6.5.Tadao Ando, Azuma House.....	90
Şekil 6.6.a. Tadao Ando, Chikatsu Asuka Müzesi.....	92
Şekil 6.6.b. Tadao Ando, Chikatsu Asuka Müzesi	90
Şekil 6.7. Tadao Ando, Rokko Konutları.....	92
Şekil 6.8.a. Steven Holl, Hellsinki Çağdaş Sanatlar Müzesi	93
Şekil 6.8.b. Steven Holl, Hellsinki Çağdaş Sanatlar Müzesi	93
Şekil 6.9.a. Philosopher in Meditation, Rembrandt	95
Şekil 6.9b. Aziz Thomas'ın Şüphesi, Caravaggio	96
Şekil 6.10. Tadao Ando, Church of Light.....	97
Şekil 6.11. Annual Rings, Denis Oppenheim	100
Şekil 6.12. Zumthor, Saint Benedict Şapeli	101
Şekil 6.13.a. Zumthor, Kolumba Sanat Müzesi	102
Şekil 6.13.b. Zumthor, Kolumba Sanat Müzesi.....	102
Şekil 6.14. Anlambilim çözümlene yöntemine göre mimarlıkta özün aktarılması.....	197

1.GİRİŞ

İnsan yaşantısının somut alanı olarak yapılı çevre, geçmişten beri toplumların düşünce yapısının göstergesi olmuştur. Mimarlık, insanın dünyayı algılayışını yansıttığının somut verilerini oluşturur. Geçmişten beri, toplumların düşünce biçiminin değişimi evrene, doğaya ve yere yaklaşımı; dolayısıyla mimarlık anlayışını da değiştirmiştir.

Mimarlık, insanın kendi yarattığı bir yerde barınması ve yaşam gereksinimlerini karşılamasıdır, ayrıca farklı mimari yapılarda yaşamın farklı halleri ile karşılaşmak, yaşam ve dünya ile ilgili bir farkındalığa ve hazzı açmaktadır (Erzen 2015). Mimarlık fiziksel bir gerçeklik olarak, belirli işlevlere yanıt vermesi dışında, insanın duyuşal dünyasını da etkilemektedir. İnsan, yerlerin yapısına özgü farklılıkları kavradığı durumlarda, algı dünyasını açarak, mekanı deneyimleyerek, onunla ilişkilenebilmektedir. Günümüz dünyasının kentleri ve mimarlığı ise duyuşal ve deneyimsel anlamda insanı zenginleştirmekten öte, küresel kültürün şemaları çevresinde biçimlenmekte, yaratılan soyut bir gerçeklik için üretilmektedir.

Bütün çağ ve dönemlerin kendine özgü bir mekan anlayışı ile onu biçimlendiren bir yaşam şekli, politik, estetik, inanç ve ahlaki değerleri vardır (Aydınlı 2002). Tarihsel sürece bakıldığında insanlık tarihi, 19.yy sonrasında ciddi bir kırılma geçirmiş son iki yüzyılda, tüm tarihsel süreçte görülmemiş değişimler meydana gelmiştir. Düşünce yapısının ve toplumsal koşulların değişimi ile birlikte mimarlık ve mekan anlayışı da değişime uğramıştır. Geleneksel yerleşmelerde mekanın oluşumunu sosyal yaşantı, kültürel değerler ve coğrafya belirlemektedir (Aydınlı 2002). Geçmişte 'yer'den temellenen ve yaşantının doğal bir uzantısı olarak gelişen mimarlık kavrayışı, modern zamanlara gelindiğinde değişen düşünce yapısı ile beraber değişim geçirmiştir.

Modernleşme ile belirli tasarım ve uygulama standartlarıyla üretilen, her yerde aynılan, deneyimden yoksun, yaşantıyla bütünleşmeyen, hiçbir yere ait olmayan ya da her yere ait olabilecek mimarlık ürünleri ve mekanlar üretilmeye başlanmıştır. Bu

durumda, insanda mekanla ilişki kuramamakta, mekana ve kendisine yabancılaşmaktadır.

Mimarlığın tikelliğinin ortadan kalkıp, ait olduğu yerden koparak, üst bir gerçeklik haline gelmesi tezin eleştirel çerçevesini oluşturur. Kendisine ait özgün değerlerini kaybeden, modernleşme sürecinde belirli standartlar ve düşünce kalıplarına oturtulmaya çalışılan mimarlık; süreç içinde yerden koparak, zamansal ve mekânsal özelliklerini kaybederek soyut bir kılıf haline gelmeye başlamıştır. 20.yy'ın ikinci yarısında ortaya çıkan yere dair tartışmalardan fenomenolojik yaklaşım, yerin kendine özgü değerlerini sorgulaması ve ortaya çıkarması açısından önemli görülmüş; mimarlığın 'öz'ünü, yere ait özelliklerini aktarabilmek için bu alandaki düşünür ve mimarlık kuramcılarının görüşlerinden faydalanılmıştır.

- **Çalışmanın Amacı**

Çalışmanın amacı, tarihsel süreçte insanın değişen düşünce dünyasının, yere yaklaşımı ve mimarlığı nasıl etkilediğini çözümleyerek, günümüz yersizleşen mimarlığına karşı, mimarlığı kendine özel bir disiplin haline getiren, 'yer-mekan-zaman' kavrayışlarının bir arada olduğu mimarlık anlayışının nasıl olabileceğini sorgulamaktır.

Günümüz modern yaşantısının uzantısı olan, içinde yaşadığımız mekanlar, rasyonel düşünce temelleri üzerinde şekillenmiştir. Tezde, rasyonel düşünce yapısını oluşturan ve insanın yer ile kurduğu ilişkiyi de etkileyen etmenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yersizleşmeye karşı, yerin anlamlandırıldığı çevrelerin nasıl üretilebileceği fenomenolojik yaklaşım ile tartışılmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşım, rasyonel düşünce karşısında duruşu ve insan algısına, deneyimine, tecrübeye verdiği önem ile kartezyen felsefeye karşı bir tavır sergilemektedir. Mimari fenomenoloji de insanı içine alamayan, yersizleşmiş mimarlığa karşı; insanın yer ve çevresi ile kurduğu ilişkiden temellenen, onu çevreyle bütünleştiren bir anlayışa sahiptir.

Tezin amacı, insanın yer ile kurduğu ilişkinin belirli kırılma noktalarında nasıl değiştiğini mimarlık üzerinden sorgulayarak, kartezyen felsefeye karşı, fenomenolojinin önde gelen düşünürlerinden faydalanılarak, mimarlığın kendine has değerleri ve özüne dair bir tartışma zemini oluşturmaktır.

- **Çalışmanın Kapsamı**

Tez çalışmasında günümüz çevrelerini oluşturan yerden bağımsız mimarlık anlayışının oluşum süreci ve buna karşılık mimarlığın özüne dair değerlerin neler olabileceği fenomenolojik yaklaşım ile sorgulanmaktadır.

Tezde modernleşme sürecinde mimarlıkta ‘yer’ kaybına neden olan kartezyen düşünce yapısının tarihsel süreçteki gelişimi, insan ve yer ilişkisi ekseninde incelenmiştir. Aydınlanma devri ile başladığı kabul edilen (Bumin 2010) kartezyen felsefenin gelişimi ve onunla ilişkilendirilen modernleşme süreci düşünce ve toplum yapısında çok yönlü değişimleri beraberinde getirerek, yerin dönüşümüne de neden olur. Aydınlanma sonrası, Sanayi Devrimi ve devamında gerçekleşen değişimler, sonraki yüzyılda küreselleşmeyi meydana getiren toplumsal koşulların değişiminin düşünsel kökenleri kartezyen felsefeye dayanır.

Kartezyen felsefe ile akıl ve düşünme yetisine verilen önem, insan merkezli evren anlayışının somut değerler üretmesini; görme biçimlerinin ve yeryüzünü algılama ve ifade etme yöntemlerinin değişimini, rasyonel düşüncenin bilim, sanat, teknoloji ve üretim gibi farklı alanlarda kendini göstermesine neden olmuştur. Böylelikle geleneksel yaşantıdan modern yaşantıya geçiş gerçekleşerek, insanın dünyayı algılama ve kurgulama biçimi değişim göstermiştir.

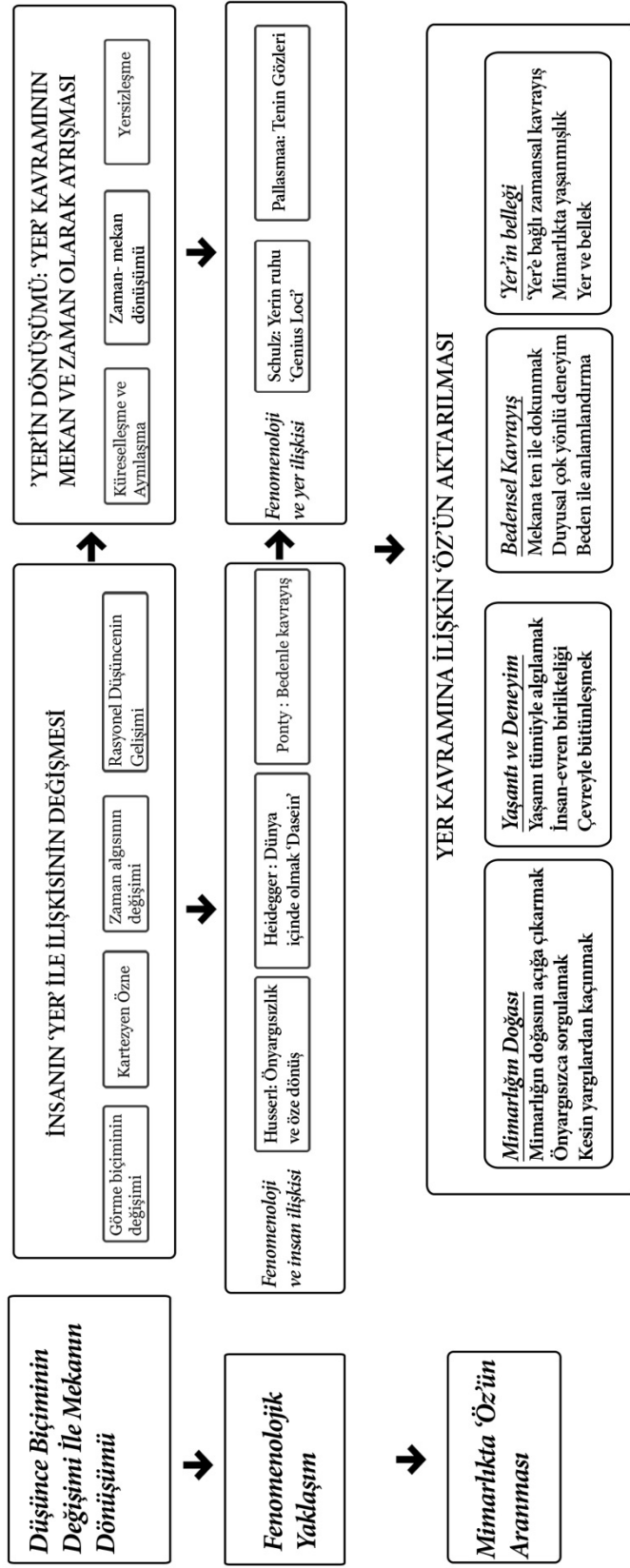
Bu süreçte ‘yer’ kavrayışı değişim geçirmiş, insanın yer üzerinde kurduğu hâkimiyetin ölçeği giderek gelişim göstermiştir. Sonuçta yaşanan ekonomik ve teknolojik değişimler ve elde edilen imkanlar ile tüm dünyada küresel boyutta bir dönüşüm gerçekleşmiştir. Küreselleşme ile aynılaştıran ve birbirine benzeyen insan yapımı çevreler, teknolojinin

gündelik hayatı da etkileyerek mekan ve zamanın soyut kavramlar haline gelmesi, kültürel farklılıkların, coğrafi sınırların yok olması küresel boyutta yaşanan yersizleşmeyi meydana getirmiştir.

Mimari çevrede yersizleşme, 'öz'e dair kaybedilen değerler, yer, mekan ve zamanın ayrışması, yere dair tartışmaları gündeme getirmiştir. Fenomenoloji, kartezyen felsefenin düalizmini aşması, insanı çevresiyle beraber ele alması yönünden rasyonel düşüncenin karşısında yer almaktadır. Fenomenolojik yaklaşımın mimarlık disiplini aktarılması, rasyonel düşüncenin yarattığı 'mekan' ve 'zaman' dan ayrılmış 'yer' olgusuna farklı bir bakış getirmiştir. Mimari fenomenoloji rasyonaliteye karşı eleştirel bir tavır sergilemektedir. Dolayısıyla mimari fenomenoloji, modernleşme ve rasyonel düşüncenin yersizleşmeye dair sonuçlarının tartışıldığı bir ortamda, mimarlık ve 'yer'e dair, yeni açılımları beraberinde getirmiştir.

Mimarlıkta fenomenoloji, 'yer'i insan ile beraber ele alarak; algı, deneyimi ve yaşantı ile anlamlandırmaya çalışması açısından önemlidir. Coğrafi, kültürel, tarihsel farklılıkları yok ederek, idealize etmeye, tanım ve kurallar oluşturmaya çalışan rasyonel düşünceye karşı eleştirel bir yapıya sahiptir. Mimari fenomenolojinin insanı ve çevreyi, ilişkide olduğu tüm ortaklarıyla beraber bir bütün olarak ele alması; yapılı çevrede kaybedilen özgünlük, kimlik, aidiyet gibi kavramlarının yakalanmasında, insanın yer ile kaybettiği ilişkiyi kurmasında, düşünsel anlamda bir farkındalık yaratmaktadır.

Mimari fenomenolojinin teorik alanda tartışılması, mimari uygulamalarda da etkisini göstermektedir. Günümüz küresel kültürünün mimarlık anlayışının dışına çıkarak, farklı arayışlarda olan mimarların fenomenolojik yaklaşımdan etkilendiği gözlemlenebilmektedir. Rasyonel düşünce ve küresel kültürün dayatmaları aksine, mimarlığın kaybettiği değerleri sorgulayarak, yer-mekan-zaman algısına karşı, yeni anlamlandırmaların arayışında olan mimarlar ve yapılar tez çalışmasında örneklenmiştir.

Şekil 1.1. Kavramsal Çerçeve

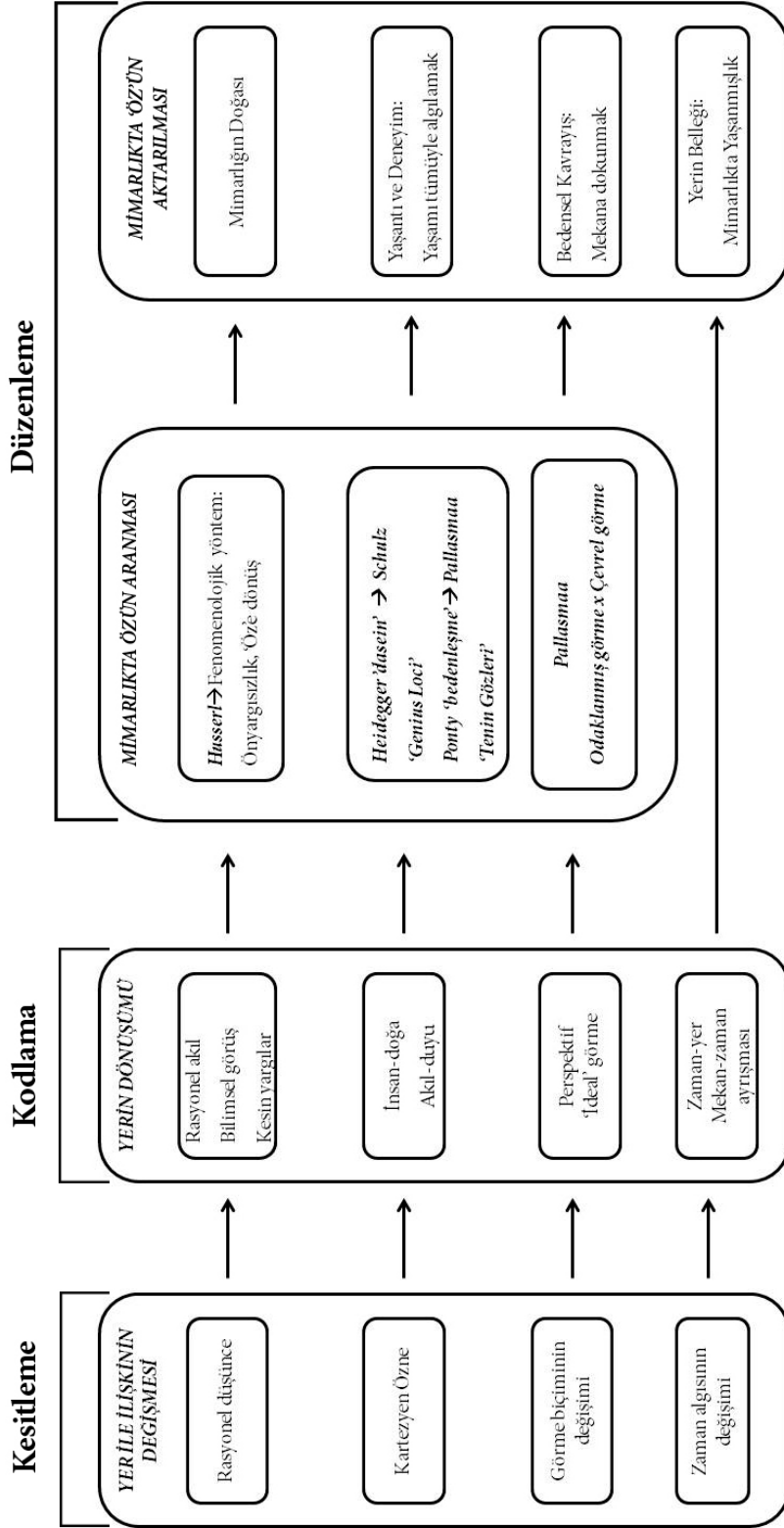
Mimari fenomenolojiye dair çalışmaların teorik alanda oluşu ve genellemelere, öngörülere fenomenolojide yer verilmeyişi nedeniyle tez çalışmasında, somut değerler ve kesin yargılar üretmekten kaçınılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, ele alınan mimari örnekler de yapının, mekanın ve ya mimarın düşüncesi üzerinden incelenerek, sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Fenomenolojik yaklaşım, kesin yargı ve kabulleri reddetmesi yönünden, rasyonaliteye karşı bir görüş olmaktadır. Ancak bu durum, tezin bilimsel bir araştırma olarak sınırlanmasında belirsizlik yaratmaktadır. Çalışmanın sınırlarını belirlemek adına, tezde Rasyonel düşüncenin yer kaybı ve yersizleşmeye neden olan yönleri tespit edilmeye çalışarak, bu değerler üzerinden fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılarak bir sorgulama gerçekleştirilmeye çalışılmıştır (Şekil 1.1).

- **Çalışmanın Yöntemi**

Tez çalışmasında yöntem olarak, Barthes'ın anlambilim çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Barthes'ın yönteminde, bir anlatının yapısal çözümlemesi üç aşamada öngörülür: Kesitleme (metnin okuma birimlerine ayrılması); döküm (metindeki kodların saptanması); düzenleme (birimlerin işlevlerinin, bağlarının belirlenmesi, metin içi ve metinler arası ilişkilerin saptanması) (Barthes 1993). Tezde ele alınan mimari çevreler ve mimarlık ürünleri birer anlatı olarak kabul edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım rasyonel düşüncenin kabul ve kurallarını sorguladığından, tezin kurgusunda Barthes'ın anlambilim çözümleme yöntemi, fenomenolojik yaklaşım ile şekillenmiştir.

Tez çalışmasında, tarihsel süreçte yer kavrayışında değişime neden olmuş kartezyen (rasyonel) düşünce yapısı ve yaşanan değişimler kesitler halinde ele alınmıştır. Önemli olan ele alınan olguların tarihsel sıralaması değil, elde edilen değerlerdir. Yerin değişimi ve dönüşümünün düşünsel arka planının kavranmasıyla, günümüz çevrelerinde yersizleşmeye neden olan kodlar elde edilmiştir. Kesitlerden elde edilen kodlardan sonra, yerin değişimi ve dönüşümüne dair kodlar arasındaki ilişki, rasyonel düşünceye karşı, fenomenolojinin önerdiği yaklaşım ekseninde kurulmuştur (Şekil 1.2).

Şekil 1.2. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada kartezyen felsefenin önerdiği düşünce yapısının karşında, fenomenolojik yaklaşım yer almaktadır. Kartezyen felsefenin, rasyonaliteye dayalı, kesin sonuçlar elde etme odaklı, bilimsellikten ötürü deneylerle tekrarlanan aynılaşmış çoğulluğun aksine; fenomenolojik yaklaşım, insan deneyiminin tecrübesinin, tekillik ve biricikliğinden kaynaklanan, 'öz'lere yer vermektedir. Fenomenolojik yaklaşımda bilginin 'öz'ü deneyime dayandırılır ve insan kartezyen öznenin kavrayışındaki gibi çevresinden bağımsız değil, çevresiyle bütün olarak ele alınır; onunla beraber anlamlandırılır.

Tez çalışmasında, yerin değişim ve dönüşümüne dair rasyonel felsefeden temellenen düşünsel kodlar, fenomenolojik yaklaşımdaki karşılıkları ile karşılaştırılarak, mimari fenomenolojinin bu kodlara karşılık gelebilecek eleştirel düşünce ve uygulamalarıyla desteklenmiştir. Böylelikle, mimarlıkta 'yer'e dair 'öz'ün, kavranmasına yönelik fenomenolojik bir sorgulama gerçekleştirilmiştir.

2. MEKAN VE YER KAVRAYIŞLARI

Mekan ve yer sözcükleri çok çeşitli anlamlar içermekte, her kültürde ve dilde derin anlamlar atfedilen sözcükler olmuştur. Bu bölümde mekan ve yer kavrayışları, çalışma kapsamında ele alınan rasyonel düşünce ve fenomenolojik yaklaşım çerçevesinden incelenecektir.

Mekan, etimolojik olarak “kevn” (Arapça ‘olmak’)sözcüğünden türeyen bir kelime; “oturulan yer, bulunulan çevre, ortam, yaşanan dünya, kainat” anlamlarını da içermektedir (Göka 2001). Kuban (1992), mimari mekan tanımını “Mekan sınırlanan boşlukla sınırlayan öğrenin oluşturduğu bir olgudur... Sadece boşluk değerleri ya da sadece sınırlar mekanı tanımlamakta yeterli değildir” şeklinde açıklamaktadır.

Mekanı kavramsallaştırma yönünde ilk çalışmaları yapan Moles, insanın mekana ilişkin imajlarının, onu düzenlemesini etkilediğini öne sürmüştür ve insanın mekanla ilişkisini, iki felsefi anlayış ile gruplamıştır. Bunlar, “kartezyen felsefe”ye dayalı “fiziksel-matematiksel mekan” anlayışı ve bireyin durum içindeki bakış açısına bağlı olan “fenomenolojik mekan” anlayışdır (Bilgin 2003).

Kartezyen felsefeye dayalı mekan, anlamdan bağımsız, homojen, Öklid geometrisi esaslarına dayandırılan üç boyutlu bir boşluktur. 17.yy’da Descartes ve Newton, Öklid geometrisinden temellenen mutlak mekan teorisini savunmuştur (Yavuz 2005). Antik dönemden günümüze kadar gelen Öklid geometrisinde, iki boyuta eklenen üçüncü düzlem hacmi ifade eder; böylece 17.yy aydınlanma felsefesinde önemli değişimlere yol açan kartezyen düzlem anlayışı oluşur.

Kartezyen mekan anlayışında; mekan boş bir çerçeve, yayılım olarak görülür. Mekanın bu şekilde rasyonel olarak ifade edilmesi, onun yapısını dar bir düşünceye indirgemektedir (Hisarlıgil 2007). Bu düzende insan, mekan içinde ondan bağımsız bir özne gibi davranmaktadır. Dolayısıyla özne içinde bulunduğu dünyadan bağımsızdır; tarafsız bir gözlemci olarak bilim adamı tavrındadır (Koçyiğit 2007). İnsan-mekan birlikteliğinin parçalanması anlamına gelen bu anlayış modernitenin de temelini

oluşturur. Mekana dair rasyonel önermeler, sosyal olgu ve olayların açıklanmasında, algılanmasında ve çözüm önerileri getirilmesinde yetersiz olduğu için eleştirilmiştir (Koçyiğit 2007).

Moles'a göre ikinci yaklaşım, fenomenolojik mekan kavrayışında, yaşantı ön plana çıkmaktadır. “Birinci yaklaşımda mekan bilgiye, ikincisinde yaşantıya bağlanmaktadır; yaşanan mekan ya da mekan yaşantısı vurgulanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşım insanın kendi vücudundan hareketle, kendini merkeze koyarak ve doğrudan algılarına dayanarak kurduğu, burada ve şimdi üzerine odaklanmış bir mekan anlayışının varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre mekan, yaşamımın bu anında ve benim bakış açımına göre keşfedilir ve gittikçe genişleyen iç içe geçmiş tabakalar halinde yapılır.” (Bilgin 2003)

Heidegger de kartezyen mekana karşı eleştirel bir tutuma sahiptir; “Mekan kendi başına hiçbir şey değildir; mutlak mekan diye bir şey yok. Aristoteles'in bilinen bir önermesinde söylendiği gibi, mekan ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle var olur” demektedir (Koçyiğit 2007). Mekanı saf yapı olarak görmek yerine, onu etkileşim ve deneyim yeri olarak görür (Hisarlıgil 2007). Heidegger, bu deneyimi “dünya içinde olmak” kavrayışı ile açıklar.

Heidegger felsefesi, varlık sorununu insanın varlığı ile özdeşleştirerek ele alır ve ona göre insanın özü ‘varoluş’undadır. Heidegger’e göre ‘varoluş’un anlamı, insanın kendi varlığından, varoluşundan başlamaktadır. sorununu sormakla doğrudan doğruya bir bağlantı kurduğu kendi varlığıdır. Heidegger, bu noktadan hareketle varlığın, mekansal olduğunu söyler. Ona göre insan ve ‘mekan’ birbirinden ayrılamaz. Heidegger felsefesi ‘mekan’ ve insanın bir aradalığından, bütünlüğünden bahsetmekte, ‘mekan’ kavramına varoluşsal anlamlar atfetmektedir (Yavuz 2005).

‘Yer’ sözcüğü farklı anlamlarda kullanılabilir. Yer, “bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk, mahal, mekan” olarak tanımlanmaktadır. (TDK 1998)

Kartezyen felsefeye dayalı fiziksel-matematiksel mekan anlayışına göre yer; yalnızca bir şeyin konumlandığı, anlamdan bağımsız bir işaret noktasıdır. Bu nokta üç boyutlu uzayda evrensel koordinat sistemine göre, kesin olarak tanımlanabilir. Örneğin yerküre üzerindeki herhangi bir nokta, Küresel Konumlandırma Sistemi'ne (GPS) göre, enlem, boylam ve yükseklik olarak tanımlanabilir ve diğer noktalardan ayırt edilebilir. Bu tanımlama bize o yerin özelliği, hakikati hakkında herhangi bir bilgi vermez. Evrensel değerlere göre oluşturulmuş bir genellemenin sonucu olarak karşımıza çıkar.

Kartezyen yaklaşım karşısında yer alan, görüngü bilimsel yaklaşıma göre yer; öznenen ayrıştırmış olarak değil onunla beraber, gözlemleyenine ona yüklediği anlam ile ele alınır. Böylece insan algısına göre mekanın yayılımı sonsuza kadar devam edemeyeceğinden, fenomenolojik kavrayışta yer, mekan ile iç içedir (Koçyiğit 2007). 'Mekan'lar aynı zamanda 'yer'lerdir. İnsandan bağımsız standardize edilmiş bir yer kavrayışı söz konusu değildir. Böylece yer, öznenin algısına göre, mekânsal farklılıkların kavrandığı bir zemin olacaktır (Koçyiğit 2007).

Mekan ve yer kavrayışlarının anlamı, ele alınan düşünce yapısına değişime göre değişim göstermektedir. Tezin kurgusunda karşı karşıya getirilen iki düşünce sistemi olarak, kartezyen (rasyonel) ve fenomenolojik yaklaşımda yer ve mekan kavrayışları birbirinden ayrılmaktadır. Akılcılığı temel ilke olarak benimseyen rasyonel yaklaşımda mekan ve yer sayısal ölçülebilir değerler ile tanımlanmaya çalışılmaktadır. Fenomenolojide ise, öznenin kendi yorumu, onun yer ve mekan ile kurduğu ilişki önem kazanmaktadır. Rasyonalite, düalist yapısı sonucu 'mekan'ı ve 'yer'i, birbirinden ayrı kavramlar olarak ele alırken, fenomenolojide 'mekan' ve 'yer' birbirini var eden olgular olarak iç içe geçmiştir.

Mekan ve yer kavrayışının farklı iki yaklaşımdaki algılama biçiminin değişimi, tarihsel sürece bakıldığında, gelenekselden moderne evrilen süreçte insanın düşünce yapısındaki değişim gibidir. Modernleşme sonucu, rasyonalitenin tüm yaşam alanlarında geçerlilik kazanması, kendini var etmesi ile sonuçta mekan ve yer kavrayışları, birbirinden ve insandan bağımsız gerçeklikler haline gelmiştir. Buna karşın, fenomenolojik yaklaşımda ise mekan ve yer birlikte algılanmakta, insanın 'deneyim'i ve 'yaşantı' ekseninde yer-

mekan-zaman bütünlüşmektedir. Tez çalışmasında da rasyonel düşüncenin var ettiği mekan, yer kavrayışlarına karşı, fenomenolojik yaklaşımın mekan-yer kavrayışının nasıl var edebileceği sorgulanmaktadır.

3.İNSANIN ‘YER’ İLE İLİŞKİSİNİN DEĞİŞMESİ

Yer, insanın üzerinde yaşadığı şekillendirdiği ve onunla dünyayı algılama biçimine göre ilişki kurduğu temel oluşumlardan biridir. Tarihsel sürece bakıldığında, insanın yer ile kurduğu ilişkinin değişen toplumsal koşullar ve düşünce yapısına göre dönüşüm geçirdiği gözlemlenebilir.

İnsanlık tarihindeki sosyal ve toplumsal değişimlerde en büyük kırılma Sanayi Devrimi ve modernleşme ile gerçekleşmiştir. Modernleşme, sadece Sanayi Devrimi ile ilişkili olmamakta, tarihsel olarak geniş bir aralıkta değerlendirilmesi gereken bir süreçtir. Rönesans, Reform ve Aydınlanma Dönemleri, bilim, sanat ve felsefe alanındaki gelişmeler ile modernliğin temellerinin atıldığı dönemler olarak kabul edilmektedir. Tüm bu süreçlerde insanın düşünce yapısı, evreni ve doğayı algılayışı, dolayısıyla insanın yer ile kurduğu ilişki de değişim geçirmiştir.

3.1.Kartezyen Öznenin Doğuşu

Ortaçağ düşünce sisteminde, değişimin olmadığı statik bir evren algısı egemendir. Dünyevi ilişkiler ve toplumsal normlar tanrısallıkla ilişkilendirilir. İnsan, evrene bağlıdır ve ona müdahale edemez. İnsanın tüm yaşam alanlarında; bilim, din, sanat, ahlak ve siyasette bu düşünce yapısının yansımaları görülür. 15.yy Rönesans ve Reform hareketleri ile beraber Ortaçağ’da egemen olan Skolastik düzenin yıkılması yeni bir algılayış ve düzen arayışını beraberinde getirir. (Evkuran 2003)

15 ve 16. yy’da Avrupa insanı, Orta Çağ’ın dinsel ve geleneksel değerleri yetersiz görerek, yeni değerler oluşturmaya başlamıştır. Hümanizm anlayışı bu dönemde gelişmiş, ‘Her şey insan için olmalı’ düşüncesi kabul edilir olmuştur. Hümanizm ile Orta Çağ’ın din merkezli evren, toplum ve bireyi yerini, ‘insan merkezli bir evren’, toplum ve birey anlayışına bırakmıştır. Böylece Tanrı devleti yerine tekrar yeryüzü devleti; dinsel bir kozmoloji yerine fiziksel bir kozmoloji; insanın kul olarak görüldüğü bir toplum düzeni yerine, insanın birey olarak kabul edildiği bir toplum düzeni oluşmaya başlar. Bu değişim yalnızca düşünsel anlamda değil, hayatın her alanında

kendini göstermiştir. Birey olmak isteyen Rönesans insanı, önce doğaya hâkim olması gerektiği düşüncesi ile yaşadığı evren, dünya ve toplumu değiştirmeye başlamıştır. (Çüçen 2006)

Rönesans döneminde başlayan keşifler ve bilimde meydana gelen büyük değişimler; yeni buluşlar, insanın evren algısını değişime uğratmaya başlar. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan süreç, devamında gelen Aydınlanma Çağı ile sabit, değişmez olarak görülen evren düşüncesi; yerini, insan aklının gücüne ve değişen pratiklerine bırakmıştır. Kültürel anlamda büyük değişimlere yol açacak, rasyonel düşüncenin ve modern kültürün temelleri Aydınlanma Döneminde atılmıştır.

Modernite, düşünce tarihi içerisinde genellikle kartezyen felsefeyle ilişkilendirilmektedir (Gül ve Ünal 2015). Modern kültürün ve düşüncenin kökenleri Descartes'ın düşünce anlayışına ve kartezyen özne tariflerine dayandırılır (Bumin 2010). Bumin (2010), 'Modernliği anlamak için, onun Descartes'ta dile getirilen metafizik özünü anlamak gerekir.' demektedir. Günümüzde de geçerliliğini sürdüren ve kabul gören modern düşünce ve rasyonalizmin kökenleri, kartezyen felsefeye ve Descartes'ın düşüncelerine dayanır.

17.yy Aydınlanma Dönemi filozofu Descartes, aklın egemen olduğu, rasyonel düşünce yapısının öncülerindedir. Onun düşünce anlayışının temelinde Düşünen özne ve düşünmeye verilen önem vardır. Descartes için tek gerçeklik, rasyonel bir sezgiyle elde ettiği kendi düşünen varlığı, aklıdır. Geri kalan her şey, bu gerçeklik etrafında şekillenir. İnsan zihnini tek gerçek olarak kabul etmiş, zihin olmadan hiçbir şeyin kavranamayacağını ileri sürmüştür. İnsana ait imgeleme ve duyumsama yetilerinin de düşünceyle, zihinle bağdaştırır ve hatta duyular olmadan da zihnin düşünebildiğini ve algıladığını ifade eder. (Önal 2014)

Descartes'ın insanın düşünme yetisine verdiği önem, tüm algının, bedenin ve duyuların da ötesindedir. Onun görüşünde, insan doğasının kuşku, anlayış, kabul, inkâr, istek, hayal ve duygu gibi yetileri kabul edilir; ancak bu yetiler insandan bağımsız görülür. Düşünen benlik var olduğu sürece, bu duyular varlığını sürdürür. Yani insan zihni bu

yetileri bedene bağılı olmadan gerçekleştirir. Düşünen özne olarak insan, ‘düşünen şey’; bedenden ayrıdır ve ondan bağımsız da var olabilir. (Altuner 2013)

Descartes’ın düşünceleri modern düşüncenin düalist anlayışının temelini oluşturur. Descartes, insan duyularını kabul eder; ancak bu duyuları bedenden bağımsız olarak algılar. Onun anlayışında ‘insan aklı’, merkezi konumdadır ve dünyaya egemendir; akıl, dünyayı düzenlemekle yükümlüdür. Akıl-beden, akıl-ruh, insan-nesne ve dolayısıyla insan-evren ikilikleri bu düşünce sisteminin temelini oluşturur.

Dereko (2011), kartezyen düşüncenin zihin-beden bölünmesini, anlam ve değerin tüm alanlarda bölünmesi olarak görür ve bununla beraber evrene ilişkin bütünsel anlayışın parçalandığını işaret etmektedir. Buradan hareketle, zihin ve duyular, zihin ve beden, özne ve nesne, insan ve dünya, sonunda insan ve yer birbirinden ayrılır. Modern felsefe bu düalist yaklaşım ile şekillenmiştir.

Skolastik düşüncenin yıkılmasıyla başlayan değişim ile insanı yüceltme ve ‘düşünen’ insana verilen önem, ‘özne’nin önemini arttırmıştır. Bundan sonraki dönemde, düşünce sahibi insan, kendi düşüncesinden ve benliğinden hareketle varoluşunu ve dünyayı anlamlandırmaya çalışmıştır (Önal 2014). Kartezyen özne içinde bulunduğu evrenden ve ‘yer’ den kendini kopararak, dış dünyayı müdahale edilmesi gereken bir gerçeklik olarak görmektedir.

Kartezyenizmin ruhu, düzen, eylem ve akıl olarak tarif edilir. Descartes’a dek, insan evrenin düzenine bağılı olarak konumlanırken, şimdi artık evrenin düzeni insana bağılı olarak tanımlanmaktadır. Geleneksel düşüncedeki insan ve her şeyin başlangıçta konumlandığı görüşünden farklı olarak; ‘insan’ tüm düzenin mimarıdır. İnsanın aklıyla mükemmel düzeni keşfedebileceği ve doğanın efendisi olabileceğini varsaymıştır. kartezyen felsefede madde, uzamsal boyutundan ayrılarak, akıl ile yönetilebilen bir üst alanda konumlanır. (Bumin 2010)

Dolayısıyla kartezyen anlayış, zihinsel ile fiziksel arasında bir ayırım yapmanın ilerisinde, zihinsel ve fiziksel arasında dışlama, öncelik ve ayrıcalık tanımlamaya çalışır.

Bilen özne, son karar veren mercii konumuna gelir ve bilme ile deneyim özdeşleştirilir. Deneyim, bilme ediminin uzantısı gibidir; kartezyen özne ‘bilme’ edimi olmadan, ‘deneyim’e izin vermez. (Dereko 2011)

Descartes’ın rasyonaliteye verdiği önem ve düşünen benlik, modern dünyanın ‘kartezyen özne’ modelini oluşturur. Kartezyen özne var olmak için sadece ‘öz’ olarak gördüğü, ‘zihin’e gereksinim duyar. Bu görüşte insanın duyuları ve zihinsel faaliyetleri birbirinden ayrı görülür. Akıl, her şeyin üstündedir ve insan, düşünen bir makine olarak görülmektedir. İnsan sahip olduğu akıl ile tüm düzeni kavrayıp, onu şekillendirme gücüne sahiptir. Bumin (2010), ‘İnsanı merkeze alan bu anlayış, modernlik serüvenini başlatan devrimdir.’ demektedir.

Descartes ile temellendirilen kartezyen düşünce ve kartezyen özne, insanın içinde yaşadığı dünyadan ayrıldığı, düalist bakış etrafında şekillenir. Kartezyen özne, tüm düzenin üzerindedir ve onu idare etme kapasitesine sahiptir. İnsanın sahip olduğu akıl, tüm diğer yetilerinin üzerindedir ve akıl, tüm yetilerden bağımsız olarak varlığını sürdürmektedir. İnsanın yaşadığı deneyimler ve duygu dünyası zihinsel aktivitelerin uzantısı gibi görülmektedir. Kartezyen özneye göre ‘zihin’ olmadan ‘deneyim’, ‘bilme’ olmadan ‘yaşantı’ gerçekleşemez.

Modern felsefenin ve kültürün temeli olarak görülen Descartes ve kartezyen felsefesi, modern öznenin oluşumunu başlatan bir eşik olarak görülebilir. İnsanı merkeze alan dünya görüşünün temelleri, Descartes’ın görüşleri ve kartezyen özne ile atılmaktadır. kartezyen özne, akli her şeyden üstün gören modern öznedir. Modern öznenin kartezyen özne, kendinden başlayarak tüm düzeni düaliteler ile kavramaktadır. İnsanı merkeze koyan bu görüş ile modernitenin temelleri atılmaktadır. Düşünce yapısındaki bu değişim ile insan-yer arasındaki uzaklaşma düşünsel zeminde gerçekleşmeye başlamıştır.

3.2.Görme Biçiminin Değişimi

Perspektif kökenleri antik döneme dayanan ideal bir görüntü oluşturmayı amaçlayan bir sistemdir. Rönesans'ta yeniden keşfedilmiştir ve etkisini, rasyonel düşüncenin tüm bilim ve sanat dallarında ileriki yüzyıllarda da devam ettirmiştir (Çevik 1999). Harvey (1999) perspektif için, ‘..daha sonra aydınlanma projesinin bir parçası haline gelecek olan kartezyen rasyonalite ilkeleri için, maddi bir temel oluşturur.’ demektedir. Görme biçimini ve mekan algısını idealleştirmeye çalışan perspektif, insan odaklı evren görüşünü, sanat ve mimarlık alanına taşınması bakımından önemlidir.

Perspektif kurallı bir şekilde, gözlemcinin belirlediği tek bir bakış noktasına bağlı olarak, fiziksel gerçekliğin bir bütün olarak resmedilmesine olanak sağlar. Descartes'ın özne-nesne ayrımını somutlaştıran perspektifte göz, merkeze yerleştirilmiştir (Özgül 2012). Perspektif belli bir düşünce biçiminin dünyaya, zamana, mekana ve insana bakışının somut ürünüdür. Perspektifle birlikte dünya, birey tarafından ‘gören gözün bakışıyla’ kavranmaya başlanır (Harvey 1999).

Perspektifin temel kuralları 15. yüzyıl ortalarında Floransa'da Brunelleschi ve Alberti tarafından ortaya konmuştur. 20. yüzyılın başlarına kadar kabul gören bu kurallar, Ortaçağ sanat ve mimarisinin uygulama alanında köklü bir değişime neden olmuştur. Rönesans'ın mimarlık alanındaki en büyük başarısı olarak kabul edilebilecek bu gelişme, görme biçimlerini sonraki dört yüzyıl boyunca biçimlendirmiştir. (Koçyiğit 2007)

Perspektif, bireyin dünyayı gören gözün bakış noktasından kavramaya başlamasından kaynaklanır, perspektif tekniği ile görülen nesne belli kurallara göre idealleştirilmektedir. Gerçeği mükemmel şekilde yansıtmaya arayışı, aslında bir yanılsama yaratmaktadır. Perspektif, tekniği ile gerçeği mükemmel yakın bir şekilde temsil etmeye çalışır. Tek bir bakış sunması, farklı bakış açılarının önünü tıkamaktadır; resme bakan kişinin resmin içinde dolaşmasına izin vermez, kişiye bir bakış noktası sunar ve oradan resme bakması için onu zorlar. Kökeninde, rasyonel matematik ilkeleri uygulama arayışı yatmaktadır. Bu yönüyle kartezyen felsefe ilkeleri için maddi bir temel oluşturmaktadır.

Edgerton (1976), perspektife dayalı harita ve resimlerin sabit kabul edilen bakış açısının, insana mesafeli olduğunu, duyuşal bakımdan erişilemez olduğunu, pespektifle yaratılan mekan duyusunun soğuk, geometrik ve sistematik olduğunu belirtmektedir.

Modern düşüncenin mutlak zaman anlayışı ve doğa üzerindeki hakimiyeti perspektifte görülmektedir. Perspektif zaman algısını da tek boyuta indirger. Resimde ‘tek bir ana’ odaklanılır ve zaman, olayların içinde gerçekleştiği bir kap haline gelmektedir (Özgül 2012). Sonuçta, insan artık özgürleşmiştir ve kendisini doğanın dışında tutmaktadır. 18.yy da yaygınlaşan yürüyüş pratiği, insanın kendisini doğadan ayırmasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir (İl 2005). Doğa artık izlenen bir obje konumuna gelmiştir.

Kartezyen özne ile şekillenen insan merkezli evren görüşü, kendi görme biçimini yaratarak yeni kültürel kodlar üretmektedir. Aklın üstünlüğüne dayanan rasyonel anlayışta Dünya, öznenen bağımsız olarak ele alınıp idealize edilmektedir. Resimde ortaya çıkan perspektif, bunun somut bir göstergesidir. Görme biçimlerindeki değişim, mekan algısını da etkilemekte, insanın mekan üzerinde hakimiyet kurma çabasına işaret etmektedir.

Harvey (1999)’e göre, rasyonel dünya görüşünde mekan, rasyonel akıl tarafından kurulur ve insan onun üzerinde hakimiyet sahibidir; “..mekanın ele geçirilmesi ve rasyonel biçimde düzenlenmesi modernleşme projesinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir”. Ayrıca Harvey (1999), Rönesans’ta değişen haritalama sistemini örnek vererek, insanın mekan üzerinde nasıl üstünlük kurduğunu açıklamaktadır.

“...yerküreyi bilinebilir bir bütüsellik olarak görme amacındaki Rönesans insanı, haritacılıkta yeni bir çıkır açmaktadır. Rönesans, Ortaçağ’ın korografik haritalama sistemi yerine coğrafyacılığı getirir. Mekan, sonsuzda olsa insanların üzerinde yerleşebilmeleri açısından ele geçirilebilir bir şey haline gelmektedir. Artık matematiksel ilkeler araç olarak kullanılarak mekana hükmedilebilir.” (Harvey 1999)

Rönesans ile birlikte gelişen denizcilik faaliyetleri ve keşiflerin artışıyla beraber ortaya çıkan yeni haritalama teknikleri, yerin insan eliyle kurgulanması anlamında önemli bir kırılmadır. Harvey (1990) mülkiyet hakları, siyasi sınırlar, ulaşım haklarının düzenlenmesi amacıyla geliştirilen Rönesans haritacılığının, mekânsal gösterime 'nesnellik' kazandıran önemli bir gelişme olduğunu belirtir.

Bu dönemde kullanılan Batlamyus tarzı haritalar, eskisinden farklı olarak gridal bir ızgara sisteminden oluşur ve yeryüzünü bilinebilir, hesaplanabilir, kurgulanabilir hale getirmesi açısından önemli bir değişikliktir. (Koçyiğit 2007)

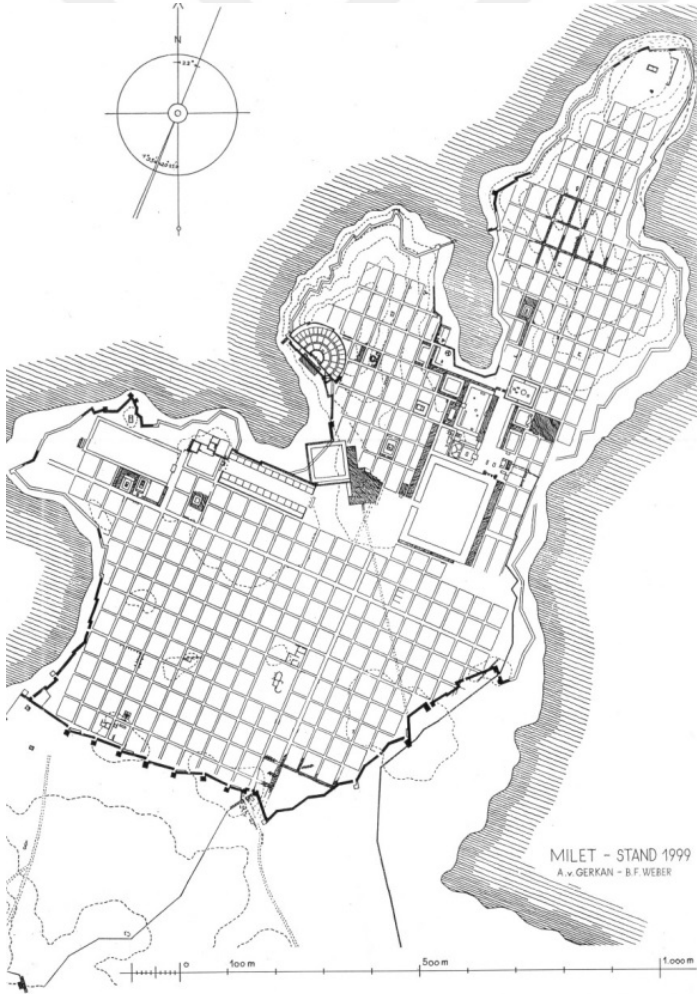

Şekil 3.1. Batlamyus harita (https://tr.wikipedia.org/wiki/Batlamyus#/media/File:Ptolemy_WorldMap.jpg)

Perspektif tekniği ve haritalama sistemlerinin gelişiminin mimarlık pratiğine de doğrudan etkileri olmuştur. Rasyonel aklın yer üzerinde kurduğu bu hâkimiyet, yerden bağımsızlaşmayı beraberinde getirmiştir. Yapılan yapıların, yerle sezgisel ve mitsel ilişki kurmasından çok, yapılar güvenilir harita ve çizimlere sabit kalarak inşa edilmeye başlamıştır. Yerlerin kavranışında soyut geometrik kuralların hesaba katılması, yeni yapılacak yapıların, yer ile olan mitsel ilişkiyi kurmasından alıkoymaktadır. Aynı

zamanda kentlerin de haritacılıktaki gibi, tek bir plandan hareketle düzenlenmesi ve tasarlanması mümkün olmaktadır. (Koçyiğit 2007)

Perspektifte esas olan insan aklı ve görünenin mükemmelleştirilme çabası, mimari kent planlamasında da etkisini gösterir. Kökenleri antik dönemlere dayanan gridal kent planlaması (Şekil 3.2.), birbirine paralel ve dik sokaklardan oluşur. Planlamada insan aklının düzenleyici rolünü ortaya koymak esas amaçtır. Descartes 'Yöntem Üzerine' kitabında eski kırsal yerleşmeler yerine planlı kentleri yücelterek, kırsal kentleri, düzensiz ve eksik bir aklın ürünü olarak görmektedir. Descartes'ın yaklaşımı insan-doğa ve kent-doğa ayrımını içinde taşır. Kent doğaya karşı oluşmuş, insan aklının bir ürünüdür. (Çevik 1999)

Şekil 3.2. Milet kent planı (<http://www.hellenicaworld.com>)

Colquhoun (1990), Rönesans'ta ortaya çıkan bu değişimin ilk uygulamasını ilk Brunelleschi'nin Floransa Katedralinin tasarımında ortaya koyduğunu belirtir. Katedralin kubbesinin tasarımında, yapı bütüncül bir proje olarak ele alınmış, önceden planlanmış bir plana göre yapılmış, geçmişten beri süre gelen inşa sistemlerini tümüyle değiştirmiştir. Yapı, perspektif kurallarına bağlı kalarak plan ve kesit düzlemleriyle ifade edilmiş, bu yolla inşası planlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Yerel zanaatkarların sezgisel inşa eyleminden, mimarın epür düzlemine taşınan inşa bilgisi; ölçülebilir, öngörüler hakkında geliştirebilir, sınanabilir bir hale gelmeye başlamıştır. (Koçyiğit 2007)

Rasyonel evren görüşü ve insan aklının üstünlüğü, dünyayı idealize ederek görüntülemeye çalışır. Rönesans'ta resimde ortaya çıkan perspektif, denizcilik ile beraber gelişen haritalama sistemlerindeki değişim, sanat ve mimarlığın uygulama alanında önemli kırılmalara işaret etmektedir. İdeal gözün tasarısı olan perspektif ve gridal düzenli haritalama sistemi, rasyonel aklın evreni kurguladığı önemli araçlar haline gelmiştir. Bu gelişmeler rasyonel öznenin yeni somut gerçeklikleri olarak; insanın yerküre üzerindeki hâkimiyetinin fiziksel göstergeleridir. Dünyayı görme biçimlerindeki değişim, yerin algılanışını da etkilemiştir.

3.3.Zaman Algısının Değişimi

Toplumlardaki kültürel, sosyal ve ekonomik değerlerin değişimi, doğayla ve evrenle kurulan ilişkinin değişimini de etkilemektedir. Modernleşme sürecinde değişen toplumsal pratiklerle beraber zaman algısı da değişime uğramıştır. Zaman kavramı önceleri insanların yaşantılarının doğal bir uzantısı iken, modernleşme sürecinde değişime uğrayarak, evrensel bir standart haline gelmiştir.

Geleneksel toplumlarda, üretimin dolaysız yeri olan yeryüzü; doğa ve toprak, insan topluluklarının yaşam faaliyetlerini belirleyen ana unsurdur. Yeryüzünün üretimin beşiği olarak tüm özelliklerini korumasına karşın, insanın yarattığı üretim biçimlerinin değişimi ve sonunda insanın doğaya hükmetmesi, dünyanın sürekli evrilmesine neden olmuştur (Güralp, 1983). Modern öncesi toplumlar, doğayla kurulan dolaysız ilişki ve

insanın var olma çabasının bir ürünü olarak mekânsal organizasyonlarını gerçekleştirir. Gündelik hayat ve pratikler, yerin ve doğal zamanın ritmine göre gerçekleşmektedir (İl 2005).

Giddens (2000) geleneksel toplumlarda, “orada bulunma”nın gündelik yaşamı oluşturan temel öge olduğunu belirtir. Giddens (2000) zamanı, üç boyut (geçmiş-şimdi-gelecek) yerine dört boyutlu olarak tanımlar. Dördüncü boyut, ‘orada bulunma’; geçmiş-gelecek-şimdiyi içine alan, bir araya getiren ve birbirinden ayıran dördüncü boyut olarak tariflenir. (İl 2005)

Giddens’in yaklaşımına göre mekanı yapılandıran, orada olup bitenlerdir. Olaylar ‘orada bulunma’ya yani ‘yer’e bağlıdır. Beden, mekanın ölçeğini belirleyen esas kriterdir. Modern öncesi dönemde toplumlar doğayı kendi etkinlikleriyle ölçmüşlerdir, toplumsal etkinlikler ve tüm yaşantı mekan ve zaman ile dolaysız olarak ilişkilidir (Bauman, 1999).

Modern düzen öncesi yaşantıda, doğal olaylar toplumsal hayatı doğrudan etkilemekte ve şekillendirmektedir. Yer ve zaman kavramları birbiri içine geçmiştir. Bireylerin zaman algısı buldukları koşullarla sınırlıdır. Dönemin ve yerin koşullarına göre ihtiyaçlar şekillenmekte, bu ihtiyaçları karşılama pratikleri de yaşamın kendisini oluşturmaktadır. Böyle bir yaşantının evren görüşü ve düşünce yapısı da bununla ilişkili olmaktadır.

Modern öncesi evren görüşü, parçalanmamıştır, bütünsellik içerir; insan evrenin bir uzantısı gibidir ve ona bağlıdır. Yer ve mekan ile kurulan ilişki de bunu etkilemektedir. Modern öncesi toplumlarda yere ilişkin yaklaşım, toplumların yaşamsal aktiviteleri ve beden ile özdeşleşmiştir. Düalist rasyonel görüşün aksine, insan-dünya arasında, mekan-beden arasında, zaman-mekan arasında bir ayırım bulunmamaktadır.

Geleneksel toplumda zaman ve mekan, ancak kendisini yaratan toplumun etkinlikleri içerisinde kavranabilir. Zaman süregelen yaşam içinde kısıtlanan, somutlaştırılan bir olgu değildir. Zaman gündelik aktiviteler ile doğal olayların kesiştiği bir araçtır.

Toplumsal yaşamın düzenli pratikleri ile günlük yaşam sürmekte ve zaman, pratiklerin hayata geçtiği bir unsur olmaktadır. (İl, 2005)

16. yüzyıla kadar günlük yaşam görevlere göre doğal olarak düzenlenmiş; hafta önemli bir zaman birimi olmamış ve mevsimler, ilgili panayırlar, pazarlar ve kilisenin takvimi zamansal örgütlenmenin temelini oluşturmuştur (Urry 1999). İnsanların zaman kavramı inanç dünyaları, kültürel ve ekonomik faaliyetleri etrafında oluşmaktadır. Zaman kavramının değişiminde, 14. ve 15.yy'daki coğrafi keşifler sonucu değişen ticaret etkinlikleri önemli rol oynamaktadır (İl 2005). Rönesans döneminde yapılan keşifler; yeni kıtaların ve ticaret yollarının bulunması, dönemin geleneksel toplum yapısında çeşitli ekonomik değişimler meydana getirmiştir. Deniz aşırı ticaret yollarının gelişmesi ile yer ve zaman arasındaki dolaysız ilişkiyi değişime uğramaya başlamıştır.

Ticaretin gelişmesiyle farklı toplumlar arasındaki ilişkilerin, birbirine uyma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Daha önce her toplumun zamansal örgütlenmesi kendi yer ve fiziksel koşullarına bağlı iken, yeniçağda gelişen farklı bölgelerdeki ticari faaliyetlerin birbirine uyması söz konusu olmuştur. Bu durumda daha önce dışarıdan bağımsız, kendi ritmini yaşayan toplumlar, ticaret ağına katılabilmek için diğer toplumların ritmine de ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Zamanın yer ile ilişkisinin kopması, ticaretin denizaşırı gelişimiyle paralellik gösterir. Gelişen ticari faaliyetler, işlerin tamamlanma süresini de etkilemektedir, bir işin sadece o bölgedeki koşullara göre tamamlanması, artık yeterli olmamaktadır. Ortaçağ insanı, kendi bulunduğu yerden bağımsız olarak ticaret mallarını pazarlayacağı yerdeki zamana da yetiştirmelidir (Harvey 1999). Ekonomik girdilerin değişimi sonucunda, o yere ve koşullara özgü zamana karşın, farklı coğrafyaları da içine alan; evrensel, standart bir zaman gerekliliğini ortaya çıkmaktadır. Mekanik saatin ortaya çıkması zaman değişimindeki kırılmaya işaret eden bir gösterge olmaktadır. Giddens (1994) saatin icadının, zamanının mekandan ayrılmasında etkili olduğunu vurgulamaktadır.

Mekanik saatten önce kullanılan güneş saatleri, zaman yer ilişkisinin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Antik dönemlerden beri kullanılan güneş saati yerden temellenir,

zamanın görüntüsü ‘yer’de, yerin koşulları ile oluşmaktadır. Rönesans sonrası yapılan, ilk mekanik saatler ve saat kuleleri, güneş saatinden farklı olarak ‘yer’den bağımsızdır. Mekanik saatin icadı ile zaman-mekan algısı tümüyle değişime uğrar. (İl 2005)

Güvenç (2008) saat kulelerinin, zamanın akışını simgeleyerek zamanı somutlaştırdığını, zaman-mekan algısını değiştirdiğini ve bu yapıların endüstri devrimine katkısının derin ve kalıcı olduğunu söylemektedir. Ticaretin tüm dünyada gelişmesiyle birlikte, kar olgusu ortaya çıkmış ve üretimin hız kazanması için teknolojik buluşlarında desteğiyle üretimde mekanikleşme süreci başlamıştır.

İngiltere’de başlayan Sanayi Devrimi bir yüzyıl içinde tüm dünyada büyük değişimlere yol açmıştır. Ticaretin uluslararası ölçekte artan önemi, yaşanan teknolojik gelişmeler ve sonrasında gerçekleşen 19.yy Sanayi Devrimi ile makine gücü insan gücüne tercih edilmeye başlamış, üretimin mekanikleştiği fabrikalar ortaya çıkmıştır. Fabrika yapıları üretimin insan ve yer ile kurduğu ilişkiyi kökten değiştirerek, yerden tamamen bağımsız, başka boyutta bir zaman algısını oluşturmaktadır. Zaman geleneksel toplumlarda doğanın kendi ritmi iken, şimdi fabrikanın ritmi haline gelmiştir. (İl 2005)

Bu süreçte, önceleri doğaya uyumlu olan insan, makinaya uyumlu insana dönüşmeye başlamıştır. Zamanın algısındaki değişim, Sanayi Devrimi ile birlikte tüm yaşamsal pratikleri kökten değiştirecek şekilde değişmektedir. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan üretimde mekanikleşme olgusu, işin sistematikleşmesini ve bölümlere ayrılmasını beraberinde getirmiş, böylece günün bölümlere ayrılmasına neden olmuş; zamanın metalaşmasına, evrensel bir değer haline gelmesine yol açmıştır. Zaman yerden tamamen bağımsız, mekanik üretim ile özdeşleşen bir araç haline gelmiştir.

Kendine, doğayı düzenlemeyi görev bilen kartezyen özne ve rasyonel akıl; Sanayi Devrimi ile sahip olunan teknolojik imkanlarla beraber, artık doğanın hakimi olma gücüne kavuşmuştur. Kartezyen özne artık, kendi zamanına, kendi makinalarına ve kendi yaşantısına sahiptir. Geçmişteki kökenlerinden farklı olarak, dış dünyayla kurduğu ilişki tamamen değişmiş, onun üzerinde üstünlük kurmayı kendi anlayışı ile başarabilmiştir.

Modern öncesi toplumda zaman ve mekanın algılanışı bugünün aksine, yerin içindedir; zaman ancak yer ile tarif edilebilir. Modern kavrayışta ise tüm insanlık için ortak bir konumlandırma gerekliliği ortaya çıkmıştır (Koçyiğit 2007). Modern düşünce, zaman ve mekanı kendine özgü ölçü birimleri olan, bağımsız kategoriler olarak tanımlar.

Zaman ve mekan kavramlarını inşa eden insan, onları temsil etmek için kendine özgü teknikler geliştirmiştir. Zaman olgusunun değişimi mekanik saatin icadıyla başlamaktadır. Zaman doğal akışa sahip bir doğal döngü olmak yerine, evrensel olarak eşit aralıklara bölünerek temsil edilmiş, yerden bağımsız nesnel bir gerçeklik haline gelmiştir. Mekan ise üç boyutlu yapısı ile topoğrafya, geometri ve perspektif araçları ile temsil edilebilir kabul edilmeye başlamıştır (Koçyiğit 2007).

Zaman algısı Sanayi Devrimi ve üretim makinalaşma ile yer'den tamamen bağımsızlaşmıştır. Toprak ve el emeğinden, fabrika ve seri üretime geçiş, zamanı mekanik üretimle özdeşleşmiş bir araç haline getirmiştir. Zaman algısı yer ile ilişkilenen üretim faaliyetlerinden şekillenirken, artık makinanın üretim akışına göre şekillenmektedir.

Sanayi Devrimi ile birlikte, başta İngiltere ve sonrasında tüm Dünya, hızlı bir değişimin içine girmiştir. Aydınlanma Çağından sonra gelişerek devam eden bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu, üretim biçimlerinde makinalaşma ile toplumsal yaşantı tamamen değişmektedir. Doğaya uyumlu insan yerini makinalara uyumlu insana bırakmıştır.

3.4. Rasyonel Düşüncenin Gelişimi

Rasyonalizm (akılcılık), akıl merkezli bir düşünce hareketidir. Vahiy, inanç, duyum ve deneyimden farklı olarak, evrenin bilgisine, toplumsal normlara ve bireysel mutluluğa akıl ile ulaşmayı hedefler. Rasyonalizmde hedef, bilimsel verilerle desteklenmiş, herkes için ideal olana, en iyiye ulaşmaktır.

Rasyonalizmde bilimsel bilgiye ulaşmada kesin görölen yöntem olarak, matematik ve geometri kullanılır. Bu görüşe göre matematik, kendi içinde hiçbir şüpheye yer bırakmadığı ve kesinlik içerdiği bu yüzden bilimsel ve felsefi bilgiyi elde etmede kullanılabilir. Rasyonalizmde amaç, evrensel olan, kesin bilgiye ‘akıl’ yoluyla ulaşmaktır.

Kökenleri antik döneme dayanan rasyonel düşüncenin özünde aklın üstünlüğü ve düşünme yetisine verilen önem yatmaktadır. Bilginin esas kaynağı akıldır ve hakikate akıl yoluyla ulaşılabilir. Antik dönemlerden sonra, Rönesans’ta yeniden önem kazanan rasyonel düşünce, dönemin bilim ve sanattaki gelişmelerinde önemli rol oynamıştır. 17.yy Aydınlanma Dönemi, kartezyen felsefenin doğuşu ve rasyonalizmin sistematik bir zemine oturmasını beraberinde getirir. (Işık 2010)

İlk çağ ve ortaçağ felsefesinin teolojik evren algısının yerini, Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra, değişen görüş ile birlikte insanın akıl yoluyla elde ettiği bilgisi ve ihtiyaçları almaya başlamıştır. 17.yy Aydınlanma Çağı, aklın merkeze konduğu modern dönemin başlangıcı kabul edilir. Dönemin, Descartes, Spinoza, Kant gibi filozofları rasyonel düşüncenin sistematüğini oluşturmuşlardır. (Işık 2010)

Felsefede Modern aklın öncüsü olarak görölen Descartes, evreni akıl yoluyla kavramaya çalışarak, her öznenin sahip olduğu aklın eşit olduğuna ve düşünme gücünün önemine vurgu yapmıştır. Rasyonalizmin (akılcılığın) temelleri, Descartes’a dayandırılır. Akılcılığın gelişimine katkı sağlayan 17.yy düşünürü Spinoza, geometriyi kesin bilgiye ulaşmada yöntem olarak kullanarak, akılcılığın gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Aydınlanma Çağının önemli düşünürlerinden biri olan Kant, kesin bilgiye ulaşmada duyular ve akıl arasında keskin bir ayırım yaparak, esas bilgiye (a priori) ancak akıl ve deney yoluyla ulaşılabileceğini ifade etmiştir. Duyu ve deneyimin bilgisi (a posteriori) ise ikincil öneme sahiptir, aklın bilgisinden sonra gelir. Kant matematiksek yargıları, insanı kesin ve evrensel bilgiye ulaştırdığı için, esas bilgi olarak kabul etmiştir. (Cevizci 2002)

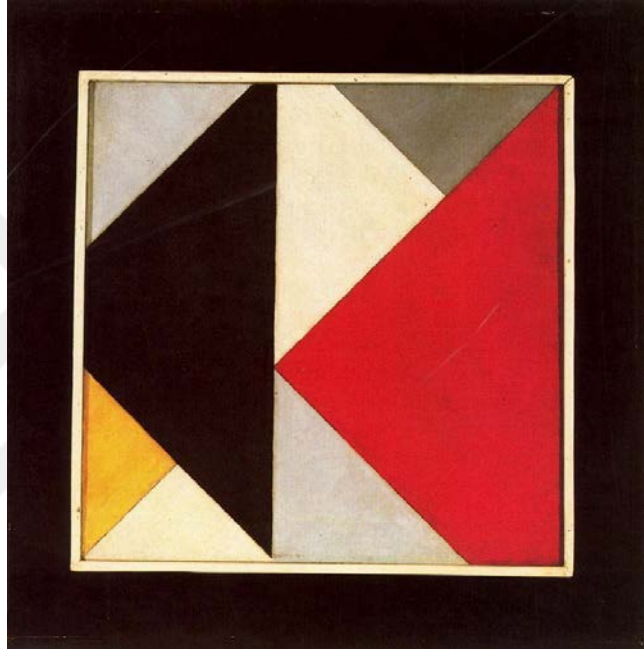
Rasyonel düşüncede akıl yoluyla ulaşılmak istenen kesin, esas bilgi; öz olarak görülmüştür. Rasyonel düzende duyular ve deneyime, öznelliğe yer yoktur. Amaç evrensel, değişmez, bilimsel ve nesnel yargılara ulaşmaktır. Matematik ve geometri kesin yargılara götüren sistemler olarak kabul edilmiş, bu yüzden rasyonel düşüncenin temel yöntemi olarak kabul edilmiştir.

Rasyonel düşünce ve akılcılık, modernizmin kökenini oluşturmaktadır (Bumin 2010). Modernizm, rasyonel düşünce ve akılcılığın altın çağı olarak nitelendirilir (Işık 2010). “Modern” kelimesi, ilk kez 5. yüzyılda Hıristiyanlığın resmen kabul edildiği yıllarda o dönemin Romalı ve Pagan geçmişten farklı olduğunu belirtmek için kullanılmıştır (Dostoğlu 1995). “Modern” kelimesi Latince “modus” tan (ölçü) ve “modo” dan (hemen, şimdi) gelmektedir. Modernizm ise, modern düşünce ve davranış biçimi olarak tanımlanmış, modernizmin başlangıcı ise her tarihçi için farklı olmuştur. Tarihçilerin bir bölümü modern zamanların 15. yüzyıldaki Hümanizm ile (Habermas 1997), bir bölümü Aydınlanma Devri ile (Bumin 2010), bir bölümü de 18. yüzyıldaki Endüstri Devrimini izleyen yıllarda başladığını kabul etmektedir.

Rasyonel düşünce ve modern anlayış, Sanayi Devrimi sonrasında toplumsal hayatı da daha fazla etkilemeye başlamıştır. Sanayi Devrimi sonrası gelişen seri üretim, makinalaşma ve standartlar yaşantının tüm alanlarına sızmaya başlamıştır. Modernlik olgusu, başta sanat ve estetik olmak üzere, tüm toplumsal alanlarda gelenekselden koparak yaratılmış, eşitlik ilkesinden yola çıkarak, teknoloji ve sanayileşme ile düzenlenmiş sosyal yapının örgütlenmesi için gerekli olan düzenlemeleri içerir (Kocagil 1999).

Modernleşme projesi ile birlikte, nesnel bir bilim anlayışı, tüm insanlığı kapsayan evrensel ahlak değerleri, toplumsal gerçeklik, yaşam tarzı ve estetik değerler oluşturmak amaçlanmış, her yerde geçerli olabilecek ortak bir zemin bulunmaya çalışılmıştır. Modernizmin en belirgin özelliği, evrensel bilgi, bilim ve ahlakla birlikte, yaşamın tüm alanlarında tüm insanlık için geçerli birleşik ve bütüncül bir ideale sahip olmasıdır. İdeal toplum arayışı sürekli bir ilerlemeyi gerekli görmüş, bu yüzden tüm geleneksel düşünce kalıplarından kurtulmak istenmiştir. (Sırcan 2006)

Felsefe ve bilim alanındaki rasyonel düşünce ve ideal düzeni arayış, sanat ve mimarlık anlayışını da etkilemeye başlamıştır. Modern aklın, ideali ve onun uygulamalarını arayışı, geçmişten farklı anlayışta sanat ürünlerinde beraberinde getirmiştir. Rasyonel düşünce, estetik algının değişmesinde de etkili olmuştur. Felsefe ve bilimde olduğu gibi, sanatta da, matematik ve geometri ile doğa temsil edilerek, ideal olan düzene ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde geçmişten farklı olarak, ideal düzen, soyut geometrik formlar ile ifade edilmeye çalışılmıştır (Şekil 3.3).

Şekil 3.3. Theo van Doesburg , 1925 (http://www.istanbulsanatgalerisi.com /images/theo_van_doesburg_07.jpg)

Sanayi Devrimi ile kırsaldan, kente yaşanan büyük göç, kentlerin nüfusunun artması, kentlerin büyümesine ve kentte yer alan yapılarının değişmesine neden olmuştur. Kent planlanması ve mimarlık anlayışı da bu süreçte değişim göstermiştir. Rasyonel düşünce, modern mimarlık anlayışının gelişmesine neden olmuştur. Modern mimarlığın temelleri Aydınlanma ile ortaya çıkan rasyonel düşüncenin ve sonrasındaki teknik gelişmelerin başlangıcı olan 18. yüzyıl ortalarına dayandığı, ve Endüstri Devriminin içerdiği teknik, sosyal ve kültürel değişimlerle birlikte ortaya çıktığı kabul edilir (Birol 2006).

Modern mimarlıkta diğer plastik sanatlarda olduğu gibi, ideal olan dđzeni yansıtma arayışındadır. Estetik algıdaki değişimler, soyutlama ve rasyonel arayış mimarlık alanında da görđlmüştür. İdeal olan kurgu, rasyonel bir düzenleme ve geometrik biçimlerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Mimarlığın ilkeleri soyut, akıl tarafından idealize edilen, standart bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Soyut geometrik kavramlar ve matematiksel ilkelerin kullanımı, fonksiyonellik, basitlik, sadelik ve ekonomi bu dönemde mimariyi dönüştüren kavramlar olmuştur.

Modern mimarinin öncülerinden Le Corbusier (2010), Sanayi Devrimi sonrası ortaya çıkan düzene uygun bir mimarlık arayışındadır. Estetik algının da değişime uğradığı bu süreçte, Le Corbusier (2010) ideal olanın makine estetiği olduğunu düşünür ve mimarlıkta bu estetiği yakalamayı amaçlar. Rasyonel düşünce, üretim biçimleriyle birleşerek mimarlıkta somutlaşmaktadır. Bir makinanın işlevselliğiyle var olması ve var oluş amacının bu işlevi en rahat, en basit, en ekonomik şekilde gerçekleştirmeye yönelik oluşu mimarlığı da benzer şekilde algılamaya neden olmuştur. Le Corbusier (2010) için modern mimarlık bir makinaya benzer. Bu dönemde ortaya çıkan fabrika yapıları ve bu yapıların dönemin mimarları tarafından tasarlanması, onların tasarım anlayışlarını değiştiren unsurlardan biri olduğu düşünülebilir. Mimari tasarım, tıpkı bir fabrika çözümü gibi, temelde işleve yönelik olarak ve işlevin en akılcı şekilde çözüldüğu bir şemada gerçekleşmektedir.

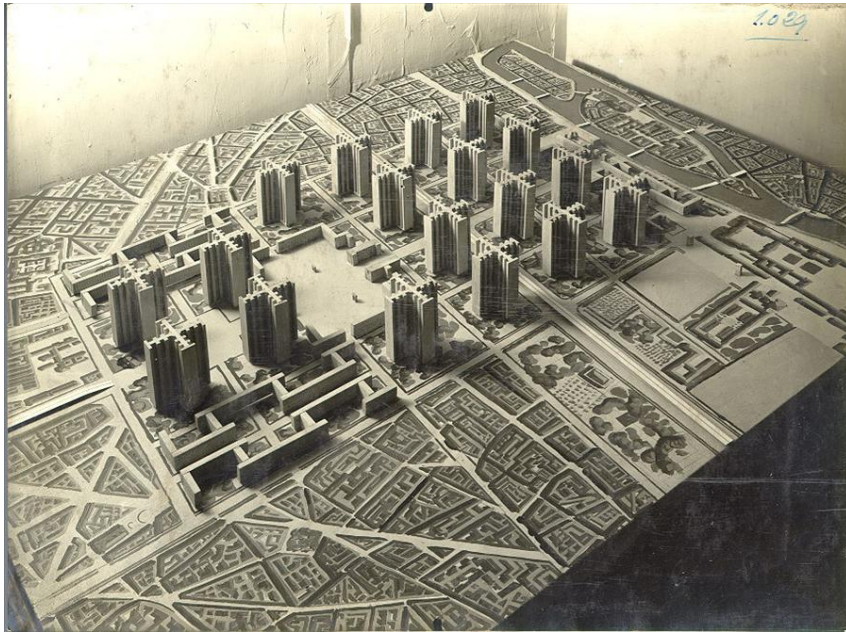
Mimarlıkta rasyonel ilkelerin kullanılması, Sanayi Devrimi sonrası yaygınlaşmış ve bireyler üzerinde daha fazla etkili olmaya başlamıştır, ancak rasyonalizm mimarlıkta 20.yy ile başlamış değildir. Rasyonel ilkelerin mimarlıkta kullanımı antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Rönesans'ta ve Neo-klasik mimarlıkta yeniden gündeme gelmiş, modern mimarlıkta ise ileriki yüzyıllar için, tüm dünyada geçerli olacak kalıcı etkiler bırakacakta şekilde yer edinmiştir.

Sanayileşme, beraberinde kentleşmeyi de getirmiştir, sanayileşme ile kentlerde nüfusun artması, konut sıkıntısını beraberinde getirmiştir. Sanayileşmeye başlayan kentlerin ve konutların sağlıksız koşulları, modernist öncüleri bu duruma çözüm arayışına

götürmüştür. İlk kent planlamaları ve toplu konut örnekleri bu dönemde ortaya çıkan gelişmelerdir. (Has 2009)

Rasyonel düşüncenin ideal düzeni yaratma isteği kent planlamasında da etkisini göstermiştir. Kökenleri antik döneme dayanan gridal plan, Sanayi Devrimi sonrasında büyük kentlerin düzenlenmesinde kullanılmıştır. Birbirini dik kesen sokak ve bulvarların oluşturduğu bu planlama ile rasyonel ilkelerle uyumlu, nesnel bir zemine oturan, ideal kent modeli oluşturulmaya çalışılmıştır. Kentte tıpkı bir makine yada fabrika gibi, bölümlere, işlevlere ayrılmakta belirli düzen ve sınırlamalar içinde oluşmaktadır. Makine dünya tasarımı, kartezyen rasyonel felsefenin sonucu olarak, modern dönemin düşüncesinin kentte cisimleşmesidir (Gül ve Ünal 2015).

Le Corbusier'nin 1922'de tasarladığı Çağdaş Kent projesi (Şekil 3.4.), modernizmin kent planlama anlayışını göstermektedir. Gridal bir plana oturan sistemde, tüm yollar düz ve birbirini dik olarak keser. Kıvrımlara, eğriselliğe ve rastlansallığa kesinlikle yer yoktur. Düz bir zeminde yükselen kent sistematik olarak, işlevlere göre bölümlere ayrılmıştır. Rasyonel mantığın, simetrinin ve kuralların uygulandığı bu kent modeli, modern, ideal, kentin göstergesi olarak kabul edilmektedir. (Dostoğlu 2006)

Şekil 3.4. Le Corbusier Çağdaş Kent Projesi Maketi (www.fondationlecorbusier.fr)

İnsanın kurguladığı rasyonel evren düzeninin sonuçlarından biri olan Sanayi Devrimi, teknolojik imkanların gelişmesi, üretim biçimlerinin değişimi, sanat ve mimarlık alanında da değişimlere neden olmuştur. Doğa üzerinde hakimiyet gücünü ve onu düzenleme araçlarını teknolojik olarak ilerleten insan, mimarlık ve kent planlaması alanına da bu teknolojiyi taşımıştır.

20. yüzyılda bir yandan mimarlıkta yalın bir tasarım ve cephe dili önem kazanırken, bir yandan da mimarlıkla yakın ilişki içinde olan resim sanatında yalın ve soyut bir yaklaşım etkin olmaya başlar (Has 2009). Rasyonel kartezyen felsefenin düalist yaklaşımı, mimari tasarımda da etkilidir. Mimari yapılar bütün olarak değil, plan cephe, kolon, gibi parçacıl elemanların bir araya gelmesinden oluşan bir sistem olarak algılanır.

Üretimin makinalaşması, insan-nesne arasındaki ayrıma yol açarken, insan ve mimarlık nesnesi de birbirinden uzaklaşmaya başlamıştır. İnsan, mimarlığın içinde yaşayan, deneyimleyen olmaktan çok, işlevleri gerçekleştiren bir makina gibi algılanmaktadır. Mekan da, yerden ve zamandan bağımsız, rasyonel ilkelere göre biçimlenen nesnel, standart bir gerçeklik konumundadır. Rasyonel gelenek, Modern mimarlığa kültürel birikimi ve yerel özellikleri dışlayan bir alt yapı hazırlamıştır (Çevik,1999).

Rasyonel düşünce, toplumsal yaşantının tüm alanlarında etkin bir şekilde hakim olmaktadır. Değişen evren algısı ve toplum düzeni ile oluşan kentler ve mimarlık, yer algısı değişen insanın ‘yer’i deneyimleme şansını da gittikçe kısıtlamaktadır.

3.5. Bölüm Sonucu

Toplumların düşünce yapısı, evren ve yer ile kurulan ilişkiyi doğrudan etkilemektedir. Tarihsel sürece bakıldığında, insanın yer ile ilişkisinin tümünden değiştiği, gelenekselden modern topluma geçişte, yer algılayışını değiştiren belirgin değişimler saptanabilir. Kartezyen öznenin doğuşu, görme biçimlerinin değişimi, zaman algısının değişimi ve rasyonel düşüncenin gelişimi sonuçta modern anlayışın farklı alanlarda kendini

göstermesi ve insanın doğa ve yer ile kurduğu ilişkinin değişiminde eşikler olarak ele alınmıştır.

Orta çağın skolastik, tanrı merkezli düşünce yapısı, Rönesans ve Reform ile değişime uğramaya başlamıştır. Rönesans, Reform hareketleri ve 17.yy Aydınlanma Devri, dönemin Ortaçağ kültürü için geçmişten farklı olarak, bilim, sanat ve felsefede birçok yenilik ve etkinliğin gerçekleştiği bir süreçtir (Atak 2009).

Aydınlanma düşünürü Descartes, rasyonel düşüncenin ve kartezyen felsefenin, dolayısıyla modern anlayışın öncüsü kabul edilmiştir. Descartes, insanın düşünme yetisine vurgu yaparak, akıl sahibi insanın doğadaki üstünlüğünü ilan etmiştir. Düalist bir yaklaşım ile, akıl bedenden ayrı ve üstün tutulmuş; bilme edimi akılla özdeşleşerek, duyular ve deneyim geri planda bırakılmıştır. Descartes'ın görüşleri ikili dünya görüşünün temelleri konumundadır. İnsan-evren, insan-yer arasındaki ayrım bu düşünce etrafında gerçekleşir. Kartezyen felsefede insan, doğayı düzenlemekle yükümlü bir üst konuma yerleştirilmiştir.

Kökleri antik döneme dayanan, Rönesans'ta yeniden keşfedile perspektif, gören göz ile gözlemlenenin ayrışmasının somut göstergesidir. İdeal olan görüntüyü elde etme arayışı, insanı mekandan dışarı atarak, onu düzenleyen ve idealize eden bir konuma getirmiştir. Perspektif algısı zamanı dondurarak, kartezyen öznenin 'uzam'sız, nesnel, soyut bir mekan anlayışının ilk gösterge biçimidir. Ayrıca haritalama sistemlerinin değişimi, yerin maddileşerek bölümlenmesi, parçalanması, planlanmasını etkilemiştir.

Avrupa'da başlayan ve 20.yy modernliğinin zeminini hazırlayan Aydınlanma Hareketinde coğrafi keşifler ve bilimsel gelişmeler, yeni ekonomik ve kültürel ilişkilerin kurulmasına yol açmıştır. Deniz aşırı ticaretin gelişmesi sonucu, üretimin yer ile kurduğu dolaysız ilişkinin kırılması, 'yer'den temellenen zaman algısının; standart, evrensel, nicel bir zaman algısına dönüşmesine neden olmuştur. Mekanik ve saat kulelerin icadı ile zaman-mekan algısı değişime uğramıştır. Ticaretin ve teknolojinin gelişimi, Sanayi Devrimi ile farklı bir boyuta ulaşmış, üretim biçimlerinin makinalaşması toplumsal hayatı ve zaman algısını tümüyle değişime uğratmıştır. Seri

üretim ve fabrikaların kurulması, zamanı doğanın ritmi olmaktan çıkararak, makinanın ritmi haline getirmiştir.

Aydınlanma; insanları kalıplaşmış öğretilerden kurtarmayı, mitlerden, batıl inançlardan arınmayı, doğaya hâkim olmayı amaçlamıştır. İnsanın doğa karşısında edilgen değil, akıl sahibi olarak, üstün ve aktif bir rol oynadığı, doğaya hükmettiği ve onu en doğru şekilde düzenlemeyi amaç edindiği bir sürecin başlangıcıdır. (Sırcan 2006)

Tüm bu gelişmeler ve değişen düşünce yapısıyla beraber, insanın Dünya'yı rasyonel aklıyla kontrol ettiği, üzerinde hakimiyet kurduğu, planladığı, tasarladığı; yer-zaman-mekan değerlerinin tamamen değiştiği bir döneme girilmektedir. Rasyonel anlayış, Sanayi Devrimi ile toplumsal hayatın tüm alanlarında etkin olmaya başlar. Estetik algı da bu süreçte değişmiş, sanat ve mimarlık alanında farklı arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gerçek, kesin, evrensel bilgiye akıl yoluyla ulaşabileceğini, doğayı temsil etmede rasyonel düzenlerin, matematik ve geometrinin yöntem olarak kabul edildiği rasyonalizm, sanat ve mimarlıkta da etkinliğini göstermiştir. İdeal bir düzen kurma amacıyla soyut geometriler ve formlar temel alınarak, sanatsal kompozisyonlar ve mimari çözümler geliştirilmeye çalışılmıştır. Estetik algı değişerek, ifadeler netlik, sadelik ve soyutluk kazanmaya başlamıştır.

Modern mimaride fonksiyonellik ön plana çıkar. Üretimin mekanikleşmesi, mimari tasarım anlayışını da değiştirmiş, mimarlık rasyonel, standart bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Yere özgü koşullar değil, aklın ve ideal olanın koşulları ve işlevin ihtiyaçları ile mekânsal çözümler üretmek rasyonel mimarlık anlayışının temel prensibidir.

Kent planlaması da, sanayi devri sonrası yeni bir disiplin olarak ortaya çıkmış, kentlerin yeni ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlenmesi söz konusu olmuştur. Rasyonel ilkeler, planlama için yol gösterici olmuş, gridal plan kullanılarak yapılan işlevsel bölünmelerin oluşturduğu kent modeli, dönem anlayışının genel çerçevesini oluşturmuştur.

Modern özne, düzen yaratma çabasını mimarlık alanında ve mekan kavrayışında da somutlaştırmıştır. Doğanın algılanması, öznenin doğanın dışında yer aldığı sistematik, bilimsel bir duruşla gerçekleştiğinden, doğaya yapılan müdahalede üst bir bakıştan, onu anlamlandırarak yapılmaktadır.

Tarihsel sürece bakıldığında, kökleri Rönesans'a Aydınlanma Çağına uzanan modern düşünce ve bu düşüncenin etkinliğinin artmasına neden olan teknolojik gelişmeler, 19.yy Sanayi Devrimi ve üretimin makinalaşması ile insanlık tarihinde geri dönülmez bir sürece girilmiştir. 20.yy a gelindiğinde kendini fiziksel olarak toplumsal düzenden, sanat, bilim ve mimarlığa kadar her alanda ifade ediyor hale gelmiş olan modern anlayışı, değişen ekonomik anlayış ve politikalarla, tüm Dünya üzerinde, kapitalist sistemin yönettiği, aynı tip siyasal örgütlenme ile üretim ve yaşam anlayışını sağlamlaştırmaya devam etmiştir. Öncelikli olarak büyük Batı kentlerinde ortaya çıkan değişimler, onları örnek alan orta ve az gelişmiş ülkeler ve kentlerde de benzer şekilde yaşanmıştır.

Rasyonel düşünce sanayileşme ile tüm dünyada etkisini fiziksel olarak daha da fazla gösterme şansını elde etmiştir. Modernleşme ile tüm düzenler, yeni modern insan için yeniden ele alınmakta, rasyonel ilkelere göre düzenlenmektedir. Bu süreçte insanın gerçek olan, ideal düzene, duyular ve deneyimlerden soyutlanmış, nesnel 'akıl' yoluyla ulaşma çabası, doğaya elde ettiği teknoloji ile daha fazla müdahale etmesine, onu kendi düşünce yapısına göre nesnelleştirme ve idealize etmeye çalışmasına neden olmuştur.

Erzen (2015), insanın doğa ve gerçeklik algısının antik dönemlerden bugüne kadar olan süreçte giderek farklılaştığını, insanın gördüğü nesnelere duyduğu güveni kaybettiğini, bunun yerine şüpheli bir tavırla kendi yarattığı kurgulara güvenmeye başladığını belirtir. Rönesans'tan sonra dünyanın hesaplanabilir, tarif edilebilir bir düzene sokulmaya çalışıldığını, insanın kendi 'kurgusu'nu yarattığını ifade ederek; insanın bu süreçte elde ettiği teknolojik gelişmeler ve endüstrileşme ile onun doğadan giderek koptuğunu ve tüm bunların yabancılaşmaya neden olduğunu ileri sürer. Erzen (2015), insanın kendi içine kapalı bir gerçeklik anlayışı yarattığını belirterek, "...insan ve doğa

arasındaki dolaysız ilişki, yani doğanın doğa olarak bizimle temas halinde olması engellenmiştir.” demektir.

Rasyonel düşünce anlayışının gelişerek, farklı alanlarda etkinlik kazanması, tarihsel süreç içinde insanın yer ile ilişkisinin değişiminde etkin rol oynamıştır. Yer giderek insandan bağımsızlaşan, soyut, nesnel bir gerçeklik haline gelmiştir. Mimarlıkta da zaman ve mekanın birlikteliği parçalanmaya başlamış, yerden bağımsız, evrensel, standart değerler üretmek, insanın ‘yer’e, doğaya ve dolayısıyla kendi doğasına uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir.

4.'YER'İN DÖNÜŞÜMÜ: 'YER' KAVRAMININ MEKAN VE ZAMAN OLARAK AYRIŞMASI

19.yy'da Sanayi Devrimi ile başlayan hızlı dönüşüm, kendinden sonraki süreci tamamen etkileyecek olan büyük değişimleri beraberinde getirmiştir. İngiltere'de başlayarak, Avrupa'ya ve daha sonra tüm Dünya'ya yayılan sanayileşme, toplumsal ve sosyal yaşantıyı da büyük ölçüde değiştirmiştir. Üretim biçimlerinin makinalaşma ile yerden bağımsız hale gelmesi, iş gücü ve pazar ihtiyacının öne çıkması, yerleşmelerin ve kentlerin yapısal dönüşümüne neden olmuştur. Kentlerde yaşanan hızlı nüfus artışı ve kentleşme, kapitalist sermayenin kentlerde toplanmasını ve kentleri sermayenin ihtiyaçlarına göre dönüştürmesini beraberinde getirmiştir.

Sanayi Devriminin mekan üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Sanayileşme ile beraber değişen üretim biçimleri, mekânsal organizasyonu belirleyen en önemli etken haline gelmiştir (Yıldız ve Aleaddinoğlu 2007). Kapitalist sistemin piyasa ve pazar faktörleri, toplumsal ilişkileri ve yönetim sistemlerini şekillendirdiği gibi mekanın da belirleyici ve düzenleyicisi haline gelmiştir.

20.yy başlarında Rasyonel düşünce ve modernleşmenin toplumsal hayatta meydana getirdiği değişimler, yüzyılın sonlarında iletişim ve haberleşme teknolojilerinin gelişimi ve yeni olanakları ile Sanayi Devriminden sonra 'teknoloji devrimi' olarak da adlandırılan bir kırılma daha yaşanmasına neden olmuştur. Siyasi, ekonomik, toplumsal koşulları değiştiren bu gelişmeler ile kültürel ve sosyal anlamda da farklı gelişmeleri meydana getirmiştir. Bu durum, günümüze dek uzanan süreçte etkisini sürdürmektedir.

4.1. Küreselleşme ve Aynılaşıma

Toffler insanlığın iktisadi anlamdaki gelişimini, 'dalga' olarak nitelendirmiş ve geçmişten günümüze dek yaşanan tüm süreci, üç dönemde ele almıştır. Bunların ilki, geleneksel toplumların sahip olduğu tarıma dayalı olan yaşam biçimidir ve binlerce yıl sürmüştür; ikincisi Sanayi Devrimi ile başlamış ve üç asır devam etmiştir. Üçüncüsü ise içinde yaşadığımız, sanayi ötesi veya bilgi çağı olarak ifade edilen, bütün dünyayı etkileyen 'küreselleşme' sürecidir. (Coşut 2005)

Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı kapitalizm ve küreselleşme iç içe geçmiş kavramlardır. Kapitalizm ortaya çıktığı andan itibaren, yerden bağımsız ve deniz aşırı; sonuçta, 'küresel' bir özellik taşımaktadır (Coşut 2005). Ancak başlangıçta üretim alanında yaşanan endüstri devrimi ve teknolojik gelişmeler; bilişim ve iletişim alanında gerçekleşmeye başladığında, her türlü bilgi ve sistemin farklı yerler arasında aktarım süreci büyük bir hız kazanmıştır. Böylelikle küresel boyutta karşılıklı ilişkiler ağı kurulabilmiştir.

Giddens'a (1994) göre, küreselleşme, 'modern dünya sistemi' ve 'kapitalist dünya ekonomisi' anlamına gelmektedir. Küreselleşme, modernitenin bir sonucudur ve bu süreç, kapitalist modernitenin dayandığı; ekonomik, siyasal ve kültürel gelişmelerin dünya çapında yaygınlaşmasını ifade etmektedir. Yırtıcı (2005) küreselleşmeyi, “..sermayenin dünya ölçeğinde işleyiş biçimindeki değişim, gelişen teknolojik ve kurumsal yapılanmaya bağlı olarak ortaya çıkan kapitalizmin gelişmiş yeni örgütlenme biçimi” şeklinde tanımlar.

Kapitalizmin özünü oluşturan temel olgu, malların daha geniş alanlarda tüketilmesinin sağlanması, farklı pazarların sisteme dâhil olmasıdır. Daha fazla pazara, daha hızlı ulaşılma isteği, sonuçta uluslararası boyutta bir sermaye ve mal akışını gerekli kılmıştır. Teknolojik gelişmelerin üretim alanından, haberleşme ve ulaşım alanlarına kayması, küresel sermayenin daha geniş ölçekte yayılımını da hızlandırmıştır. İletişim teknolojisinin olanakları, medya, telefon, televizyon, internet ile ulaşım teknolojisinin hızlı yer değiştirmeyi mümkün kılan olanakları ile ürünlerin pazar alanı, tüm fiziksel sınırları aşarak, dünyanın her yerini kapsamaya başlamıştır. Sonuçta, 'küresel' boyutta bir sermaye söz konusu olmaya başlamıştır (Coşut 2005).

Giddens (1994) küreselleşmeyi, modernliğin sonucu olarak ifade eder. Küreselleşme ile modern zamandaki zaman ve mekan ayrışmasının, tüm dönemlerden daha yoğun yaşandığını, birbirinden uzak yerelliklerin bu süreçte ilişkilenebildiğini belirtmektedir. Artık, dünyanın farklı yerlerindeki yerleşimler, küresel ekonomi ağı boyunca birbirini olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Örneğin, “Singapur'daki bir kentsel alanın gelişmişliği, küresel ekonomik bağları içeren karmaşık bir şebeke yoluyla Pittsburgh' da

yerel ürünleri dünya pazarında rekabete giremeyen bir bölgenin yoksullaşmasına neden olabilir.” (Giddens 1994)

Robertson (1999) küreselleşmenin, coğrafi keşifler, güneş merkezli evren teorisi, dünyanın ilk haritasının yapılmasıyla başladığını ve tüm bunların aslında ‘yer’e ilişkin ilk genellemeler olduğunu belirtir. Küreselleşmenin temelinde, var olan sınırların genişlemesi ve hareket kabiliyetinin artması bulunur. Robertson (1999), küreselleşmeyi “dünyanın tek bir mekân haline gelme süreci” olarak tanımlar. Bu durumda, küreselleşme kaçınılmaz olarak küresel bir kültürün oluşmasına da yol açacaktır. Özellikle 20.yy’ın sonlarında küreselleşmenin kültürel sonuçları ele alınmaya, toplum, bireyler ve uluslararası ilişkilerde, insanı nasıl dönüştürdüğü incelenmeye başlamıştır (Coşut 2005).

Küreselleşmenin kültürel etkisi üzerinde duran Waters (1995), küreselleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel olmak üzere üç alanda etkili olduğunu belirtmektedir. Ekonomik alan mal ve hizmetlerin üretim, dağılım ve tüketimini; siyasal alan kurumlar ve örgütlerin ilişkilerini; kültürel alan ise olaylar, inançlar, anlamlar ve değerleri temsil etmektedir. Küreselleşmenin kültürel düzeyi, iletişim teknolojilerindeki değişim ile mümkün olmuştur.

Ülkeler arasındaki fiziksel sınırların ötesine geçen ekonomik, toplumsal, siyasi bağlar, sonuçta toplumsal ve sosyal yaşantıyı da etkileyerek; toplumlar arasında karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Küreselleşme dünya çapında mal ve insan hareketliliğinin artışına yol açarken, bir yandan da kültürel süreçte hızlı bir değişim ve farklılaşma meydana gelmektedir. Küreselleşme ile siyasal ve ekonomik politikaların birbiriyle ilişkilmesi ve benzeşmesinin yanında, dünyada dolaşıma çıkan kültürel anlam sistemleri ve simgesel biçimler de geniş ölçekli aktarımından dolayı küresel bir bütünleşme içine girmektedir. (İçli 2001)

Medya, televizyon gibi farklı yerlerde aynı zamanda, aynı imgeleri yayınlayan iletişim araçları sayesinde, yaratılan imgeler, imajlar farklı ülkelerde aynı zamanda dolaşıma çıkabilmektedir. Böylelikle, küresel ekonomi ürünlerini pazarlama konusunda da sıkıntı

çekmemektedir. Üretilen reklamlar ve kültürel imajlar sayesinde Amerika’da üretilen bir ürün, Güney Afrika’da da talep edilebilmektedir. Bu durum farklı ülkelerin, toplumların, kültürlerin aynı noktaya ilgisinin çekilmesini beraberinde getirmektedir. Böylece tüm dünya küresel bir bütünleşme içine girmektedir.

Küresel sermaye, iletişim teknolojileri yardımıyla küresel boyutta bir tüketim kültürü yaratmıştır. Küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişimin etkisiyle mekansal sınırlar kaybolmuştur. Erişim kolaylığı ile ilginin odağın, bulunulan mekandan çok, geri kalan dünya mekânının neleri içerdiğine kaymaya başlamıştır. Böylece mallar, ürünler, üretim teknikleri, ideolojiler, değerler; devamlı olarak küresel ağda dolaşmaktadır. İmajların üretimi ve pazarlanmaya başlaması beraberinde hız kavramını ortaya çıkartmıştır. Böylelikle küresel ağda dolaşan tüm imajlar, imgeler ve değerler geçici bir özelliğe sahip olmaktadır. Bu süreçte kültürel öğelerde, para ve üretilen mal gibi metalaşmaktadır. (Coşut 2005)

Henri Lefebvre’nin (2014) “her toplumun, her üretim tarzının kendi mekânını ürettiği” önermesinden, kentler ve mekânlarda bu değişimlerden etkilenmiştir. Yerelin evrenselleşmesi, bilginin serbest dolaşımı, sermayenin akışkanlığı, dünyada ortak dil birliği yaratılması şeklinde gelişen küreselleşme; kentlerin ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel özellikleri üzerinde değişimlerin oluşmasını sağlamıştır. Kentlerde yeni yükselen kavram sermaye olmuş ve kentler sermayenin oyuncağı haline gelmiştir (Harvey 1999).

Giddens (1994), küreselleşme sürecinde ‘yerellik’lerin öneminin azalarak, ‘yerellik’lerin küresel ağa katılımının önemli hale geldiğini vurgulamaktadır. Sonuçta önemli olan yerel olan kültürel farklılıklar değil, bunların küresel ağa nasıl katıldığıdır. Yırtıcı (2005) küreselleşmenin, “bölgesel farklılıkları ortadan kaldırarak, kültürler arası bir akışkanlık yarattığını” ifade etmektedir.

“Bugün Batılılaşma, küreselleşme, sermayenin dolaşımı, kentleşme, sanayileşme, kitle iletişim sistemleri gibi modern dünyaya özgü gelişmeler aslında Batı’nın yerel farklılıkları ve coğrafi özellikleri dışlayan soyut mekan anlayışının bütün dünyaya

yayıma sürecidir. Bu nedenle modernleşmenin tarihini aynı zamanda mekana karşı verilen bir savaş olarak görmek yanlış olmaz. Bu soyut mekan anlayışı, mekanın “yer”e bağlı özelliklerini kendisine bir engel olarak görmektedir.” (Yırtıcı 2005)

Küreselleşme yapısı gereği, sürekli olarak yeni tüketim değerleri yaratarak; bunları mekân ve zamanla sınırlanmadan devamlı olarak, dolaşıma sokmak zorundadır. Bu durumda mekân ve zaman, küresel sermayenin sınırsız dolaşımını engelleyen faktörler haline gelmektedir. Geleneksel anlamda mekan ve zaman, ‘yer’e bağlı olgular olarak düşünülür ve her yerin kendi ritmi, kendi zamanı vardır. Ancak, küresel sermaye ise rahat dolaşım için her yerde aynı olan, homojen koşullara sahip olmalıdır. Bu yüzden küresel sermaye rahat dolaşım ve hızlı kar için, mekan ve zamanın yer’e ait farklılıklarını yok etmek ve kendine göre yeniden kurgulamak zorundadır. (Yırtıcı 2007)

Küreselleşmenin iletişim teknolojisinin imkanları ile bilgi, haber ve imaj akışını hızlandırması sonucu ülkelerin sınırları, medya aracılığıyla aktarılan görüntü ve imajlar için bir sınır oluşturmamaktadır. Dolayısıyla sermayeyi elinde bulunduran ve bu küresel hareketi yaratan baskın kültürler, daha hızlı ve etkin bir şekilde diğer yerel yapıları dönüştürerek homojenleştirmektedir. Yani küresellik, özgün yerlerin kimliklerini kendi potasında eritmektedir. (Coşut 2005)

Küreselleşme, sınır ve kültür ötesi yapıya sahip, her yere ulaşan ve orada barınması gereken bir yapıya sahiptir. Ancak, geleneksel toplumlarda ve yerleşimlerde daha rahat görebildiğimiz, yer ile kurulan dolaysız ilişki sonucu, her yerin, her coğrafyanın, her toplumun kendine has belirli değerleri, düşünce yapısı ve dolayısıyla mekan üretme biçimi vardır. Bu tip çeşitlik ve farklılıklar küresel sermayenin akışkanlığını kesintiye uğrattığından, egemen küresel kültür, bu farklılıkların dönüşümüne uğramasına neden olmaktadır. Küresel kültür, baskın yapısıyla farklı kültürleri dönüştürerek onları benzeştirmektedir.

Kentler ve mimarlıkta küresel sermayenin önemli yatırım alanlarından. Ancak kentlerde ve mimarlıkta farklı kültürlerin, farklı anlayışları ve yaklaşımları küresel

sermaye engel olarak görmektedir. Küresel sermaye ve egemen kültür, engel olarak gördüğü özgünlük ve yerelliklerin önüne geçmek, mimarlığı bu sınırlarından kurtarmak ve küresel koşullara uygun hale getirmek için, tüm tarihsel, kültürel, yerel kodlarını ondan ayırmış; yerine küresel ortamın kültürel ve sosyal kodlarını, yani piyasa ekonomisinin kurallarını getirmiştir (Koçyiğit 2007).

Günümüzde kentsel mekânlarda küreselleşmenin etkisiyle, üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinde görev alan, metalar haline gelmiştir. Küreselleşme, kentsel mekânların metalaşmasını uluslararası boyuta taşımış, sonuçta kentler, yerel ve küresel sermayenin yatırımların odak noktası olmuştur. Bu süreçte farklı coğrafyalardaki ülkeler ve kentler birbirleri ile yarışırken, kentsel mekânlar da küresel tüketim kültürünün etkisiyle giderek daha fazla birbirine benzemeye başlamıştır. Küresel rekabet dışında kalan kentler de bu yarışa katılabilmek ve küresel sermayeden pay alabilmek için, kendi coğrafya ve kültürel özelliklerini bir kenara bırakarak, örnek aldıkları küresel kentlere benzemeye çalışmaktadır. (Sel ve Gül 2009)

Kentler uluslararası sermayeden pay alabilmek ya da aldıkları payı arttırabilmek, kendisini dünyaya tanıtılabilmek için birbiriyle rekabet eder hale gelmiştir, böylece kentler arasında hiyerarşi oluşmaya başlamıştır. Kentler küresel sermayeyi çekmek için uygun altyapıyı hazırlamaya çalışırken, küresel sermaye de kendine yeni pazarlar/kentler aramaktadır (Sel ve Gül 2009).

Küreselleşme ile tüm dünyada değişen kültür, özellikle büyük kentleri değişime uğratmaktadır. Bu süreçte, küresel sermayenin düğüm noktaları olan metropol kentler oluşmaya başlamıştır. Büyük gökdelenlerin, iş merkezlerinin, havaalanı, otoban gibi ulaşım teknolojisinin gelişmiş birimlerinin yer aldığı bu küresel kentlerde, kent kimliği ve özgünlükler yok olmakta, tüm metropol kentlerde görülebilecek büyük ölçekli yapılar kentlerin yeni göstergeleri olmaktadır.

Kentlerin birbirine benzemesinin bir nedeni de kullanılan malzeme ve tekniklerin standartlaşmasıdır. Küresel kentlerin simgeleri, gökdelen, havaalanı, alışveriş merkezi gibi yapılar birbirine benzeyen yapım teknolojileri ve malzemelerle üretildiği ve

işlevleri ortak olduğu için, plan şeması, taşıyıcı özellikleri ve cepheleri farklı coğrafyalarda da olsalar birbirine benzemektedir. (Coşut 2005)

Kapitalizmin gelişmesi ve ölçeğinin ulaşım ve haberleşme teknolojileri desteği ile büyümesi sonucu 20.yy'da dünyada 'küreselleşme' olgusu tartışılmaya başlamıştır. Küresel sermaye ve onun kazancı, tüm dünyada geçeli bir sistem yaratabilmesi ile mümkündür. Bu durumda tüm dünya birbiriyle ilişkilenerak, ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda benzer tutumlara yönelmiştir. Küresel sermayenin tahammül edemediği, farklılıklar, ayrışmalar, sınırlar, yaratılan küresel kültür imgeleriyle yok sayılmaya ya da küresel çıkarlar için uygun hale getirilmeye başlamıştır.

Küresel kültür, kendini en iyi ifade ettiği yer olan kentleri de dönüştürerek, kent mekanın metalaşmasına neden olmuştur. Farklı coğrafyalardaki kentlerin, yerel ve yere özgü değerleri kaybolmaya veya bu değerle küresel sermayenin metaları haline dönüşmeye başlamıştır. Sonuçta küresel dünya, küresel kültür ve birbirine benzeyen küresel kentler ortaya çıkmış, ülkeler küresel sermayeyi kendilerine çekebilmek için birbiriyle yarışır hale gelmiştir.

Küresel sermayenin arayışları ve beklentileri doğrultusunda değişim sürecine giren kentler ve kentsel mekanlar giderek birbirine benzemeye, aynılaşımaya başlamıştır. Simgeler, görüntüler, semboller önemli hale gelerek, yerellik ve özgünlüklerin içi boşaltılmış seyirlik birer meta haline getirilmiştir. Farklı coğrafyalarda, kültürlerde aynı tip mekanlar birbirini tekrar etmektedir. 'Yer' den tümüyle kopuk birbirine benzer, aynılaştı bu mekanlar küreselleşmenin sonuç ürünleridir.

Yerin farklılık barındıran, zaman ve mekansal özellikleri ile yerellikler tüketime dayalı talepler doğrultusunda bağlamından koparılıp, küresel dolaşıma sokulmaktadır. Yırtıcı (2007), mekânsal sınırların muğlaklaştığını, bu süreçte zamanında homojenleşip mekandan tamamen bağımsız hale geldiğini, böylece her şeyin her yerde, her zamanda geçerli olabileceğini belirtir. Mekanlarda sentetik olarak üretilmekte ve böylelikle küresel dolaşım ağına katılabilmektedir.

4.2. ‘Zaman - Mekan Dönüşümü

Sanayileşme ile başlayan süreçte, üretim biçimleri köklü bir değişime uğramış, insan emeği önemini yiterek, yerini makine ve hız almıştır. Üretim hızındaki artış ve tüketime olan talep ile 20.yy başlarında kapitalist sistem, üretimde verimliliği nasıl arttıracığı sorunuyla ilgilenmiş, farklı üretim modelleri denemiştir. Ancak, 20.yy ortalarında yaşanan ekonomik kriz sonucu tüketime var olan talebin azalması, sermaye sahiplerini üretim politikalarından ziyade, tüketim politikalarını geliştirmeye yöneltmiştir (Demirel ve Yegen 2015). Böylece gelişen iletişim teknolojisinin olanakları ile tüketim imgeleri yaratılmaya ve küresel ağda dolaşıma sokulmaya başlanmıştır.

Sanayileşme süreci değişen üretim biçimlerinin yanında, ekonomik değerleri de değişime uğratmıştır. Üretimin makinalaşması ve hız kazanması, reklam ve pazarlamanın da desteği ile tüketim artışını da beraberinde getirmiştir. Kapitalist anlayışın egemen olduğu, her şeyin ‘meta’laşarak, tüketim nesnesi haline geldiği ve küresel pazara katıldığı bu yeni düzende, ‘zaman’ kavramı da değişime uğrar.

Modernliğin zaman-mekan anlayışı geleneksel toplumların zaman-mekan kavrayışından farklıdır. Geleneksel toplumlarda üretim ve ‘yer’ zamanla bütünleşik bir oluşum iken, sanayileşme ve kapitalizm; üretim sistemlerini, dolayısıyla zamanı, ‘yer’den koparıp nesnelleştirerek, ölçülebilir, evrensel, nicel bir değer haline getirmiştir. Kapitalizmin kendine özgü, daha önceki dönemlerden keskin bir şekilde ayrılan zaman-mekan anlayışı vardır (Yırtıcı 2003).

Her şeyi metalaştırarak dönüştüren kapitalist sistem, zamanı da nesnelleştirerek, kamusal ve evrensel olarak ifade edilir hale getirmiştir. Giddens (2000) zamanın, tıpkı para gibi evrensel ve kamusal olarak ifade edildiğini, bu yüzden yaşamın maddiliğinden koparılarak, ‘nesnelleştirdiğini’ belirtir. Kapitalizmin gelişmesi ve paranın her şey için evrensel değer olması, ‘zaman’ algısını da nesnel ve kamusal olarak kavranabilir hale getirmiştir. Saat aracılığıyla ölçülebilir süre olarak zaman, artık varoluşunun anlamından, yaşantıdan koparılmış, ‘metalaşmış zaman’dır (Giddens 2000).

Giddens (1994), zamanın metalaşmasını ‘zamanın boşaltılması’ olarak tarifler, zaman içinde geçen pratiklerden bağımsızlaşan nicel bir gerçeklik haline gelmiştir. Bu durum zaman-mekan uzaklaşmasının da başlangıcı olur. Zamanın boşaltılması ile toplumsal etkinlikler ‘yer’ e bağlı belirleyicilerinden tamamen bağımsızlaşmıştır.

Geleneksel anlamda zaman, doğanın ritmi ile uyurken, kapitalizmin zamanı, çizgisel, daima ileriye doğru akan, homojen, geri dönüşü olmayan zamandır. Dolayısıyla mekan da homojen, içi boşaltılmış, edilgen ve soyut, rasyonel mekandır. Mekan kapitalizmin karını arttıracak doğrultuda dönüşüm içine girmiştir, kapitalizmin yarattığı standart ve evrensel değerler mekan üzerinde de işletilmektedir. Bu durumda, rasyonel örgütlenmenin kolay kılındığı, sistemin kolay örgütlendiği ve kontrol edildiği, farklılıkların yok edildiği soyut bir mekan anlayışı geçerlidir.

Sanayileşme sonucu önce üretim biçimlerinde gerçekleşen teknolojik gelişmelerden sonra, kapitalist sistemin yeni pazar arayışı ve ürünlerin dağılımını hızlandırma isteği, ulaşım ve haberleşme alanında da yeni gelişmelerin görülmesine yol açmıştır. Hızlı ve kolay ulaşım teknolojisi, hız faktörünün gündelik hayata girmesine neden olmuştur. Sanayileşme sonrası gelişen kentsel ulaşım teknolojileri öncelikle, tren, otomobil ve tramvay; kenti ve insanın kenti deneyimini de dönüştürmeye başlamıştır. Hız mekânsal uzaklıkları indirgemeye başladıkça, mekan algısı da genişlemeye başlamıştır. (İl 2005).

Küreselleşme sürecinde ise tarihte görülmemiş ölçüde hız kanak teknolojik yenilikler, ulaşım ve haberleşme ağındaki gelişmeler, zaman ve mekan olgusunu ayrı bir boyuta taşımıştır. Dünyanın farklı yerlerindeki olaylarına eş zamanlı olarak erişilebilir olması, binlerce kilometrelik mesafelerin sesten bile daha kısa sürelerde aşılmasını, farklı kıtalarda yaşayan insanların aynı anda birbirlerini buldukları yerden izlemek suretiyle görüşmesi, internet teknolojisi yardımıyla düzenlenen tele-konferansları olanaklı hale gelmiştir (Yılmaz 2008). Zaman algısını tümünden değiştiren, mekanında önüne geçen bu gelişmeler ışığında, mekanın öneminin azaldığı ve hatta ortadan kaybolduğu tartışılmaktadır. Harvey (1999), mekan algısını değiştiren bu durumu, ‘mekanın zaman aracılığıyla ölümü’ olarak ifade etmektedir.

“Toplumsal hayatta ilişkilerin para üzerinden kurulması, zaman ve mekanın niteliklerini dönüştürür. Parasal hedeflerin izlenmesi, zaman ve mekan niteliklerinde değişiklikler yaratabilir. Sermaye, zaman ve mekanı kullanışı ve tanımlayışı değişerek, zaman ve mekan üzerinden kar arayışına girecektir. Sermayenin hızlı dolaşımı mekânsal engellerin ortadan kalmasıyla mümkündür, bu durumda mekan ve zaman sermayenin dolaşım kanalları haline gelir.” (Harvey 1999)

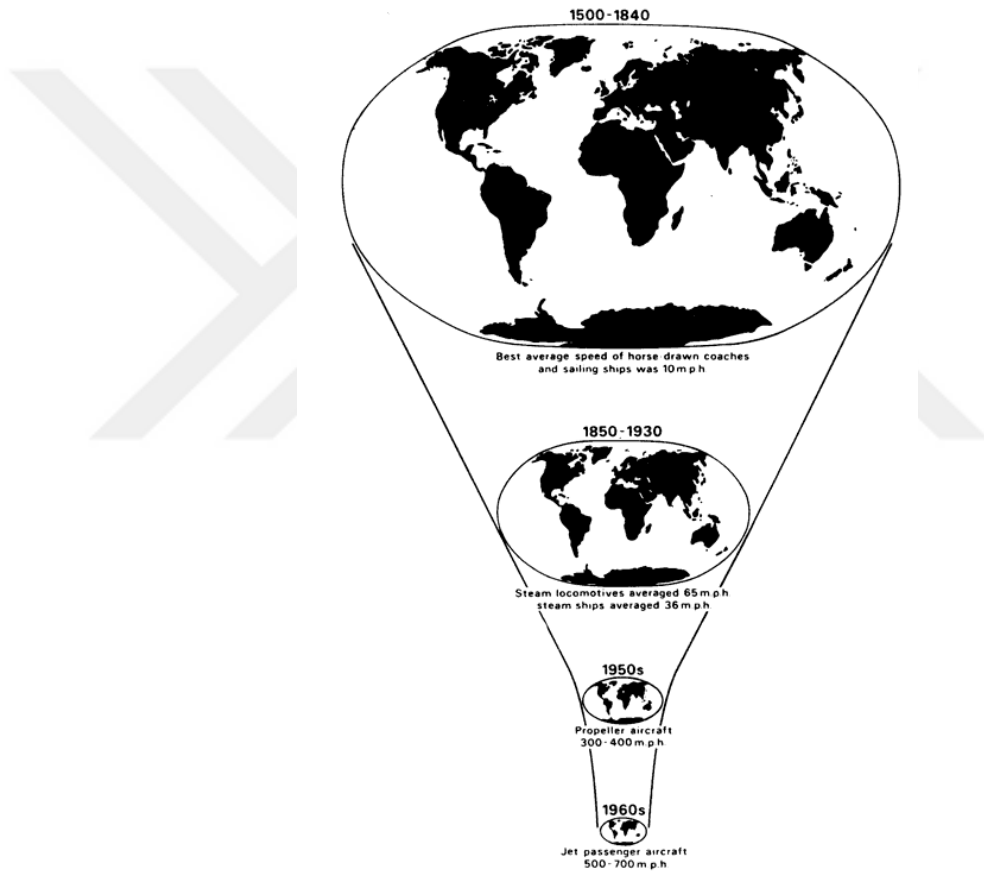
Harvey (1999) bu durumu örneklendirerek, her çeşit üretimin montaj hattı imalatından, fiziksel süreçlerin hızlandırılmasına kadar, tüketimin hızlandırılması, moda ve reklam stratejileri, kredi sistemi, elektronik bankacılık ve bunun gibi yeniliklerin hepsinin sermayenin hızlıca dolaşımını tamamlayarak, kazançlı bir şekilde kaynağa geri dönmesi için olduğunu belirtir. Mekanın üretilmesinde de aynı süreçler görülür. Küresel dünya pazarındaki mekânsal sınır oluşturan engelleri aşmak için, mekan üretiminin de seri imalat haline gelmesi, fabrika sistemleri, bölgesel iş bölümü, üretimi büyük kentlerde toplama bunun göstergeleridir. (Harvey 1999)

Hayatın hızının artışının tüm yaşantımızı etkilediği ve mekânsal engellerin müthiş bir hızla aşıldığını bu hali 'sıkışma' olarak ifade eden Harvey (1999) Mekan ve zamanda meydana gelen devrimsel değişimleri 'zaman-mekan sıkışması' olarak ifade eder. “İletişim teknolojisi sayesinde dünya küçülürken, zaman ufkumuz daraldıkça, mekânsal ve zamansal dünyalarımızın sıkışma duygusuyla başa çıkma zorunluluğunda kalırız... zaman-mekan sıkışması deneyimi, insanı kışkırtır, heyecanlandırır, strese düşürür, bazen ağır bir tedirginliğe sürükler...” demektedir.

Harvey (1999) küçülen dünya haritalarıyla ifade ettiği bu süreçte, ulaşım teknolojisindeki gelişmenin mekan ve zaman algımızı nasıl etkilediğini tartışmaktadır (Şekil 4.1). Mekanı deneyimleme araçlarımız değiştikçe, onu algılayışımız da değişmektedir. Sanayileşme öncesinde at arabası ve yelkenli gemilerle sınırlı ulaşım araçlarından, 19.yy Sanayi Devrimi sonrası gelişen yeni sistemler(buharlı tren, otomobil) ve asıl büyük kırılmanın yaşandığı 20.yy sonrasındaki ulaşım teknolojisi olanakları (jet uçak, hızlı tren vb.) yer değiştirmenin hızlanmasına neden olarak, uzaklık kavrayışını değiştirmiştir. Değişen mesafe kavramı, zaman algısının da değişimine

neden olmuştur. Bu durum dünyanın olduğundan daha küçük algılanmasına yol açmaktadır. Senneth'in (2002) modern ulaşım teknolojilerinin amacının, sokakta var olmanın yerine, coğrafi sınırları yok etmek olduğunu belirtmektedir.

İletişim teknolojisi ile mesafe kavrayışını tümünden değiştirmiştir. İnsanlar, dünyanın herhangi bir yerindeki olaydan, çok yakınlarında yaşanmış bir olaydan daha da çabuk bilgi sahibi olabilmektedir. Uzaklık kavramı değişmiştir, yakın uzak, uzaksa yakın algılanabilmektedir. (Ötkünç 2005)

Şekil 4.1. İletişim ve haberleşme teknolojisinin gelişimi ile dünyanın algılanışının giderek küçülmesinin Harvey tarafından ifade edilmesi (Harvey 1999)

Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin mekânsal engelleri kaldırması ve hıza bağlı olarak daha kısa zamana daha fazla eş zamanlı olayın sığması durumunu Harvey (1999); 'zaman-mekan sıkışması' olarak adlandırmaktadır. Modern ulaşım araçlarıyla

dünyanın diğer ucundaki bir yere çok kısa sürede gidilebilmesi ve iletişim araçlarının her an, her yerle iletişime olanak sağlaması; yakınlık, uzaklık, buradalık gibi kavramların anlamını değiştirmiş ve farklı coğrafyaların birbirleriyle etkileşim yoğunluğunu artırmıştır (Bahadır 2014). Artık, mekanda orada bulunmanın önemi kalmamakta, mekan uzak mesafelerde olup bitenlerle yaşanır hale gelmektedir.

İletişim teknolojisinin mekanı sıkıştırması, farklı mekanları bir üst gerçeklikte teknolojinin olanakları ile soyut olarak birleştirmesi, “yer” kavramının da anlamının yitirilmesine neden olmaktadır. O yerin ve mekanın özellikleri önemsiz hale gelmekte, “her yer”in eşzamanlı yaşandığı çevreler ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bugün karsımıza çıkan şey “mekansal farklılık” tan ziyade “mekansal aynılık” tır (İl 2005). Bu durum özellikle kapitalist küresel ekonominin gündelik hayata dahil ettiği yeni mekan tipolojilerinde görülmektedir. Yersizleşme bölümünde daha ayrıntılı işlenecek olan, alışveriş merkezleri, havaalanları, iş merkezleri, gökdelenler gibi bu mekanlar küresel kentin yeni imajlarıdır.

Senneth (2006), ulaşım teknolojilerindeki gelişim ve kentlerin bu olanaklara göre biçimlenişinin, hıza bağlı farklı bir fiziksel deneyim gerçekliği olduğunu belirtmektedir. Modern teknolojinin ulaşım araçlarıyla deneyimlediğimiz kent mekanlarında, hareket olanağımız arttıkça kentin bizi uyarım kapasitesi azalır. Sürücü ya da yolcu olan özne, hızın gerektirdiği şekilde kentten sadece geçip gitmeyi istemektedir. Sonuçta kentler, yol işaretleri, tabelalar, levhalardan oluşan, içinde hayat olmayan sokaklar bütününe dönüşür. Mekan, sadece hareket etmenin aracı halindedir; mekanda bulunmak hareket içindir. (Senneth 2006)

Kentin bu şekilde deneyimlenmesi, insanın mekanla bütünleşmesine olanak vermemektedir. Yer duygusunu oluşturacak hafızada yer edecek, imgeler, duyular, deneyimler ulaşım kanalları içinde kaybolmaktadır Hızın yönettiği, geçiciliğe dönük bu deneyim, ‘yer’in kendi özellikleriyle oluşagelen, yerleşiklik ve süreklilik deneyimini de izin vermez. İnsanın gelip geçicilik sonucu içselleştiremediği bu mekanlarda ‘yer’ duygusu da oluşmaz. (Bahadır 2014).

Rönesans'tan, Aydınlanma çağına ve Sanayi Devrimine uzanan modernleşme sürecinde değişen zaman- mekan algısı, 20.yy'a gelindiğinde iletişim ve haberleşme teknolojisinin 'hız'ı ile bambaşka bir boyuta ulaşarak, 'yer'den tümüyle bağımsızlaşmıştır. Modernleşmenin ilerleme saplantısında olduğunu belirten Harvey (1999), ilerlemenin yapısı gereği, mekânsal engelleri ortadan kaldırması gerektiğini, ilerlemenin mekanın fethini gerçekleştirdiğini, mekanın zaman aracılığıyla yok edilmesini içerdiğini belirtir.

Mekanın onun içinde gerçekleşen pratiklerden bağımsız hale gelmesi, mekanı görünürde olandan çok, iletişim teknolojisi sayesinde uzakta olanlarla etkileşime geçen ve ona göre biçimlenen bir hale getirmiştir (İl 2005). Sonuçta 'mekan'ın, 'orada olan'dan ayrışması, içinde yaşananlardan bağımsız hale gelmesi, anlamı yütümesi gerçekleşir. Mekanın, 'yer' ile kurduğu ilişkiyi kaybetmesi, onu soyut bir kılıf haline getirmektedir. Giddens (2000) bu durumu mekanın boşaltılması olarak tarifler.

Küreselleşen dünya, değişen koşullar, teknolojinin hayatımızdaki yeri, insanları buldukları yerden kopararak, soyut bir gerçeklik içine almaktadır. Mekansal ve zamansal değerlerde yerden bağımsızlaşmaktadır. Küresel kültür ve teknolojinin şartları yerden ve çevreden bağımsız, kendine ait bir gerçeklik yaratmakta, sonuçta yaşantı, yerden ve mekândan kopuk, soyut bir zaman içinde gerçekleşmektedir. İletişim teknolojisinin imkânlarının, uzak mesafelerdeki farklı 'mekan'ları aynı 'zaman'da soyut bir zeminde birleştirmesini, Harvey (1999) zaman-mekan sıkışması olarak tarifler.

Sanayileşme ve küreselleşme ile değişen toplumsal koşullar zaman-mekan-yer deneyimini tümüyle farklılaştırmaktadır. Zaman ve mekan, yerden bağımsız nicel değerler haline gelmiştir. Kapitalizmin yön verdiği küresel ekonomi ve küresel kültür dünyanın her yerinde benzer koşulların, şartların ve birbirine benzer mekanların oluşmasına neden olmaktadır. Kimlikten, tarihsellikten, süreklilikten, 'yer'den kopukluk, 'yersizleşme'ye ilişkin tartışmalarının doğmasına neden olmuştur.

4.3. Yersizleşme

Yer olgusu, rasyonel bakışın coğrafi konum tanımının ötesinde, bulunulan konum ile gerçekleşen ilişkiler bütünlüğünü kapsar. Auge'ye (1997) göre bir alanın yer olabilmesi için, tekrarlanan karşılaşmalar, yüz yüze ilişkiler ve karmaşık ilişkiler aracılığıyla zihnimize kurulması gerekir. Auge için yer, kimlik, ilişkiler ve tarihsellik ekseninde tanımlanır.

Günümüzde ise yerler, küresel dünyanın ekonomik girdileriyle şekillenen, zamansız, uzamsız düğüm noktalarına dönüşmektedir. Modernleşme projesinin, rasyonel, nesnel ve her yerde geçerli kurallar oluşturma anlayışı, küresel sermayenin çıkarları ile birleşerek, 'yer' olgusunu tümüyle hiçe sayan kentler ve mekanlar yaratmaya başlamıştır. Yerlerin anlamının yitirilerek, küresel boyutta yaratılan üst gerçekliğe dönüşmesi sonucunda; kimlik, aidiyet, çevre ve kültür konuları tartışılmaya başlamış, 'yersizleşme' bu sonucun değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Mimarlıkta yersizleşme, mimari ürünün kendine ait kültürel, düşünsel, coğrafi özelliklerini kaybederek, herhangi bir yere veya zamana ait olmaması olgusudur. Yersizleşen mimari öğenin, nerede bulunduğu, hangi zamanda yapıldığının bir önemi yoktur, artık tekil bir nesne olmaktan öteye geçememektedir. “..yersizleşme, fiziksel çevreden kültürel değerler bütünlüğüne, tarihsel dönemsellikten kuramsal dizgeye, çeşitli boyutlarda ya da kavrayışlar altında görülen bir bağlamsızlaşma sorunudur.” (Koçyiğit 2007)

Erzen (2015), “Yersizleşme, modernleşme sürecinin temelinde yatmaktadır.” demektedir. Geleneksel toplumlarda yer, 'zaman ve mekan' kavramlarının birlikteliğinden oluşurken, 'yer'in algılanışı, önceki bölümlerde incelendiği gibi modernleşme sürecinde değişim geçirmiştir. 'Yer' olgusu, modern öznenin rasyonel bir düzleme indirgediği, soyut bir hale gelerek, anlamsal varoluşu, zaman ve mekan kavramlarından ayrılmıştır. Rönesans ve Aydınlanma Çağında önce düşünsel boyutta başlayan değişimler, endüstri devrimi sonrası insanın yer üzerindeki hâkimiyetinin artmasıyla, farklı bir boyuta sıçramıştır. Ancak yer için onu hiçleştiren esas kırılma, 20.yy'ın ikinci yarısında yaşanan küresel dönüşümden sonra gerçekleşmiştir.

Mekanın kapitalist ekonomi gereklilikleri sonucu, bulunduğu yerden bağımsızlaşarak, bunun yerine uzaktaki etkenlerin belirleyici rol oynadığı yeni durumda, küreselliğe özgü bir mimarlık ve mekan olgusu ortaya çıkmıştır (İl 2005). Küresel sermayenin çıkarları doğrultusunda şekillenen kentler, birbirine benzeyerek bir yarışa girerken, yerellikler yitirilmiş, özgünlük ve farklılıklar bilinçli olarak yok sayılmaya çalışılmıştır. Tüm bu gelişmeler, mekanın üretiminde ve kentsel yapılanmalarda etkisini ‘yersizleşme’ olarak sorunsallaşan aynılaşıma ya da kimlik kaybı gerçeğiyle göstermiştir (Bahadır 2014). Yerden ve bulunduğu coğrafyadan böylesine kopuk bir mekanın deneyimi, gündelik yaşamın tüm alanlarında gerçekleşen sosyal ve fiziksel bir çözümlenmeyi beraberinde getirmektedir.

Bulduğu yerden ve doğal şartlardan, çevresinden, zamandan, kültürden, yani tüm bağlamdan kopuk olan mekanlar, yersizleşen mimarlık ürünleridir. Kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinden şekillenen, tek tipleşmiş bir mimarlığın ürünü olan ‘yer’sizleşen mekan, her yerde benzer özelliklere sahiptir ve bir farklılık oluşturmamaktadır. Günümüzde yerden bağımsızlaşmış, üst-gerçeklik ve iletişim teknolojisiyle var olan kentler, giderek birbirine benzemektedir. Kentsel kimlik zayıfladıkça, kentler arasındaki rekabet ve farklılaşma, reklam ve pazarlama araçlarının kullanılmasıyla sağlanmaya çalışılmaktadır. Kültür ve gelenek gerçek anlamını yitirmiş, sadece bu reklamların imgesi haline gelmiştir.

Küresel sermaye, farklı coğrafyalarda benzer yaklaşımlar gözeterek, her coğrafyayı kendi çıkarları doğrultusunda, soyut bir mekan ve zaman anlayışı ile yeniden kurar. Yerlerin çeşitliliğinin tek tipleştirilmesi, hayatı da mekanik bir düzeneğe dönüştürmektedir. Bir ‘yer’e ait olma duygusu yok olmuş, herkes ve her şey yer değiştirebilir olmuştur. Küresel sermayenin yönettiği elektronik bilgi, iletişim ve ulaşım ağları toplumsal hayatta daha çok yer aldıkça, “gerçeklik” de yerini “hiper-gerçeklik” e bırakmaya başlar. “Yer” in insan değerleriyle kuşatılması ve bunun mekan olarak yorumlanma olasılığı tamamen ortadan kalkmaktadır. (Baudrillard 1997)

Kapitalist ekonominin dayatması olan bu yeni mekan tiplerini Auge (1997), ‘yer-olmayanlar’ olarak adlandırılır. Auge’ye (1997) göre yer-olmayan’lar, küresel dünyada

insanların ve malların hızlı dolaşımı için zorunlu olmuş mekanlardır. Otoyollar, havaalanları, bankamatikler, uçak, tren, araba gibi devingen araçların mekanı; tüneller, gar ve istasyonlar ile tüketim ve eğlence kültürünün mekanları; alışveriş merkezleri, otel zincirleri, eğlence parkları ‘yer-olmayanlar’dır. (Auge 1997)

Auge (1997) ‘Yer Olmayanlar’ kitabında yer-olmayan mekanların deneyimini somutlaştırır. Günümüz gelişmiş kentlerinin yersizleşen mekanlarının, geçici amaçlara yönelik transit kullanımlarını; mekanların standartlaşarak, özneyi mekan içinde belirli davranışları gerçekleştirmeye yönlendiğini ifade eder. Auge’nin yer olmayan mekanlarının ortak özelliği, mekanın bulunduğu yerden tamamen bağımsız, kendine özgü bir ‘zaman’ içinde, görevlerin gerçekleştiği bir üst gerçeklik olarak algılanmasıdır. ‘Yer-olmayanlar’ yalnızca, geçişe, geçiciliğe ve anlık olana hizmet eder (İl 2005).

Farklı işlevlere sahip olmalarına karşın, ‘yer-olmayanlar’ın belirli ortaklıkları vardır. Birey yer-olmayanlar içinde adiyet duygusu hissedememekte, mekanla bütünleşmemektedir. Mekanda geçirilen zaman yapılması gereken görevlerden ibarettir, amaç hızlı bir şekilde, gerçekleşmesi gereken işi tamamlamaktır.

Yer olmayanlarda öznenin çevresiyle ilişkisi yazılı metinlerle, görsel ve işitsel uyarılarla gerçekleşir. Toplumsal ilişkilerin yüz yüze geliştiği yerlerin tersine, yer olmayanlar kimlikleri yok edici bir işleyişe sahiptir. Yer olmayanlarda mekanı kullanan herkes, müşteri ya da yolcu adıyla ortak bir kimlikte buluşur, farklı kimlikler işlevin ve hizmetin potasında eritilir. Yer olmayanlarda gerçekleşen işleyiş, tarihsellik barındırmaz, güncellik ve geçicilik üzerine kuruludur. (Bahadır 2014)

Küresel ekonominin çıkarları doğrultusunda, mekanın ait olduğu yer ve çevrenin dışlanarak, mekanın niceliksel değerlerinin önem kazanması yer olmayanların tasarımını belirleyen ana unsur olmaktadır. Yırtıcı (2003), kapitalist üretim biçimleriyle nicelleşen mekanın; “büyüklük” , “hız” , “verimlilik” , “miktar” üzerinden tanımlanan değerler ile ifade edildiğini belirtmektedir.

Zaman-mekan metalaşması bölümünde tartışılan uzaklık(mesafe) algısının değişimi, farklı ülkelerin birbirlerini etkileyerek türdeşleşmesi ve küresel ekonominin

yönlendirmesi ile oluşan ‘yer olmayanlar’, mimarlıkta yersizleşmenin en somut örnekleridir. Yer olmayan mekanlar büyük ve steril ortamlardır, dış dünyadan ve çevreden tamamen soyutlanmıştır. Yapıların dış kabuğu, içeride ne olduğunun bilgisini vermez.

‘Yer-olmayanlar’da içerideki yaşantı, dışarıdan ve doğal koşullardan tamamen soyutlanmıştır. İklimsel koşullar, zamansal değişimler içeride hissedilemez. İşlevlere göre alt servislere ayrılmış yer olmayan’ın mekanları, kendi zamansal kurgularına ve senaryolarına sahiptir. Yer-olmayanlarda amaç, bireyin dış dünyayı unutması ve mekandaki kurguya, tüketime odaklanmasıdır. (Bahadır 2014)

‘Yer-olmayanlar’ da zaman, içi tamamen boşaltılmış, nicel bir değerden öteye gidememektir. Zaman yönelik her türlü kısıtlama (gece- gündüz, yaz- kış) ortadan kalkmıştır (Yırtıcı 2005). Bağlamdan kopukluk, çevre dış şartlarla ilişkisizlik, mekânsal boyutların ölçeğinin aşırılması, içe dönük yapılaşma, transit ve kitlesel kullanım yoğunluğu, hafızanın ve tarihselliğin yerini işaret ve metinlerin alması, teknolojik araçların yaygın kullanılması yersizleşen mekanların başlıca özelliklerdir. (Ötkünç 2005)

4.4. Bölüm Sonucu

Endüstri devriminden sonra gerçekleşen diğer önemli kırılma, 20.yy’da bilişim ve iletişim teknolojisindeki devrimdir. Bilgi çağı olarak adlandırılan bu dönemde, endüstri kapitalizmi ileri bir boyuta taşınarak, uluslararası ölçekte yayılım ve hız kazanmıştır. İletişim teknolojisinin gelişen imkanları, kapitalist sermayenin mekânsal engelleri, uzaklıkları, farklılıkları aşarak; sermayenin devamlı dolaşımını sağlamak adına, tüketim alışkanlıklarını her yerde benzer şekilde yönlendirmeye, küresel bir kültür yaratmaya olanak tanımıştır.

Ulaşım teknolojisi mesafeleri kısaltırken, iletişim teknolojisi dünyanın her yerinde eş zamanlı bir kültür yaratımını olanaklı kılmıştır. Böylece küresel ekonomi, farklı coğrafyalarda kendini anlamlandırarak, gösterge, imge ve imajlar üretebilmiş; bunları

baskın bir tüketim kültürü oluşturacak biçimde mekânsal sınırları ve mesafeleri aşarak geniş ölçekte tanıtılabilmektedir. Küresel sermayeden pay almak isteyen ülkeler de, kendi yerelliklerini birer imge haline getirerek küresel pazara çıkarma ya da onları yok ederek küresel kültürün edilgenliğinde kendilerini yeniden yapılandırma sürecine girmiştir.

Bulunduğu yer ile ekonomik ilişkiler doğrultusunda ilişkilenerken, aslında bir üst geçeklikte, uluslararası ölçekte hareket eden küresel sermaye; 'yer'in farklılık yaratan koşullarını kendine engel olarak görerek ve onları nicelleştirmiş, standart değerler haline getirerek, yeniden düzenlemiştir. Zaman ve mekan kavramlarının da tümüyle değişmesine neden olan bu süreç, her şey gibi zaman ve mekânında nesnelleşerek, metalaşmasını, nicelleşmesini beraberinde getirmiştir.

Giddens (1994) modernleşme ve küreselleşme ile gelinen noktada, artık zaman ve mekânın içinde gerçekleşen pratiklerden bağımsız hale geldiğini, yer in zaman-mekân'dan koptuğunu belirtir ve bu durumu 'zamanın boşaltılması' olarak tarifler. Harvey (1999) zaman - mekân sıkışması kavramıyla, artık mekânın zaman tarafından yok edildiğinin altını çizer. Ulaşım ve iletişim teknolojisindeki devrim ile kısa zamanda uzun mesafeler kat etmenin mümkün hale gelişi, 'hız' kavramının önem kazanarak mekânsal engelleri aşmasını; uzaklık algısını değiştirdiğini belirtir. Aynı anda farklı yerlerde yaşananları eş zamanlı hale getiren, iletişim teknolojisinin yarattığı devrimi, 'zaman-mekân sıkışması' ile ifade eder. Uzak olanın yaklaşması, yakın olanın uzaklaşmasına, dünya algısının küçülmesine neden olmuştur.

Zaman ve mekân birer soyut kılıf haline gelerek, yerden birbirlerinden bağımsız nicel değerler haline gelmiştir. Zaman ve mekân kavrayışlarının ayrıştırılarak yer bağlamından çıkarılması, başka bir deyişle yerinden edilerek evrensel bir kategori olarak kavranması mimarlık alanında yersizleşmenin başlamasına işaret eder (Koçyiğit 2007).

Yeni düzende, farklı coğrafyalardaki ülke ve kentler, küresel politikaları izleyerek, kendi farklılıklarını küresel kültürde eriterek, küresel ağın parçası olmaya çalışmaktadır. Sonuçta birbirine benzeyen, kültürel farklılıkların yok olmaya yüz tuttuğu küresel

kentler meydana gelmiştir. Küresel sermaye kentlerin böyle bir dönüşüm geçirmesine neden olmuştur. Gelişmişlik ve çağdaşlık sembolü olan küresel sermayenin araçları, otoyollar, istasyonlar, havalimanları, alışveriş merkezleri, bankalar, ofis yapıları, Auge'nin (1997) tarifiyle 'yer-olmayanlar' kentlerde yerini almış, kent merkezleri birbirinin kopyası haline gelmiştir.

Yersizleşen mekanlar, modern dünyanın yeni 'yer'leri haline gelmiştir. Küresel ekonomi ve küresel kültürün 'yer'den bağımsız yapısı mimarlık alanında yeni bir tartışma zeminin oluşmasına da neden olmuştur. Mimarlıkta yersizleşme, küresel ekonominin kendi kazançlarına yönelik olarak kurguladığı kent mekanlarında, yerden ve zamandan, çevresel koşullardan tümüyle bağımsız, kendi kurallarına ve kurgularına sahip mimarlığı tarifler. Modern kentlerin bu yersiz mekanları, tüketim kültürünün yönlendirmesiyle insanların kullanımına sunulmakta, homojenleşen ve kimliğini yitiren kent, bireyleri de içine alarak ve dönüştürerek varlığını sürdürmektedir. Sonuçta ortaya çıkan, homojenleşme, aynılaşıma, kimlik kaybı, aidiyetsizlik sorunları, 'yer' için yeni kuramsal arayışlar gündeme getirmiştir (Bahadır 2014).

5. ‘YER’İN SORGULANMASI VE MİMARİ FENOMENOLOJİ: MİMARİ ‘ÖZ’Ü ARAYIŞ

Rasyonel düşüncenin günümüz küresel dünyasında geldiği nokta ile küresel ekonomi ve kültürün mekânsal sınırları yok ederek, tüm dünyada yayılım gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Teknolojinin olanakları ve ekonominin yönlendirmesi ile ‘yer’ den kopuk, zaman-mekan bütünlüğünün ayrıştığı, hiçbir yere ve zamana ait olmayan veya her yere ve zamana ait olabilecek bir mekan anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu durum, toplumlardan bireylere, sosyal yapıyı da etkilemiş, kültürel aynılaştırma, kimliksizlik, yabancılaştırma ve yersizleşme tartışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

20.yy ikinci yarısında, mimarlıkta modernleşme süreci ve sonuçları sorgulanmaya başlamış, mimarlığın, ‘yer’ den bağımsız yapısı, zaman ve mekanın ‘yer’den kopması, mimarlığa yönelik ‘yer’e ilişkin tartışmaların doğmasına neden olmuştur. 1960’lı yıllardan sonra mimarlık alanında ortaya çıkan, mimarlığın anlamı ve ‘yer’ ile ilişkisinin sorgulanması yönündeki tartışmalar, fenomenolojik, yapısal ve post-yapısal olarak ayrıştırılabilir (Koçyiğit 2007).

Mimarlıkta ‘yapısalcılık’, bir yapıyı kendi bağlamıyla, toplumsal ve tarihsel anlamıyla birlikte ele almak gerektiğini savunan bir araştırma kuramıdır. Yapısalcılıkta ele alınan bağlam fiziksel verilere dayanır, ancak düşünsel boyut verilerinin de bağlama katkısı yadsınamaz. Tipoloji, mimarlık ürününün üretim biçimi ve morfolojik bakış, yapısalcı yaklaşımda önem kazanır. Yapısalcı yaklaşımda mimarlığın yer ile ilişkisi, her düşünceyi ‘bağlam’ çerçevesinden ele alarak gerçekleşir. Bu durum biçimsel uyum arayışını ön plana çıkararak, yapısalcılığın yetersiz görülmesine yol açmış, bağlamsızlık, bireysellik ve özerlik yaratıcılığın önünü açtığı iddiasıyla yüceltilmiştir. (Koçyiğit 2007)

Post-yapısal düşünce yapısalcı düşünceye eleştirel bir konumdan hareket eder. Bu düşüncenin savı, temelde tüm disiplinlerin sınırlarının yok edilmesi, birbiri içine geçmesi gerektiği yönündedir. Mimarlıkta post-yapısalcılığın gelişimi, özellikle edebiyattan mimarlığa aktarılan dekonstrüksiyon (yapı-söküm) kuramı ile olmuştur. Eisenman, Zaha Hadid, Bernard Tschumi gibi mimarlar bu düşüncenin mimarlıkta

uygulama yöntemlerini araştıran mimarlardır. Dekonstrüktivizmde amaç, zıtlıkların çözümlenerek yeni kavramsallaştırmaların oluşturulabilmesidir. Post-yapısalcı anlayışta mimarlar, kabul gören mimari kuramları ve kuralları çözümlenerek, onlarla zıtlaşarak yeni kavrayışlar ortaya koymaya çalışmışlardır. Örneğin, dekonstrüktivizmin mimari öncülerinden Eisenman, mimarlığın yerinden edilerek, bağlımsızlaşarak özgürleşeceğini savunur, bu yüzden hiçbir yere ait olmayan yapılar tasarlama arayışındadır. (Koçyiğit 2007)

Mimarlıkta fenomenoloji (görüngübilim) ise, mimarlıkta gerçek olan anlama, bilimsel kabüllerden ve önyargılardan sıyrılarak, insanın algısına deneyimine yer vererek ulaşmaya çalışır. Modern görüşün ve rasyonel düşüncenin kavrayışına karşı gelerek, mimarlığın kendi 'anlam'ını sorgulaması ve 'yer' in yapısını anlamaya çalışması dolayısıyla fenomenoloji; mimarlık alanında hakiki olanın, 'öz'ün anlaşılabilmesi için bir yaklaşım olabilmektedir.

Tezin bu bölümünde modern mimarlığın yarattığı paradigmalara karşı; mimarlığa holistik bir bakışla yaklaşmaya çalışarak, mimarlığın nasıl olması gerektiği sorunsalından hareket eden, mimarlığın özünü oluşturan etmenleri sorgulayan mimari fenomenoloji kavrayışları ele alınacaktır.

5.1. Fenomenolojik Yaklaşım

Fenomenoloji bir yöntem değil, yaklaşım olarak tariflenmektedir. Fenomenolojide amaç, probleme çözüm üretme yolunu oluşturmaktır, hedefe yaklaşmaya çalışmaktır. Böylece yaklaşım ile ifade edilen durum, yöntem, teknik ve kuralları içeren bir bütün haline gelerek daha kapsayıcı olmaktadır. (Graumann 2002)

Fenomenolojik yaklaşım, kartezyen felsefe ve modern düşünceye eleştirel bir tutumla yaklaşır. Modern insan kendine dışarıdan bakmaya çalışmış, dünyayı algılayabilmek için bilginin nasıl oluştuğunu 'anlamaya' çabalamıştır. Fenomenoloji için ise dünyayı algılama, özne-nesne ilişkisinin beraberliği içinde gerçekteşir. Bu yüzden fenomenolojinin ele aldığı varlık, ancak ilişki içinde olduğu tüm diğer varlıklarla,

karşılıklı ilişkiler bütünü içinde var olur. Bu yaklaşımda insan da kendi varlığını ancak çevreyi algılayarak, onunla bütüncül ilişkiler kurarak gerçekleştirebilir. (Erzen 2008)

Felsefe alanında Husserl ile başlayan fenomenolojik yaklaşım, Heidegger ve Ponty'nin düşünceleri ile geliştirilmiş; daha sonra mimarlık alanında da kuramcılar tarafından ele alınarak, mimarlığın anlamının ve 'öz'ünün sorgulamasında yeni bir tartışma zemini doğmasına neden olmuştur.

5.1.1.Edmund Husserl: Önyargısızlık ve 'öz'e dönüş

Görüngübilimin kurucusu Edmund Husserl (1859-1938) 60'lardan çok daha önce, felsefeyi bağıntılarından kurtarıp özgül bir araştırma yapısına kavuşturmaya çalışmış, felsefenin bağımsız bir varlık alanına sahip olduğu fikrinden hareket etmiştir (Koçyiğit 2007). Bu özgül varlık alanı, bilinen anlamda nesnelere oluşmayan, görüngülerdir (fenomenlerdir).

Husserl'a göre tüm var olanlar, görünenlerin bilgisi tartışmalıdır. Bu yüzden hem bilimlerin ortaya koyduğu her çeşit bilgi, hem de felsefenin ortaya koyduğu 'boş' görüşler bir yana bırakılmalıdır. Önyargılardan kurtulup, saf olana, 'öz'lere ulaşmak gereklidir, bu da ancak 'doğal bir tavır' almak ile mümkün olur.

Husserl felsefesinde, doğal tavır almak, 'ayraç içine almak'tır; öncelikle, dünyanın benden (özmeden) bağımsız bir gerçeklik olduğunu kabul etmekle başlar. Başlangıçta, Dünya'nın varlığına bir yargıya varmadan bakmak; bu bağımsız gerçeği paranteze alarak, bir yana bırakmak gereklidir. Bu anlayış 'saf bilinç' gerektirir. Saf bilinç, saf ben, her yaşantıda bulunan başlangıçtan beri aynı, değişime uğramadan kalan olarak tarif edilebilir. (Tepe 2010)

Husserl'e (2010) göre fenomenoloji, 'önyargısızlık' ilkesinden hareket eder. Her türlü hazır bilgi bir kenara bırakılmalı ve 'şey'lere geri dönülmelidir. Bu yönelim ancak 'saf bilinç' ile mümkündür (Hisarlıgil 2007). "Fenomenoloji kuramlaştırmaz, matematikleştirmez... Görme ve ideleştirme yalnızca bu yaklaşımın, yani

fenomenolojinin özelliğidir.” (Husserl 2010) Ancak önyargısız bir görüşle, kuramlar ve hazır bilgiler unutulur, doğal bir tavır olarak özler kavranabilir. (Husserl 2010)

Husserl (2010) fenomenolojik görüşün, her şeyi saf görmeye çalıştığını söyleyerek, onun ‘önyargısızlığı’ vurgular. Bilimin ortaya koyduğu değerlerin bir kenara bırakılıp, bir nesneyi anlayabilmek için öncelikle ona ait tüm yargılardan ve tanımlardan uzaklaşmanın gerekli olduğunu belirtir. Orada olan evren, insan ona dokunmadan önce de oradadır ve orada olmaya devam edecektir. Onu anlayabilmek, ancak onun saf yapısını görebilmek ile mümkündür. Bu anlayışını, ‘ayraç içine alma’ (paranteze alma) olarak tariflemiştir. (Husserl 2010)

Husserl’a (2010) göre paranteze almak, yaklaşmaya anlamaya çalıştığımız nesneye karşı tüm önyargılarımızı bırakmaktır. Onu tanımlamaya, tariflemeye, bir kategoriye koymaya çalışmadan, ona dışarıdan bakmaktır. Aslında böyle bir bakış, her öznedeki ortak başlangıç noktasıdır, yani insanoğlunun sahip olduğu temel bir özelliktir (Husserl 2010). Ancak önyargılar, öğrenilmiş tanımlar ve geçmiş deneyimler bizim bu saf bakışımızı değiştirir.

Fenomenolojik görüşe göre, evreni algılayışımızdan, bilimsel formülleri algılamaya kadar tüm algı ve deneyimimiz bilinç tarafından kurulmuştur; bu kuruluş sürecinin izini sürmek için, bildiğimiz her şeye şüphe ile yaklaşır, o bilginin nasıl ve hangi süreçte oluştuğunu araştırmamız gereklidir (Koçyiğit 2007). Öğrenilmek istenene böyle bir ‘yönelmişlik’ ile onu anlamak mümkün olabilir. Parantez içine alma yönteminin dokunamadığı tek alan ‘salt ben’ dir. Bu durumda Husserl, nesnelere yönelerek, fenomenleri anlamaya çalışır. Bilinç, nesneye çevrilmiştir. Nesne dışarıda duran, salt ben den bağımsız değildir. Husserl’daki ‘yönelmişlik’ nesneyi deneyimlemeyi gerektirir. Böylece, yaşantı ve yaşanan şey, deneyimleyen ve deneyimlenen arasında bir bağ kurulmuş olur (Hisarlıgil 2007).

Husserl, yaşam dünyasının en alt tabakasını ‘saf doğa’ olarak nitelendirir. Yaşam dünyasına ve onun değişmeyen yapısına geri gitmek, onun anlayışındaki indirgeme yöntemidir (Tepe 2010). İndirgeme yöntemi, ‘şey’lerin özüne gitmek için kullanılan bir görmemezlikten gelme değil; aksine bütünü görme metodudur. İndirgenen aslında

öznedir. Kendini dünyaya indirger, ona anlam yüklemeye çalışmadan, yakınlaşır ve onunla iletişime geçerek onu anlamaya çalışır. Böylece deneyim, 'anlamak' için önemli hale gelir. Anlamaya çalışılana yüklenen tüm anlamlardan sıyrılarak onun özüne dönmeye, aslını anlamaya; onu deneyimlemeye çalışır.

Husserl'e göre deneyimler anlamın ve bilginin temel kaynağıdır. Husserl'in düşünce yapısı üç temel kavramdan gelişir; özler, yönelmişlik ve fenomenolojik indirgeme. Fenomenolojik indirgeme, 'ayraç içine almak'tır. İnsan dünyanın varlığını ve ona yüklediği anlamları bir kenara bırakmalı, nesneye bu şekilde yaklaşmalıdır. Bu teknik, öznel görüşleri ve kuramsal yapıları, bilimsel kararları tutarak; fenomenin açığa çıkmasını sağlamaktadır. (Hisarlıgil 2007)

Felsefe alanına yeni bir bakış getiren Husserl, bir şeyi anlamak için onun 'öz'üne geri dönmenin gerekliliğinden hareket etmiştir. Öz'ün anlaşılması (fenomenlerin açığa çıkması), önyargılar bırakılarak, saf bir bilinç kavrayışıyla mümkün olur. Saf bilinç, nesneye 'yönelen', onu önyargısızca deneyimleyen bir kavrayış halidir. Rasyonel düşüncede 'anlama' sadece akıl ile mümkün iken, Husserl'in (2010) ortaya koyduğu fenomenolojik yaklaşımda ise 'deneyim'ler bilginin temel kaynağı konumundadır. Rasyonaliteye oldukça karşıt olan bu anlayış, felsefede kesin kuralların ve tanımlamaların sorgulanabildiği yeni bir düşünce anlayışının gelişmesine olanak tanımıştır. Aklın üstünlüğünü kabul ederek yola çıkan modern düşüncenin aksine, önyargısızlıktan başlayan ve bu şekilde özlere, gerçek anlama ulaşmaya çalışan fenomenoloji; tüm kabullerin yeniden sorgulanabildiği bir zemin oluşturmuştur.

5.1.2. Heidegger: Orada olmak 'Dasein'

Heidegger geleneksel felsefenin karşısında durarak, varlık ve varlığın ne olduğu ile ilgilenmiştir (Çüçen 2014). Heidegger'in (2003) fenomenolojik düşüncesinin merkezinde bireysel özne değil, varlığın kendisi vardır.

Husserl'in öğrencisi olan Heidegger için önemli olan, insanın dışarıyla kurduğu bağlantıdır ve bu bağlantı, 'varlık' (dasein) yoluyla gerçekleşir. İnsan evrenle, doğayla, dışarıyla 'varlık' yoluyla bağlantılıdır. Heidegger için 'var olmak' (dasein) 'orada olmak' ile aynı şeydir (Erzen 2015). Heidegger'in kavrayışında varoluş, 'orada olma' durumu ile yani 'yer' ile beraberdir.

Heidegger, insan ve dünya arasındaki ilişkiyi, 'insanın dünyaya fırlatılma' metaforu ile açıklar (Tepebaşılı 2007). Onun görüşünde dünya, insanın dışında değildir, dünyaya dışarıdan bir gözle, bir 'nesne' gibi bakılmaz. Heidegger (2007) bu görüşünü "Dünya bizim önümüzde duran veya bakılabilecek bir nesne değildir. Örneğin, taş, bitki ve hayvanların dünyası yoktur. İnsanın dünyası vardır, çünkü kişi varoluşunun açıklığında bulunur." diyerek ifade eder.

Heidegger için dünya, tinin, maneviyatın dünyasıdır (Erzen 2015). Dünya hep oradadır; insan ve yaşam, dünya ile birlikte kurgulanır. Bu yüzden varoluş, dünya ile kurulan bir diyalogdur. Hep devam eden bu diyalog yeni tasarımlara, dünya ile kurulan yeni ilişkilere hep açıktır. Heidegger (2007), "Tasarımlar bize varlığın yeni imkânlarını gösterir." demektedir. Her tasarım, dünyayı yeniden okuyuş, yeniden anlamlandırma olarak, bize varlığın farklı boyutlarını gösterir.

Heidegger'in anlayışında dünya ve yeryüzü; birbiriyle çatışma halinde olan iki kavram olarak ele alınmıştır. Heidegger'e göre sanat eseri, yeryüzü ve Dünya arasındaki bu çatışmadan doğar ve bu çatışma eserin hakikatini oluşturur. Bu çatışma, aslında bütün varlıkların hakikatini oluşturur. (Tepebaşılı 2007)

Yeryüzü zaten orada olan, Dünya insan tarafından algılanan olarak tarif edilebilir. Yeryüzü sözcüğü ile Heidegger (2007) doğayı, dünya ile kültürü ve insan yaşamının kapsamını ifade etmektedir. Bu anlayışta, yeryüzünü yalnızca ayağımızın altındaki yer olarak değil, onu insanı koruyan bir barınak gibi görmek gerekir (Erzen 2015).

Heidegger (2007), dünyayı anlamamızı sağlayan eserlerin kökeni, 'varlığın hakikatinin etkin kılınması' olarak tanımlar. "Her eser kendi içinde bir Dünya açar ve bunu kalıcı

kılar. Eser demek, dünya kurmak demektir.” Heidegger ‘öz’ü ifade eden ‘hakikat’i açarak; hakikatin, doğruluk veya güzellik anlamına gelmediğini ekler. (Tepebaşı 2007)

Heidegger düşüncesinde, var olan her şey, yer ile ilişki halindedir; ondan bağımsız değildir. ‘Yer’ kavramı insan ve yaşamından bağımsız bir olguyu tariflemeyi; Heidegger, “İnsan bir konumda, yer başka bir konumda değildir” der (Erzen 2015). İnsan bu dünyada ‘yer’ alır, bu varoluş insanın dünyayla kurduğu iletişim içinde gerçekleşir. İnsan kendini bu dünyada var eder, onunla iletişimi, yeni tasarımlara neden olur; böylece varlığın yeni boyutları açığa çıkar.

Heidegger’in fenomenolojik yaklaşımının temelinde, dünya ile kurulan ilişki ve ona yönelim yatmaktadır. Bu yönelimde dünya-içinde-olmak ve onu deneyimlemek ile mümkündür. İnsan ve dünya birbirinden bağımsız değildir. İnsan dünya içindedir ve buradaki deneyimleri aracılığıyla kavrayış gerçekleşir.

Heidegger, mekan ve yer ile doğrudan ilişkilenebilecek olan düşüncelerinde, kartezyen mekanı da eleştirir. Mekan bir orada olan olmaktan daha fazlasıdır, etkileşim ve deneyim yeridir. Bu deneyim onun ‘Dünya içinde olmak’ kavramı ile açıklanır. Geleneksel felsefenin özne-nesne ayrımını reddeden bu bakış, insan ve dünya gibi, insan ve mekanında birbirinden ayrı olmadığını kabul eder. (Hisarlıgil 2007)

Rasyonel görüşün düalist bakışının aksine insan ve evren, insan ve yer birlikte. Heidegger felsefesinin (2003) temeli olan varlık (dasein), bir yerde olma durumuna bağlıdır. Böylelikle insanın varoluşu yerden temellenir. İnsan ve yer birlikte. Rasyonel felsefenin keskin ayrımlarının karşısında yer alan bu anlayış, yeryüzü ile varoluşsal bir birlikteliği içerir. Yeryüzünü anlamak, onu deneyimleyerek mümkündür. Heidegger’in (2007) görüşünde tasarım da, yeryüzünü algılamanın farklı boyutsal yansımaları olarak ifade edilir.

Heidegger’in fenomenolojisi, ‘yer’i ayrı bir varlık ya da dışsal bir nesneye indirgemenin, Varlığın ilksel mekansallığı anlamında sorgulamaktadır. Dolayısıyla ‘yer’i yapılabilen bir araç olarak değerlendirilmeden; yapmanın, inşa etmenin bir eylem olarak kendisi sorgulanmaktadır. (Koçyiğit 2007)

Erzen (2015), “Yeryüzünün varlığı konusunda en derin fenomenolojik ve ontolojik irdelemeleri Heidegger’e borçluyuz.” demektedir. Heidegger varlık alanında geliştirdiği yaklaşımla, ‘var olma’ ve ‘dünya içinde yer alma’ arasında kurduğu ilişki ile ‘yer’ den bağımsızlaşan mimarlığın, yer ile kurduğu ilişkiyi tartışmak ve mimarlar tarafından yeni açılımlar oluşturacak bir alan yaratmaya yardımcı olmuştur.

5.1.3.Merleau Ponty: Beden ile kavrayış

Fransız düşünür Merleau Ponty’nin fenomenolojik görüşleri, Husserl ve Heidegger ile ilişki içindedir. Rasyonalitenin aksine, evreni ve nesnelere kavrayışta rasyonalite ve kesinlik içeren bilimsel kurallardan kaçınarak ‘öz’leri anlamaya yönelmiştir (Dereko 2011). Heidegger ile arasındaki en belirgin fark, algıda onun için temel olan ‘beden’i öne alıyor olmasıdır (Soysal 2012).

Ponty (2005) bedenleşme kavramına vurgu yaparak, akıl ve bedenin birlikteliğini savunur. İnsan algısını uzaysal olarak bir yere sabitleyen Ponty için bedenimiz, algının işlemeye başladığı yerdir ve insan algısı bu ‘yer’den temellenir. Bedenimiz bize görüşümüzün perspektifini verir. Uzay ve uzaysallık ile ilgili olan ufuk, boyut, boyutsallık, kalınlık, derinlik kavramları, beden ve uzantısı tenin algısıyla ilişkilendirilir (Soysal 2012).

Ponty’nin görüşünde ele alınan algı, bedensel bir algıdır (Dereko 2011). Bu yönüyle fenomenolojide Husserl ve Heidegger’den etkilenmiş, ancak onlardan farklı bir alan yaratmıştır (Eyce 2011). Ponty, rasyonalitenin düalist görüşüne, bedeni merkeze alarak karşı gelir. Akıl-beden ayırımına karşı, bedenin varlığın bir parçası olduğuna ve algılamanın beden ile gerçekleştiğine odaklanmıştır. Ponty için beden, algılamanın kaynağı ve başladığı ilk yerdir.

Ponty’nin yaklaşımında algının başladığı yer, bedendir; algılama ‘beden’ ile gerçekleşir. Bedensellik, görüşümüzü mümkün kılan şeydir; onun düşüncesinde algının bedenselliği her zaman ön plandadır. Algıya dair olan, yön, bakış, görüşler, farklı perspektifler

algının doğasındadır (Dereko 2011). Heidegger'de 'dünya içinde olan' varlık, Ponty'de 'dünya içinde oluşmak, vücut bulmak' anlayışına dönüşür (Eyce 2011).

Bilimsel ön kabullere ve yargılara karşı olan Ponty (2012) bilim için, "...şimdiki dünyayla uzaktan uzağa karşılaşır" diyerek bilimsel yargıların gerçeklikten ve yaşantıdan kopukluğunu ifade eder. Bilimin mutlak düşünceye ulaşma çabasını, "kör işlemler için idealist bir felsefe" olarak, işlemsel düşünceyi de, "bir çeşit mutlak yapaycılık" şeklinde ifade etmiştir (Ponty 2012).

Kartezyen mekanın x,y,z düzlemine dayanan soyut algısını eleştiren Ponty (2012), "Uzay görüşümün üçüncü bir tanığı ya da onu yeniden kuran ve üstünden uçan bir geometricinin görüneceği şekilde nesnelere arası ilişkiler ağı değildir. O, uzaysallığın sıfır noktası ya da derecesi olarak benden itibaren sayılan bir uzaydır. Onu dış zarfına göre görmemekteyimdir, onu içeriden yaşamaktayım. Aslında dünya çevremdedir, karşımda değil." diyerek uzaysallığın, bedenden (öznen) ayrı, soyut bir gerçeklik olarak var olamayacağını açıklar. Beden ve dünyanın birlikteliği, Uzaysallık olarak tariflenen mekan algısı bedene dayandırılır. Böylelikle mekan algısı da 'beden'de başlar.

Bedenin çevreyle etkileşimini, "Görünür ve devingen olarak vücudum şeylerdendir, onlardan biridir, dünyanın dokusunda tutulmuştur ve onun tutarlılığı bir şeyinkidir. Ama mademki görmekte ve hareket etmektedir, şeyleri kendi etrafında çember haline tutar, onlar kendisinin bir eki ya da bir uzantısıdır, onun tenine geçmişlerdir, onun bütüncül tanımına dahildir ve dünya, vücudun kumaşından yapılmıştır." şeklinde ifade etmiştir. (Ponty 2012)

Ponty'nin görüşünde özne ve dünya arasında bir ayrım yoktur. Bedensel varlığımız dünyanın bir parçası olarak var olur; nesnelere, bedeninin dünyayla ortaklık zeminindeki ilişkisinden, iletişiminden doğar. Birbiriyle ilişki halinde beden ve dünya, bedeninin deneyimiyle anlam kazanır. Bir araya gelen nesne ve özne ya da özne ve dünya arasında bir hiyerarşi yoktur. Özne, önceden verilmiş bir ayrıcalıkla yöneten ve karar veren konumunda değildir. Aradaki iletişimin ne yönde gideceği önceden belirlenemez,

tahmin edilemez; ancak deneyimleyerek tecrübe edilebilir. Ponty'nin görüşünde, bilimsel bir nesnellik söz konusu değildir. Özne, nesne ve dünya eş zamanlı bir etkileşim ile kendilerini gerçekleştirirler. (Dereko 2011)

Ponty, Husserl ve Heidegger gibi, rasyonalitenin tüm tanım ve kabullerine karşı gelerek, gerçek olanı 'anlama'nın, ancak fenomenolojik indirgeme ile ön varsayımları ve ortak duyumları askıya alarak; beden ile kavrama yoluyla ve o anda gerçekleşen deneyim ile gerçekleştirebileceğini öne sürmüştür. Bu durumu "...bir insan vücudu, gören ile görünür arasında, dokunan ile dokunulan arasında, bir gözle diğeri arasında, el ile el arasında bir çeşit kesişme olduğunda, hisseden-hissedilen kıvılcımı parladığında, sönmeyecek bu ateş yandığında buradadır." şeklinde ifade etmektedir. (Ponty 2012)

Ponty (2012), Cezanne'nin "Doğa içeridedir." sözünü ele alarak, "...nitelik, ışık, renk, derinlik, ancak vücudumuzda bir yankı uyandırdıkları için, vücudumuz onlara kabul verdiği için oradadırlar." şeklinde ifade ederken, bedenin algıdaki esas rolünü örneklendirmiştir.

"Görüş, koşullu bir düşüncedir, vücutta meydana gelenin vesilesiyle doğar, düşünmeye vücut tarafından itilir. Ne var olmayı ne var olmamayı, ne şunu düşünmeyi ne bunu düşünmeyi seçer... Vücudun belirli olayları bize şunu ya da bunu 'göstermek' için 'doğadan kurulmuş'lardır. Görüşün düşüncesi, kendisinin kendisine vermediği bir programa göre işler... Merkezinde bir edilgenlik gizi vardır" (Ponty 2012)

Ponty'ye (2012) göre, vücudumuz bize algıyı verendir, algıyı sağlayandır. Görüş ve deneyim alanımıza giren şeyler, vücudumuzun önceden sahip olduğu bir yetiyle, kendiliğinden (edilgenlik ile) kavranır. Bizim ona fiziksel olarak yönelmemizden, yaklaşmamızdan ya da dokunmamızdan öte, onu 'kavrayışımız' ilkseldir ve bedende başlar. Vücudun algıdaki rolü baştan belirlenmiştir, zorlamaya gerek olmadan kendiliğinden gerçekleşir.

Ponty (2012) sanat eseri için, "Artık söz konusu olan, uzaydan ve ışıktan konuşmak değil, burada olanı, uzayı ve ışığı konuşmaktır" demektedir. Ponty'ye (2012) göre

sanat eseri, dünyayı tariflemeye yardım edendir; sanat eserinin doğasında olan dünyayı açığa çıkarmaktır. Sanat eseri konusundaki görüşleri Heidegger ile benzerlik gösterir.

Ponty'nin fenomenolojisinde, algının bedenselliği ön plana çıkmaktadır. Husserl'in önyargısızlık ilkesini gerçekleştiren saf bilinci, Ponty'de 'saf beden' ile bedenin sahip olduğu edilgen deneyim haliyle özdeşleşmiştir. Rasyonaliteye ve dualiteye karşı gelerek, beden- mekan ayrımını ve soyut kartezyen mekanı eleştirir. İnsan ve dünya birlikteliği, bedenin dünyanın parçası oluşu ve bedenle kavrayış, onun fenomenolojik yöneliminin kavramlarıdır. Anlama ve 'öz'ü kavrama, nesneyle/dünyayla kurulan o ana özgü deneyim ile gerçekleşir. Dünya ile kurulan deneyim önceden kestirilemez, planlanamaz. Rasyonel kurallar, varsayımlar ve nesnel bir görüş varsayımı, 'öz'ü anlamada kabul edilemez.

Ponty'nin uzaysallık ve mekansallık ile ilgili görüşleri mekan ve yer algısıyla doğrudan ilişkilidir. İnsan, mekanın uzantısı olarak oradadır ve bedeniyle deneyim halindedir; beden ve mekan, beden ve yer birbirinden kopuk değildir; mekanı anlama ve anlamlandırma bu şekilde gerçekleşir. Husserl'in ön yargılara bağlanmayan, kabulleri ve rasyonaliteye karşı gelen görüşü, Heidegger'in 'orada olmak' (dasein) anlayışı, Ponty'de 'beden' ile bütünleşerek, fenomenolojinin mimari alanda birçok kuramcı ve tasarımcı mimar tarafından, 'yer' ve 'yerin anlamı' üzerine yeni ufuklar açan görüşler geliştirmesine yardımcı olmuştur.

5.2.Mimari Fenomenoloji ve Yer ile ilişkisi

Mimarlığa ilişkin fenomenolojik çalışmalar, mimarlığın özünün sorgulandığı, yer ile ilişkisinin tartışıldığı bir zemin oluştururlar. Bu yüzden mimari fenomenoloji, rasyonel düşünceyle beraber gelişen, 'yer'in, 'zaman' ve 'mekan'dan ayrışması olgusuna, eleştirel bir bakışla yaklaştığı ve üstesinden geldiği için, mimarlık alanında 'yer'e ilişkin sorgulamalarda önemli bir yer oluşturmaktadır.

Fenomenolojik yaklaşımda, bağlamdan oluşan 'anlam'a odaklanılır. Mimari fenomenoloji de insanı kendi bağlamında, yani insanı çevresiyle beraber ele alınarak; çevresini nasıl anladığına, anlamlandırıldığına, onu nasıl oluşturduğuna ve onunla nasıl

ilişkilendiğini anlamaya çalışır (Graumann 2002). Fenomenoloji, modernleşme sürecinde yeterince sorgulanmadığı düşünülen, yer, bölge, peyzaj ile bunların algısı ve üretimi konularında yeni söylemlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Koçyiğit 2007).

Felsefe alanında Husserl ile rasyonel düşüncenin kesin kabul ve varsayımlarına karşı bir yaklaşım öne süren fenomenoloji, Heidegger'in 'yer'den temellenen varlık ve varoluş düşüncesi, Ponty'nin varoluşu beden üzerinden yorumlaması sonucu, mimarlık disipliniyle de ilişkilenemeye başlamıştır. Mimarlıkta Schulz, Pallasmaa, Gregotti gibi kuramcılar ile mimarlık kuramındaki kalıpların yeniden sorgulanması sağlanmış, modernin dayatmaları ve genellemeleri yerine, yere özgü bir mimarlık anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır (Koçyiğit 2007).

Fenomenoloji, insanın deneyimlerini, çevresi ile olan ilişkilerini anlamaya ve yorumlamaya çalışır. Fenomenolojik yaklaşımda, insan ve dünya arasındaki ilişki, rasyonel görüşteki gibi 'yer'den ve çevresinden bağımsız değildir. Ele alınan dünya, insanın algıladığı, içinde rol aldığı; yaşanan ve deneyimlenen dünyadır (Graumann 2002). Rasyonalitenin bilimsel verilerle çözümlenmeye çalıştığı, soyut mekan kavrayışına karşın; fenomenoloji insanın deneyimine, tecrübelerine, algıya, duylara yer vererek, 'yer'i insanın var oluşunu anlamlandıran, bir düşünce aracı olarak ele alır.

Mimari fenomenolojinin temelinde insan ve çevrenin birlikteliği yer alır. Graumann (2002), insanların çevreyle ilişkilerinin objektif bir bakışla değerlendirilemeyeceğini vurgulamaktadır. Rasyonel düşüncenin nesnellik ve ideallik kaygısıyla oluşturduğu çevrelerin gelinen noktada yarattığı sorunlar gözlemlenebilmektedir. Çünkü insanlar olaylar karşısında nesnel tutumlar sergilememektedir; olay içinde algılanan, düşünülen ve ya hissedilen duruma göre tepki vermekte ve davranmaktadırlar (Graumann 2002). Bu yüzden mimari fenomenoloji, rasyonel düşüncenin yaratımı olan, insanı içine almayan, gözlemci gibi dışarıda tutan, soyut bir zeminde kurgulanmış mimari çevrelere karşı, alternatif bir yaklaşım oluşturmaktadır.

Fenomenolojinin mimarlık kuramı alanına en büyük etkisi, tasarımda "soyut çerçeveler" ile düşünmek yerine 'deneyim' ve 'algı'nın önemini fark ettirmesidir (Koçyiğit 2007).

Yere ilişkin fenomenolojik çalışmalar, yeri maddeleştirmeden ya da idealize etmeden anlamaya çalışan araştırmaları içermektedir (Hisarlıgil 2007). Bu durumda yer, modern kavrayıştaki gibi soyut, öznenen ve onun deneyimden bağımsız olarak ‘orada duran’ ‘zamansız’ bir gerçeklik değildir. İnsan ve yer, bir aradadır ve yer; insanın kendini anlamlandırmaya çalıştığı yaşantının içinde, devingen haliyle mimarlığın ‘yerleşim zemini’, başlangıç noktası olmaktadır.

5.2.1.Schulz: Yerin Ruhü ‘Genius Loci’

‘Yerin Ruhü’ esas adıyla ‘Genius Loci’, aslında bir Roma kavramıdır (Koçyiğit 2007). Genius Loci antik Roma inancında, her varlıkta olan kendine has bir özü, koruyucu ruhu ifade eder. Antik Roma’da bu ruh, insanların ve yerlerin başlangıçtan sona kadar karakterlerini ve niteliklerini belirlemektedir.

Norberg-Schulz (1980) yerlerin kendilerine özel bir ‘Genius Loci’si, kendine has bir ruhu olduğunu savunur ve bu ruhun, gözlemleyicinin kendisinden bağımsız olduğunu ortaya sürer. Ona göre, gözlemci orada olmasa bile, yerin ruhu ondan bağımsız olarak orada olmaya devam eder. Yerin ruhu, insanların ona yüklediği anlam ile birlikte oluşmaz, doğal oluşuyla yerle birlikte ve insan ile yer arasındaki ilişkiden temellenmemektedir. Kimi teorisyenler buna karşı çıkmakta, Genius Loci’nin yeri tanımlamakta kullanılan özellikler, yeryüzünde görülen ve ya hissedilen ayırıcı etmenler olduğunu düşünmektedir (Cighi 2008).

Norberg-Schulz’un ‘Yerin Ruhü’ üzerine çalışmalarının temeli, Heidegger’in düşüncelerine dayanır. Norveçli mimarlık kuramcısı Schulz, mimarlık alanına ‘Yerin Ruhü’ kavramını taşıyarak, kalıplaşmış mimari kuralların ve klişelerin yerine, var olan imkanların zenginliğini görmeyi amaçlayan, bir mimarlık teorisinin arayışındadır (Nes 2008). Heidegger’in fikirlerini, mimarlığa farklı bir bakış getirecek şekilde, modern mimarlık alanına taşıyarak, fenomenolojik yöntemin mimarlıkta, yer yaratımı ile anlamlı çevreler üretme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmüştür (Koçyiğit 2007). Schulz yer ile ilişki kurmaya olanak vermeyen, insanda aidiyet duygusu geliştirmeyen, fonksiyon ve şemaya bağılı olan modern mimarlığı eleştirir (Koçyiğit 2007). Yerlerin

kendine özgü karakterleri olduğunu belirten Schulz, bunun açığa çıkarılması gerektiğini, aksi halde mimarlığın 'anlamsız' bir iş olacağını söyler (Nes 2008). Her yerin kimliğini oluşturan, ona özgü bir karakteri, özelliği olduğunu ve mimarlığın bunu ortaya çıkarması gerekliliğini savunur. Yerin kimliğinin ne olduğunu anlamak için de, yerin sahip olduğu özellikleri tanımlamaya çalışır.

Schulz'a göre mimarlıkta esas olan, kullanıcıyı önce doğal ortamın şartları ve etkileri içine almaktır. Sonra, bütünlük ve form kullanıcıyı serbestçe, onu zorlamadan sarmalamalıdır. Son olarak, mimari ürünün, ortamın şartlarına verecek bir yanıt olmalıdır. İnsanlara anlamlı yerler, çevreler üretebilmek için, bu aşamalardan geçilmesi ve bu özelliklerin sağlanması gerektiğini ifade eden Schulz'un, mimarlıkta asıl odaklandığı; yapıların fonksiyonlarının yanında, onları şekillendiren etmenlerin neler olacağı ve o etmenlerin ne ifade ettiğidir. (Nes 2008)

Heidegger'in yeryüzü, dünya ve insan varlığı arasında kurduğu ilişkinin etkisi, Schulz'un yaklaşımındaki gözlenebilmektedir. Heidegger'e (2003) göre var olmak, bir yerde olmaktır ve insan, çevresiyle etkileşimi sonucu var oluşunu duyumsar; kendini dünyaya kökler. Schulz'da mimarlığın, insanın çevreyle kurduğu ilişkideki etkin rolüne odaklanır. Mimarlık insan eliyle yaratılan yeni bir çevre olarak, doğal çevrenin, o 'yer'in özelliklerine göre şekillenmeli, yerin ruhunu açığa çıkarmalıdır. Yerin ruhu, orada olan ve bekleyen yeryüzünün, bizden ne istediğidir. Heidegger'in (2007) sanat eserinin özelliği olan, yeryüzünü yansıtırma kavrayışı, Schulz'da mimari çevreler üretmede kullanılarak, mimarlığın yer ile kurduğu anlamlı ilişkiye ve insan var oluşunun mimarlıkla doğrudan ilişkisine dikkat çekmiştir.

İnsanın varoluşunu kökleyebilmesi için, onu sarmalayan çevrenin sahip olduğu etkiye kendisini açması gerekir. Kişi yerin ruhu ile birlikte yaşamalıdır. Yerin ruhu, yerin kapsadığı unsurlar veya şeylerdir. Örneğin ev de bir 'şey'dir; malzemelerin bileşiminden meydana gelir, ama aynı zamanda insanın dünyasının bir parçasıdır. (Nes 2008)

Burada yaşantının geçtiği 'ev'e önemle vurgu yapan Schulz, onun fiziksel gerçekliğinin yanında, insanın barınağı olarak; yaşamın tüm anlarını biriktiren doğasıyla insan yaşamındaki önemini vurgulamaktadır. "Bir ev kendini şu şekilde ifade etmelidir: bir kişi 'yer'e nasıl yaklaşır ve o 'yer' ile nasıl ilişki kurar. Schulz, Heidegger gibi gerçek olan ile şiirsel ve yaratıcı bir ilişki geliştirmeyi hedefler."(Nes 2008)

Mekanla kurulan bu iletişim, insana 'yerin ruhu'nu hissettiren ve onun dünya'da var oluşunu sağlamlaştıran bir algılamadır. Modern mimarlığın çevreyle bütünleşmeyen mekânlarının, yerin kimliği ile insanın kimliği arasında kopukluk yarattığını düşünen Schulz (Nes 2008), yeri ruhu kavramıyla, mimarları 'yer'i yeniden hatırlamaya çağırır.

Schulz'un yaklaşımı modern mimarlığın, yersizleşen mekan anlayışından çok farklıdır. Günümüz küresel dünyasını mekanları, yerden bağımsız, uzayda boş bir hacim düşünülerek, çevresinden bağımsız tasarlanmaktadır. Oysa Schulz, yerlerin kendine özgü değerlerine vurgu yaparak, insan varoluşunun hissetmesini yerin ruhunu yansıtan mimari çevrelerle mümkün olabileceğini ifade eder. Schulz'un yerin ruhu kavramında, yeri deneyimlemek, yerin kendine has özelliklerinin açığa çıkarılması, mimarlığın esas görevidir.

Schulz, Heidegger gibi yeryüzünün önemine vurgu yaparak, Heidegger'in sanat eserinin hakikatini bulmada kullandığı yaklaşımı, mimarlığa aktarır. Mimarlık, yeryüzünden, 'yer' den başladığı ve o 'yer'de olduğu zaman, anlamlı hale gelir. Böylelikle insanların onunla etkileşime girmesine ve deneyime olanak verir. Böylece Heidegger'in belirttiği gibi, insan nasıl varlık yoluyla çevresiyle ilişkiye geçiyor ve onu anlıyorsa; mimarlıkta varlığın bir parçası olarak, insanın çevreyi ve kendini anlamlandırmasında rol oynar. İnsanın kavrayışı dünya içinde oluşuyla, onunla etkileşimiyle gerçekleşir. Yerlerin özellikleri, kendine has karakterleri mimarlık ile açığa çıktığında insan yer ile gerçekten iletişime geçer ve hem 'yer'i, hem de 'kendisini' anlamlandırır.

Modern dünyanın ruhtan yoksun mekanlarına karşın, 'yerin ruhu'nun yaşandığı mekanlar ile anlamlı bir mimarlığın mümkün olabileceğini düşünen Schulz, fenomenolojiyi mimarlıkla bütünleştirerek, mimarlık literatürüne yeni bir bakış

getirmiştir. Schulz'un yaklaşımı, yere ilişkin sorgulamaların ön plana çıktığı modern sonrası dönemde, mimarlık alanında rasyonel düşünceye ve kartezyen mekana karşı bir alternatif oluşturması açısından önemlidir.

5.2.2. Pallasmaa: Tenin Gözleri

Pallasmaa, Schulz gibi mimarlığın iletişim gücünü kaybettiğinden hareket ederek, mimarlığın anlamını sorgulamaktadır. Husserl, Heidegger ve Ponty'nin düşüncelerinden hareket ederek, yeryüzünde 'ikamet etmek' kavramı üzerinde yoğunlaşır. Ona göre insan, yaşantısı boyunca gökyüzü ve yeryüzü arasında güvende olabileceği yerler inşa eder. İnşa etmek eylemi, insanın yaşantısıyla, birebir ilişkilidir, ondan kopuk değildir. (Eyce 2011)

Modern mimarlığın biçim ve formu bütünden ayırıştırarak ele almasını eleştirerek, mimarlığın formlar yaratmaktan öte bir iş olduğunu ve anlamlı olan gördüğümüz biçimlerden çok zihnimize oluşan imgeler olduğunu belirtir (Eyce 2011). Pallasmaa'ya (2011) göre, imgelerin bizde uyandırdığı duygularla, gerçek mimari kavrayış gerçekleşir. Mimari form, tek başına yetersiz görülmekte, yapının insanın imge ve duyu dünyasıyla ilişkisi, bizi 'anlam'a götürmektedir.

Pallasmaa (2011), kendi mekan anlayışını tariflerken, modern mimarlığa ait görüşünü de ortaya koyar. Ona göre iki tip mekan vardır: Gözle görülen (optic) mekan ve tenle algılanan (haptic) mekan. Gözle görülen mekan, modern mimarlığın yarattığı, görme duyusuna hitap eden, 'görme' üzerinden şekillenen mekandır. Tenle algılanan mekan ise bizi esas anlama götüren mekandır; duylar dünyasını harekete geçirir, insan ile mekan arasında etkileşim gerçekleşir.

Pallasmaa optic mekan tarifinde, Batı kültüründe akıl ile özleştirilen ve yüceltilen görme duyusunun, diğer duylardan öncelikli kabul edilmesini eleştirir. Perspektif anlayışını örnek vererek, Rönesans'ta perspektifin bulunmasıyla görmenin ve 'ideal göz'ün insanın algı dünyasının merkezine yerleştirildiğini belirtir. O zamandan bugünlere dek, 'görme' Batı kültüründe her zaman önemli olmuştur. Günümüz

teknolojik toplumunda da ‘görme’ ve ‘işitme’nin öncelikli olarak görülmesi, diğer duyuların bastırılmasına ve körelmesine yol açmaktadır. (Pallasmaa 2011)

Auge’nin (1997) ‘yer-olmayanlar’ olarak tariflediği mekanlar gibi, günümüzün iletişim teknolojisiyle şekillenmiş mekanları, sadece göze hitap etmektedir. Pallasmaa (2011) bu tip mekanları eleştirerek, bu mekanların görme dışındaki duyularımızı körelttiğini belirtir. “... Artık toplumculuğun ayrıcalıklı duyuları görme ve işitmedir, diğer üçü ise yalnızca özel bir işlevi olan arkaik duyusallık kalıntıları olarak kabul edilmekte ve kültürel kod tarafından bastırılmaktadır.” demektedir (Pallasmaa 2011).

Pallasmaa’ya göre görme ve işitmenin baskınlığı ile diğer duyuların ihmali, mekanda bedensel deneyiminin yoksunluğunu beraberinde getirir. İnsanın tüm yönlerine hitap etmeyerek onu körelten bu durum, çağdaş mimarlığın insana ait olmayan yapılar üretmesine neden olmaktadır. Pallasmaa (2011) modern görüşün akıl ve görme üzerine kurulu yapısını karşısına alarak, bedeni ön plana çıkarmakta; “Modern tasarım, anlık olana, göze hitap eder. Bedeni, diğer duyuları, anıları ve düşlerimizi evsiz bırakır.” demektedir.

Ponty’nin beden ile dünyayı kavrayış yaklaşımını mimarlık alanına taşıyan Pallasmaa (2011), mimaride unutulmuş bedensel deneyime, beden ve mekanın birlikte oluşuna vurgu yaparak, günümüz mimarlığını eleştirmektedir. Çağdaş mimarlık, sadece göze, anlık olana, geçici olana hitap ederken, insanın varoluşunu, mekânsal deneyimini yok saymaktadır. Gerçekten insana ait mekanlar üretebilmek, ancak tüm duyuların toplandığı bedene hitap ederek olabilir.

Pallasmaa’nın günümüz mimarlığı tarifleri, Debord’un (1996) ‘Gösteri Toplumu’ tanımı ile benzerlik göstermektedir. Debord (1996) imgeler dünyasında yaşadığımızı ve imgeleri tükettiğimizi ifade eder. Günümüz küresel tüketim kültüründe de amaç, her şeyi metalaştırarak, imge ve imajlar haline getirerek küresel dolaşım ağına sokabilmektedir. Mimarlıkta bundan etkilenmekte, sonuçta göze hitap eden, ikonik yapılar, kentlerde yerlerini almaktadır. Bu imge ve ikonlar öncelikle görme duyusuna

hitap ederler. Pallasmaa (2011) bu imgeler mimarlığını eleştirerek, insana ait olan ‘duyular mimarlığı’ öne sürer.

Pallasmaa (2011), Batı dünyasında önem verilen görme duyusunun baskınlığını eleştirerek, iki tip görme olduğunu belirtir: Çevrel görme ve odaklanmış görme. Odaklanmış görme, merkezileşmiş, tek noktaya sabitlenmiş, aklın ‘ideal’ kabul ettiği görmedir. Örneğin belirli kurallara göre çizilen, rasyonel bir sistemde var olan perspektif, odaklanmış görmenin en somut örneklerinden biridir. Çevrel görme ise, odaklanmış alanın dışındaki, ilk bilinç öncesi algılama alanıdır. Özneyi mekanla sarmalayan, mekansallık algısının oluşmasını sağlayan, bu çevrel görmedir.

Duyuları harekete geçirebilecek uyaranların bulunduğu mekanlar çevrel görmeyi, yani duyuşsal bir algılayışı harekete geçirir. Böylece mekan, tüm duyularla deneyimlenir. Pallasmaa (2011), “Sarmalayan mekansallık, odaklanmış görmenin ortadan kalkmasıdır.” demektedir. Odaklanmış görme, dikte eden, insanı yönlendiren, sınırlayan bir bakış açısını sunar. İnsanı bir şeye itmeyen, zorlamayan, çevrel görme ise ‘orada olma’ya izin verir ve mekanı, sadelikle deneyimlememize yol açar.

Pallasmaa (2011) “Doğal ve tarihsel ortamların güçlü duyuşsal etkileriyle karşılaştırıldığında, zamanımızın mimari ve kentsel ortamlarının kendimizi yabancı gibi hissettirmelerinin bir nedeni, çevrel görme bakımından yoksun olmalarıdır.” demektedir. Bu deyişle, tarihi mekanların duylara seslenen çok katmanlı yapısını, çeşitliliğini, dokulardaki yaşanmışlık izlerini mekânsal ve duyuşsal olarak zenginlik sunduğunu ifade emektedir. Günümüz mekanlarının steril, programlı ve kontrollü yapısının anlam dünyamıza nasıl etki ettiğini iki durum üzerinden karşılaştırmıştır.

Görmenin üstün görüldüğü rasyonel görüşü ve duyular arasındaki hiyerarşik yapılanmayı eleştiren Pallasmaa (2011), tüm duyuları beden ve ‘dokunma’ ile ilişkilendirir. Bu yaklaşımı ile Ponty’nin bedeni merkeze alan deneyimleme anlayışını mimarlık alanında somutlaştırmıştır. Bedenimiz bu dünyaya dokunarak, onunla temasa geçer; onunla bütünleşir. Bedenimizin dünyayı kavrayışı ‘ozmos hali’ gibidir, başlangıçta birbirinden ayrı gözükten iki şey birbiriyle kaynaşır ve bütünleşir. Kendi

benliğimiz ve dış dünya arasında, bedenimiz aracılığıyla ‘ozmos’ gerçekleşir ve moleküller birbiriyle ilişkilendirilir. Sonunda bütüncül, ‘transdantal’ bir hal ortaya çıkar (Pallasmaa 2011).

Mimari deneyimi, bu ‘ozmos’ deneyimle bütünleştiren Pallasmaa (2011), anlamlı mimarlığın bu temelde yattığını savunur. Ten ile çevre arasında, bedenin içselliği ve dünyanın dışsallığı arasındaki ozmosu sağlayan yardımcıları, bedenin ‘duyu’larıdır. Ponty’den hareketle görme duyusunun da, dokunma duyusu ile beraber çalıştığını, aslında bilinçle beraber gözün nesnelere dokunduğunu belirtir. Göz, tüm diğer duyularla işbirliği içinde çalışır.

Pallasmaa’ya (2011) göre görmeye dâhil olmak üzere tüm duyular dokunma duyusunun uzantısıdır. Dokunma beden ile gerçekleşir. Beden duyu deneyimlerinin başlangıç yeridir, bedenlerimiz ve hareketlerimiz çevreyle sürekli ilişki içindedir. Bu yaklaşıma göre, mekansız bir beden yoktur. Beden dışındaki alanı bilinç-dışı alan olarak tariflerken, bu alanla devamlı ilişki halinde olan beden sayesinde, dünyadaki deneyim sürekli bir deneyime dönüşür.

Pallasmaa (2011) “Dokunma dünya deneyimizi kendimize ilişkin deneyimimizle bütünleştiren duyu kipidir.” Demektedir. Heidegger’in ‘orada olmak’, Ponty’nin ‘beden ile olmak, vücut bulmak’ kavrayışları, Pallasmaa’da ‘dokunma’ ile somutlaşarak, insan ve dünya arasındaki, gerçeği anlamaya yönelik ilişki, ten ve dokunma üzerinden ifade edilmiştir.

Pallasmaa (2011), “Dokunma duyusu görmenin bilinç dışı alanı gibidir. Gözlerimiz uzaktaki yüzeyleri, hatları, kenarları dolaşır ve bizim bilinç dışı alanımızda dokunsal duyumuzla deneyim gerçekleşir. Mimarlıkta yer, yön, mesafe gibi sayısal değerlerin ötesinde insan; kendi içgüdüleriyle yerlere, şehirlere, binalara dokunur. Bu dokunma çevre ile bütünleşik, tüm duyulara izin veren bir algıya zemin hazırlamakla mümkün olur.” demektedir.

Pallasmaa için yerel mimarlık ürünleri, tarihi mekanlar, doğal ortamlar tüm duyu kiplerini harekete geçiren; insanı bütünleşmeye davet eden yerlerdir. Bu yerlerdeki ortak özellik ‘duyuların çoksesliliğine’ imkan vermesidir. Göz, kulak, burun, ten, dil, iskelet, kaslarımızın, mekanı maddeden ölçeğe deneyimlememiz ve bu nitelikleri değerlendirmemizde önemlidir. Mimarlık sadece göze hitap ederek değil, değil, tüm duyuların bir arada çalışmasıyla çok katmanlı bir deneyim alanı oluşturur. (Pallasmaa 2011)

“Mimarlık, yalıtılmış kendine yeten bir yapıt değil, özünde dünyayı deneyimlememiz ve anlamamızı sağlayacak zemini barındıran etmendir. Mimarlık insanın dünyayla ete bürünmüş biçimde karşılaşmasını plastik duygular aracılığıyla işler ve iletir. Mimarlık dünyanın bize nasıl dokunduğunu görünür kılmaktır.” (Pallasmaa 2011)

Onun görüşünde, mimarlığın esas görevi, ‘yaşamı yükseltmek’dir. Yaşamı yükselten mimarlık, tüm duyulara birden seslenmeli, kendilik duygumuzu güçlendirmelidir. Anlamli mimarlık ve her türlü anlamli sanat kendimizde tinsel olanı fark etmemizi sağlamaktadır. Goethe’ye ithamda bulunarak ‘yaşamı yükselten mimarlık’ olarak ifade ettiği bu yaklaşımı benimsemek ve uygulamak, mimarın işidir. (Pallasmaa 2011)

Şekil 5.1. Doğal ortamın özellikleriyle bütünleşerek duyular dünyasına seslenen Frank Lloyd Wright’ın Şelale Evi (www.fallingwater.org)

Pallasmaa'nın insanın tinsel dünyasına seslenmesinin gerekliliğini ele aldığı mimarlık anlayışı, Schulz'un mimarlığın insanın dünyadaki varoluşunu anlamlandırması gerektiği düşüncesiyle benzerlik gösterir. Her türlü sanat ve dolayısıyla mimarlık, insanın varoluşunu fark etmesi, bu dünyada oluşunu anlamlandırması için var olmalıdır.

Mimar, bu tinsel kavrayışı elde edebilmek için, öncelikle varoluşsal deneyim üzerinde çalışmalıdır. Mimarlığın tasarım sürecinin de bu etkiyi yaratmada önemli olduğunu düşünen Pallasmaa (2011), günümüz bilgisayar teknolojisinin mimarlık alanında kaygı verici bir noktaya gittiğini düşünerek, bilgisayarın anlayışımızı imgeler içine hapsedtiği ve bizim eşzamanlı duyumsama yeteneğimizi körelttiğini düşünmektedir. Tasarım sürecindeki el çizimi ve maket gibi geleneksel yöntemlerin, aslında mekanla dokunsal bir ilişki yakalamayı mümkün kıldığını belirtmektedir. (Pallasmaa 2011)

Mimarlıkta varoluşsal deneyim, ancak tüm duylara birden hitap etme ile mümkün olabilir. Bu yönüyle Pallasmaa, Ponty'nin 'bedenleşme' teorisini destekleyerek kendi anlayışına uyarlar. Ponty (1945) gibi, duyların eşzamanlılığını ve etkileşimlerini vurgulayarak, benlik ve dünya arasında bütüncül bir ilişki olduğunu kabul eder. Özgünlük ve biricik olan bütünlük içinde, tüm duylarla kavranandır (Pallasmaa 2011).

Mekanın özü, ancak deneyim ile kavranır; önceden kestiremez ve kesin bir sonuç içerecek şekilde planlanamaz. O anda, mekanla kurulacak iletişim, bizi onunla bütünlüşmeye ve mekanı anlamlandırmaya götürecektir. Gerçek, hakiki olan, 'öz' bedeninin 'orada oluş'u ve tüm duylarla birden eş zamanlı olarak kavrandığı zaman açığa çıkacak olandır.

Pallasmaa'ya (2011) göre mekan içindeki varoluşumuz ve bunu fark etmemiz yada mekanla kurduğumuz iletişim; mimarlığın duylarımıza hitap ettiği, algımızda farklılığa yol açtığı oranda gerçekleşir. Pallasmaa (2011) duylar ile algılanan mimarlıktan ve bu özelliği ile mimarlığın insana ait oluşundan, modern Batı dünyasının görmeyi diğer duylardan ayrı tuttuğu ve baskın kabul ettiğinden hareket ederek günümüz mimarlığının biçimsel, mekânsal duyumdan yoksun yapısını eleştirir.

Pallasmaa'nın da ifade ettiği gibi günümüz modern dünyasında eksik olan, beden-çevre-engelem arasındaki ortaya çıkmaya hazır iletişimin yok sayılması ve engellenmesidir. Yerler ve beden arasındaki ilişki, o yerdeki deneyim, o yeri biricik ve özel kılar. Yerin belleklerimizde yer edinmesi, anlamlandırılması çevre ile kurulan bu iletişim sonucu oluşur.

5.3. Bölüm Sonucu

Yersizleşen mimarlık ve yer duygusundan yoksun mekanlar, toplumsal boyutta sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum 'yer' olgusunun farklı disiplinlerde tartışılmasına ve 'yer'in anlamının sorgulanmasına neden olmuştur. Yere dair tartışmalarda, mimari fenomenoloji, rasyonel düşünceye karşı bir yaklaşıma sahip olması ve insanı çevresiyle etkileşim içinde olarak ele alması yönünden önemlidir.

Husserl ile felsefede başlayan, yeni bir düşünce yapısı ortaya koyan fenomenoloji, rasyonalitenin ve bilimsel görüşün kesin yargılarına, kabullerine karşı çıkararak, önyargısız bir yaklaşım ile fenomenlerin dünyasının kavranabileceğini öne sürmüştür. Husserl'in (2010) görüşünde dayatılan önyargılardan kurtulan saf bilinç, dış dünyaya yönelerek, onunla bütünleşerek kendini ve diğer varlıkları anlamlandırabilir. Husserl'in düşüncesinin temelinde, deneyimleyen insan ve deneyimlenen dünyanın birlikteliği yer alır. Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı, modern felsefeyi oluşturan kartezyen düalizmi aşması yönünden oldukça önemlidir (Graumann 2002).

Kartezyen görüşün aksine, fenomenolojik yaklaşımda özne ve nesne birbirinden bağımsız değildir. Fenomenoloji, 'yönelmişlik' ilkesinden hareket eder (Husserl 2010). Yönelmişlik kavramı da, önyargısızca yaklaşarak deneyimlemek ve böylelikle fenomenlerin bilgisini elde etmeye çalışmaktır. İnsanın deneyimi, algısı ve ilişki içinde olduğu varlıklarla karşılıklı ilişkisinin sorgulanması fenomenolojik yaklaşımın idealize etmeden anlamlandırmaya çalışmasının sonuçlarıdır. Rasyonel görüşte akıl, bilginin kaynağı olarak kabul görülürken; fenomenolojide deneyimler, bilginin kaynağı olarak kabul edilir.

Husserl'in öğrencisi olan Heidegger, varlık ve var olma durumunu, 'bir yerde olma' durumu ile birleştirmiştir. Var olmak (dasein), 'orada olmak' ve 'yer almak' ile eşdeğerdir (Heidegger 2003). Böylelikle, varoluş ve onunla ilişki her türlü kavrayış, bir 'yer'den temellenmektedir. Rasyonel kartezyen felsefenin, insan ve doğayı, dolayısıyla insan ve 'yer'i birbirinden ayrı görmesine karşın, Heidegger'de (2007) insan-evren, insan-doğa, insan-yer birliktedir. Dünya insanın dışında oluşmuş ve oluşmakta olan bir varlık değildir. Varoluş, dünya ile kurulan bir iletişimdir. Heidegger'e (2007) göre insanın yaratımı ve sanat eseri de insanın yeryüzü ile arasındaki ilişkisinden, bu iletişimden doğar. Heidegger'in varlık ve 'yer' kavrayışından temellenen düşünceleri, yapılı çevrelerin sorgulanmasında kullanılmış ve mimari fenomenolojiyi de yön vermiştir.

Merlau-Ponty (2005), algının fenomenolojisine yoğunlaşarak, 'beden'i algının başladığı yere yerleştirir. Heidegger'in (2007) görüşünde kartezyen felsefenin düalist görüşü aksine, akıl ve beden, dolayısıyla akıl ve duyular birliktedir. Ponty (2012), insanı dışarıda tutan kartezyen mekan anlayışını eleştirir; insan bedeni mekansallığın başladığı yer olarak kabul edilir. Ponty için, insan ve dünya arasında bir ayrım yoktur. Rasyonel görüşün kesin, bilimsel, tekrarlanabilir çıkarımlar yaratma çabasına karşın, Ponty'ye göre insanın nesnelere kurduğu ilişki önceden planlanamaz ve tahmin edilemez; ancak tek defaya özgü bir deneyim ile tecrübe edilebilir. Deneyim ve tecrübeler bilginin kaynağı konumundadır ve beden her türlü algının/deneyimin başladığı yerdir.

Felsefede düşünürlerin rasyonaliteye karşı bir yaklaşım olarak geliştirdikleri fenomenolojik yaklaşım, önyargısızlığı, insan algısını, deneyimi, çevre ve yer ile birlikteliği benimsemektedir. Felsefe alanında başlayan, rasyonaliteye karşı eleştirel tuuma sahip fenomenolojik yaklaşımlar, farklı disiplinlerdeki araştırmaları etkilediği gibi (Graumann 2002), mimarlık kuramcılarının da dikkatini çekerek, mimari fenomenolojinin mimarlık disiplini içerisinde tartışılmasına neden olmuştur.

Mimarlık kuramcısı Schulz (1980), Genius Loci kavramı ile mimarlığın bulunduğu yer ile ilişki kurması gerekliliğine değinir. Yerleri kendine özgü ruhları olduğunu öne süren Schulz, mimarlığın bu ruhu açığa çıkarması ve insanların yerlerin ruhu ile birlikte

yaşaması gerekliliğinden bahseder. Mimari ürün yer ile ilişkilendirirken, tıpkı Heidegger'in (2007) sanat eserinin hakikatini ifade ettiği gibi, mimari yapı da insanın yeryüzü ile kurduğu ilişkiyi yansıtmalıdır. Yer ve mekan, yaşantının kurgulandığı zeminler olarak ele alınır.

Pallasmaa (2011), özellikle Ponty'nin algının fenomenolojisi ve bedenleşme üzerine okumalarını mimarlık alanına taşıyarak, bedensel algı ile mimarlığın insanla kurduğu iletişim gücünü arttırmanın arayışındadır. Bedeni algının başlangıç noktasına yerleştiren Ponty gibi, Pallasmaa da mekanın deneyiminde bedeni ve beden duyuğunu merkeze yerleştirir.

Pallasmaa (2011), günümüz mimarlığının sadece göze hitap eden, imgelerin değer kazandığı, nicel yapısını eleştirir. Rasyonalitenin insan ve akıl merkezli, düalist evren görüşü somut görüntüleme sistemi olarak, perspektifi ideal görüntüleme olarak kabul eder. Pallasmaa (2011), perspektif algısının uzantısı olarak gelişen, küresel dünyada imgeler mimarlığına dönüşen, görme odaklı mimarlık anlayışının, insana ait olmadığını öne sürer. Rasyonel görüşün ideal kabul ettiği, perspektif görüşü, 'odaklanmış görme' olarak ifade edilen bu görüşün karşısına Pallasmaa'da 'çevrel görme' gelir.

Çevrel görme sadece göze değil, tüm duylara hitap eden bir görüş sunar. Ten, mekanı esas deneyimleyendir, görme dışında diğer duyların harekete geçmesi ile tenin gözleri aktif hale gelir. Mekan da çevrel görmeye imkan verdiği sürece, insan ile iletişime geçerek, onun tinsel dünyasına ulaşır. Mimarlıkta da mekanın sınırlandırılmış bir hacim olmaktan öteye giderek, insanın duylar dünyasına ulaşması, mekanın deneyimi ve 'öz'ü anlama insanın tüm duylarıyla, tenin gözleriyle mekanı deneyimlemesi ile mümkün olur (Pallasmaa 2011).

Fenomenoloji, kartezyen düalizme karşı gelerek insan ve çevresini birlikte ele alması yönünden, Rasyonel düşüncenin etkinliği ve sonrasında yarattığı sorunlara karşı, yeni açılımların oluşturulabileceği bir yaklaşım olabilmektedir. Mimari fenomenoloji de insanın yer ve çevresiyle kurduğu ilişkiyi, rasyonalitenin kabullerine bağlı kalmadan, incelediği kavramları ayrıştırmadan birlikte ele alarak sorgulaması yönünden önemlidir.

Mimari fenomenolojide anlamlandırma, deneyim ile gerçekleşir; deneyimlenen ve deneyimleyenin bütünleşmesi bizi 'öz'ü anlamaya götürür. İnsanın gözlemci olmaktan çıkarak yer-mekan-zaman ekseninde yapılı çevrenin deneyimi, çevreyle bütünleşmeyi insanın dünyaya köklenmesini, kendi varlığını anlamlandırmasını beraberinde getirir.

Rasyonel görüşün yarattığı, çevreden bağımsızlaşma, yersizleşme sorunlarına karşı fenomenolojik yaklaşım, mimari özün sorgulanmasında, yeni açılımlar önerebilmektedir. Mimari fenomenolojinin kuramsal alandaki sorgulamaları, mimar ve tasarımcıları da etkilemiştir. Modern düşüncenin kabul gördüğü küresel dünya düzeninde, fenomenolojik yaklaşımın farklı yorumları, düşünsel ve pratik anlamda yeni sorgulamaları, mimarlığın 'öz'üne dair farklı kavrayışları beraberinde getirmiştir.

6. YER KAVRAMINA İLİŞKİN ‘ÖZ’ÜN AKTARILMASI

“İnsanoğlu amacına doğru ilerlemeyi sever; fakat amacını elde etmeyi değil. Çok gln bir durum doğrusu... İnsanın yaradılıştan gln bir varlık olmasındadır bütün terslik zaten. İki kere iki dört çekilmez bir şey. İki kere iki dört, bana sorarsanız, bir kstahlıktır. İki kere iki dört, ellerini bğrne dayayarak yolumuzu kesen, sağa sola tükürük atan bir klhanbeyinin ta kendisidir. İki kere iki dördün yetkinliğine - mükemmelliğine- inanırım; ama en çok övülmeye değer bir şey varsa, o da iki kere ikinin beş etmesidir...”

(Dostoyevski 2011)

Felsefede fenomenolojinin kurucusu kabul edilen Husserl, fenomenolojik yaklaşımı, ‘zlere geri dönüş’ olarak tarifler. Mimarlıkta ‘z’n, ‘esas olan anlam’ı anlamaya yönelik kuramlardan sonra bu bölümde, mimarlıkta ‘z’n ne olduğu sorununa, modern mimarlığa fenomenolojik yaklaşım çerçevesinden eleştirel bir bakış getiren mimarların, farklı uygulamaları üzerinden yanıt aranmaya çalışılacaktır.

Ele alınan mimarlar ve mimari örnekler, rasyonel düşüncenin yerin dönüşümüne neden olan kodlarına karşılık gelecek şekilde seçilmiştir. Yöntem tariflemek ve genellemelerden kaçınmak amacıyla örneklerin sayısı sınırlı tutulmaya çalışılmıştır. Çalışmada ele alınan örneklerin isimleri ve mimarlarından çok, yer kavrayışına getirdikleri yaklaşım ve ele aldıkları düşünce biçimi önemlidir.

Mimari fenomenolojinin teoriden pratiğe aktarılmasında kurallar ve genellemeler, ideal olabilecek çözümler söz konusu değildir. Çünkü fenomenoloji bir yöntem tariflemeyi, hedefe yaklaşmayı ve anlamlandırmaya dayalı bir kavrayışı belirtir (Graumann 2002). Bu bölümde, farklı uygulamalar ve yaklaşımlar üzerinden, rasyonel düşüncenin yer kavrayışına karşılık gelen kodları, fenomenolojik yaklaşımdaki karşılıkları ile eşleştirilerek, incelenen mimarlar ve yapıları üzerinden yorumlanmıştır.

6.1.Mimarlığın Doğası

Louis Khan 60'larda mimarlığa 'öz' ve 'strüktürel anlam' çerçevesinden yaklaşarak, bir mimari yapının ne anlama geldiğini, ne olmak istediğini anlamaya çalışmıştır. Modern mimarlığın kabullerini sorgulayarak, rasyonel mimarlığa karşı, 'öz'lere yönelen mimarlık anlayışını ortaya koymuştur. Kendi anlayışını yansıtan mimari uygulamalarıyla, modern mimarlığa farklı bir bakış getirmiştir.

Louis Khan 'nature of something' anlayışı ile tüm nesnelerin olduğu gibi, mimarlığın da doğasını sorgular. Mimarlığın tüm insanlık için geçerli olan, 'gerçek' olarak ifade ettiği anlamını bulmaya çalışır. Ona göre mimarlık, insanlık için 'gerçek', hakiki olandan meydana gelir ve sonunda da o gerçekliğin bir parçası olmalıdır. Tüm insanlık için ortak olan bu gerçekliği; ölçülemeyen düşünceler, hisler ve farkındalık olarak belirtir. Khan için mimarlık; 'tanımlanamaz' ve 'ölçülemez' olan 'gerçeğin' arayışıdır. Eğer başlangıçta bu 'gerçek' olan temel yoksa, mimarlık insana ait bir şey olmaktan çıkar. Çünkü insan 'gerçek' olmayı dışlar, kabul etmez. Mimarlık, 'gerçek' olana ise; insanın his dünyasına dokunabildiğinde ulaşır. (Pedret 1993)

Khan'ın yaklaşımında genelden özele aynı duyarlılık görülür. Bir yerden, bir binadan, bir tuğladan başlar ve ona 'ne olmak istediğini' sorar. Böylece şeylerin doğasını kavramaya çalışır. 'Şey'lere karşı olan bu önyargısız yaklaşım, Husserl'in fenomenolojik yaklaşımı ile benzerlik göstermektedir. Fenomenolojik yaklaşımın kurucusu kabul edilen Husserl, saf bir bilinç ile görüngüler dünyasına, özlere geri dönerek gerçeğin anlaşılabilirliğini ifade etmiştir. Khan da, mimarlığın kabul edilmiş tüm rasyonel, fonksiyonel ve üretim şeması kurallarına, saf bir bilinç ile önyargısızca yaklaşarak, onların ne ifade ettiğini anlamaya çalışır.

Khan'a göre mimarlığın özünde insanın duyguları ve hayalleri vardır. Mimarlığı başlatan iki güç olduğunu söyler, bunlar; insanın kendini ifade etme isteği ve doğanın kendisidir. "Doğa ve insan; doğa insanın yapamadığını yapar, ancak insan da doğanın yapamadığını yapar; bir ev, bir araba yada bir uçak gibi. İnsanın kendini ifade etme isteği doğanın yaratımda bulunduğu şekilde olmalıdır." (Pedret 1993)

Khan'a göre insanın yaratım yaparken, doğadan 'düzen'i öğrenmesi gereklidir. Doğadaki yaratım 'durum'a özeldir ve biçimsel olarak düşünülmez. Doğada hiçbir şey aynı değildir, çünkü her oluşum anlıktır ve o duruma özgüdür. İnsandaki yaratma içgüdüsüne ve bunu nasıl yönlendirmesi gerektiğini belirten Khan, "İnsan, tariflenemez dışa vurma, ifade etme arzusunu gerçekleştirirken, doğanın yasalarını izlemelidir" der. (Pedret 1993)

Mimarlığın ruhu olarak, insana kişisel bir haz veren ruhun ne olduğundan bahsederken, tek genel bir ruh olduğunu ve mimarlığın ruhunun bunun tekilliklerde farklı görüntüler almış hali olduğunu belirtir. "Ruh geneldir, ama onun ifade edilmiş hali tekildir, kişiye özeldir. İnsanın bu ölçülemez ruhu açığa çıkarabildiği ölçüde, mükemmel bir iş yapmış olur." (Pedret 1993)

Şekil 6.1. Louis Khan'ın ışığı malzeme olarak kullanması, Kimbell Sanat Müzesi. (www.kimbellart.org)

Khan'a göre mimar, bir dayatmacı değil, gerçeği, özü anlamaya ve iletmeye çalışan bir araçtır. Mimarın görevi, o şeyin doğasında, özünde olanı bulup ifade etmektir. Khan bu özün başlangıçta yattığını düşünür ve başlangıçları 'şiiresel' olarak tanımlar. Khan'ın kendine özgü mimarlık kavrayışında, form ve tasarım, farkındalık, ifade etme, sessizlik ve ışık ölçülebilir ve ölçülemez değerleri açıklamada kullanılır (Şekil 6.1). (Kahn 1969)

Kahn bu mimarlık anlayışını uygularken ona yol gösteren etmenlerden biride malzemenin kendisidir. Mimarlığın ve yapım faaliyetinin özünü sorgularken ona form veren malzemeyi yapının kendisinden bağımsız görmez. Mimarlık düşüncenin yapılaşması, malzemeyle vücut bulmasıdır. Düşünce biçim ile ifade edilir, malzeme de onun fiziksel varoluşta oluşmasını sağlar. Biçim ve malzeme birbirinden bağımsız düşünülemez. (McLeod 1997)

Form ve malzeme birbiri olmadan var olamaz. Biçim ve malzeme başlangıçtan beri birbiriyle ilişki içindedir, birbirini besleyerek gelişir. Bu anlayış ile Louis Khan, bir tuğlaya ne olmak istediğini sorarak bunu anlamaya çalışır, tuğla ona 'kemer olmak istiyorum' cevabını verir (McLeod 1997). Kahn, bir sanat eseri olarak gördüğü mekanlarında, malzemenin kullanımını bu düşünceyle gerçekleştirmiştir.

Kahn'ın Texas'ta yer alan Kimbell Sanat müzesi projesinde, biçimi, malzemenin kendisine ait olanı açığa çıkarmasını sağlayarak oluşturur. Güçlendirilmiş betonun beşik tonoz biçimine gelerek oluşturduğu örtünün, omurgasında oluşturduğu yarıklar, ışığın içinden geçmesine izin verir (McLeod 1997). Kemerler birbirlerini izlerler, ama bu sessizce olmaz; kemer bölünerek, iki parçalı hale gelmiştir. Bu ilişkiden üçüncü bir oluşum meydana gelir, ışık form ve malzemenin karşılıklı ilişkisi sonucu doğmuştur (Şekil 6.2). Beton sadece kemer olmakla kalmaz, imkanlarını kullanarak, formun değişime uğradığı yerlerde oluşan yarıklar ile ışığı malzemenin parçası haline getirir.

Malzemeye karşı olan bu duyarlılık, onun kendine ait karakterini ortaya çıkarması gerekliliği Khan'ın mimarlığa dair düşüncelerinin yapılaşmasında, önemli bir etken olmuştur. Malzemenin doğasını ortaya çıkarmak, onu sadece saf ve işlenmemiş haliyle kullanmak anlamına gelmemektedir. Örneğin taş; ağırlık, dayanıklılık, dayanım

gösteren bir malzemedir. Taşın mimaride, yüzeyde kaplama olarak kullanılması sadece görsel bir etki yaratmakta, duyuşsal olarak bize taşın ‘anlamını’ ifade edememektedir. Oysa taş, dayanıklılığını, katılığını ifade edecek şekilde duvarın tekil ve bütün olarak ayakta durduğu şekilde kullanıldığında, insanın duyu dünyasına etkisi çok daha farklıdır.

Şekil 6.2. Kimbell Sanat Müzesi, beton tonozların birleşimi ve ışığın içeri süzülmesi. (www.mimoo.eu)

“Biçim alışılmamış bir görünümü ortaya çıkarmak değildir. Biçim, bir sandalye de bir kütüphane olabilir, önemli olan ‘o şey’in doğasına uygun olan düşünceyi ortaya çıkarmaktır. Pallasma’nın dediğı gibi, ‘Mimarlığın tarihte ve geleneklerde birikmiş gizli bir bilgeliğı var’ Bizler geçmişten bu bilgeliğı almalı ve onun üzerine kendimiz kurmalıyız. Geçmiş alıp basit ve ucuz yollarla sadece taklit etmekle yetinmeyiz.” (McLeod 1997)

Malzemenin karakteri üzerine çalışan günümüz mimarlarından Peter Zumthor (1999); “Malzemeye aşlamaya çalıştığım his, elementlerin kullanmak zorunda olduğumuz dili; malzeme bileşiminin tüm esaslarının ötesi, onların dokunsallığı, koku ve akustik

özellikleri... Hafif zar gibi ahşap zeminler, ağır taş kütleler, yumuşak kumaşlar, parlatılmış granit, esnek deri, ham çelik, kristal cam, güneş tarafından ısıtılan yumuşak asfalt... Hepsini biliyoruz ve aslında hiçbirini bilmiyoruz. Tasarlamak ve mimarlık icra edebilmek için, onları farkındalıkla kullanmayı öğrenmemiz gerekir.” demektedir (Şekil 6.3).

Şekil 6.3. Zumthor Therme Vals, malzemenin ‘öz’ünün mekandaki doğal elementlerle birleşiminin duysal etkisi. (www.archdaily.com)

Mimarlığın kendisine ait olan özü, anlamak için ona, tüm kabullerden sıyrılarak önyargısızca yaklaşmak gerekmektedir. Khan, kendi mimarlık anlayışında bunu gerçekleştirerek dönemin mimarlık anlayışında kendine özgü bir tasarım anlayışı gerçekleştirmiştir. Yapıların ve malzemenin doğasını derinlemesine irdeleyerek, onların sahip olduğu özelliği yansıtmaya, böylece mimarlığı insana ait bir gerçeklik boyutuna çıkarmayı amaçlamıştır.

Mimarlıkta düşüncenin somutlaştığı aradalıkta, malzemeyi kullanım tavrı da sonuç ürünü ve mekanın algısını etkilemektedir. Kendi oluşumunu gerçekleştiren ve bunu gösteren yapım sistemleri, insanlara daha sıcak, samimi gelir; duyuların dünyasına girerek, onları iletişime çağırır. Malzemeyle kurulan ilişki ve ortaya çıkan atmosferin insanın duyu dünyasına dokunması, insanı mekanla bütünleşmeye, mekanı farkındalıkla deneyimlemeye yönlendirir.

6.2. Yaşantı ve Deneyim: Yaşamı Tümüyle Algılamak

“..Kuşun şarkısı, çiçeğin kokusu, fırtınanın kükreyişi, göğün mavisini ve dünyanın tüm yeşillikleri bu farkındalığın ifadeleridir. Bütün bunlar bedenimden geçerek belirginleşiyorlar. Ben onların farkına vardıkça, onlar benim bir parçam oluyor. Dünyayı görüyor ve kendimi ona yönlendiriyorum zira, gördüğüm aynı zamanda benim. Bedenim dünyadadır, dünya ve yeryüzü bedenimin devamıdır. Bundan ötürü burada diğer varlık bütünü ile birlikteyim.” (Erzen 2015)

Çevre karşılama, birliktelik ve paylaşım alanıdır. Çevrenin sonsuz varlık alanını yaşayabilmek için önyargıları ve önceden verilmiş kararları pratik ve çıkarıcı amaçları bir kenara bırakmak gereklidir (Erzen 2008). Yaşantı, çevreyle koşulsuz olarak bütünleştiğimiz zaman anlam kazanır. İnsan kendi içinde sahip olduğu evreni, dışarıdaki evrenle bütünleşerek kavrar. İnsani varoluş, yer, çevre ve evren ile bütünleşmeyi beklemektedir.

Yapılı çevre, içinde yaşantımızı geçirdiğimiz mekanlar, hayatımızın kendisini oluşturan fiziksel unsurlar olarak daima oradadır. Ancak yaşadığımız küresel dünya, bizi soyut bir zaman-mekan düzleminde yerden ve çevreden kopuk bir gerçekliğe hapsetmektedir. Ancak insan doğası gereği, çevresiyle, yer ve mekan ile bütünlük içinde olma arayışındadır.

Rasyonel görüş aklın üstünlüğünü savunarak, doğaya nesnel bir gözle, kendini onun dışına koyarak bakar. Bu düşüncenin ürünü olan mimarlıkta da insan yerden ve çevresinden koparılmıştır. Mekanlar yaşantıyla bütünleşerek onun bir parçası haline

gelmez; belirli kuralların izlendiği, belirli işlerin gerçekleştiği fonksiyonel hacimler olarak var olurlar. Oysa insan, doğanın bir parçasıdır ve çevresiyle beraber kendini anlamlandırır.

Japon mimar Tadao Ando, mimarlığın kendi özerk alanı olduğunu vurgulayarak, mimarlığın mekan organizasyonu ve sayısal zorunluluklarla sınırlı kalmayıp, duygusal ve ruhsal meselelere daha fazla önem vermesi gerektiğini ileri sürer. Mimarlığın o yerdeki yaşam, tarih, kültür ve geleneği göz önüne alması gerektiğini belirtir. Ando, modern mimarlığı eleştirerek, mimarlığın bir 'özgürlük aldatmacası' na kapıldığını ve kendi özel karakterini yitirdiğini ifade eder. Modern mimarlığın 'yer'i ve onun koşullarını bir sınırlama ve engel olarak gördüğünü, modernite ile bulunduğu yerden bağımsız bir doğa anlayışı ile 'herhangi bir şekilde, herhangi bir yerde, gelişigüzel bir mimarlığın' türediğini ifade eder. Böylece mimarlık herhangi bir yerdeki bir 'obje'ye dönüşmüştür. Bu yönüyle mimarlık, müzede sergilenen bir sanat eserinden farksızdır. (Shirazi 2009)

Mimarlığın bu sahte özgürlüğünü eleştiren Ando, kendi özgünlüğünü yitirmiş, çevresinden bu derece bağımsız modern mimarlığa karşı kendi mimari anlayışını oluşturarak, modern mimarlık alanında farklı çalışmalar ortaya koymuştur. Onun anlayışında esas olan yerin, görünen ve görünmeyen arasında oluşturduğu çatışmadır (Shirazi 2009). Mimalıkta esas olan, yeni bir 'yer' ve 'anlam' yaratmaktır.

Heidegger'in yeryüzü ve sanat eseri arasındaki çatışma yaklaşımına benzerlik gösteren anlayışı, Schulz'un her yerin kendine has ruhu olduğu düşüncesi Ando'nun çalışmalarında etkisini gösterir. Yeryüzü ve mimarlık arasındaki çatışmayı geometriyle ifade eder. İnsanın yeryüzünü algılama ve ifade sembolü olarak gördüğü saf geometri ve onun düzenleri mimarlığı oluşturur. Burada Ando'nun (1993) geometriye verdiği önem rasyonel anlayışla yakınlık gösterse de ondan ayrılan en önemli noktası, geometriyi doğayı kontrol etmek ve onu yenmek için değil, doğayla iletişime geçen insanın konuşma dili olarak görmesidir.

Ando için geometri, doğayla iletişime geçmeye yardımcı olan araçtır. Kendi anlayışının, modern anlayışın geometrik soyutlamasından farklı olduğunu, modern anlayışta soyutlamanın, saf bir hale gelmeye çalışırken tekrarın sıklığında boğulduğunu, bu yüzden nesnelere zenginliğini ve 'öz'lerini kaybettiğini belirtir (Shirazi 2009). Mimarisinde geometrik formlarını kullanır, ancak onları insanın yaşantısı ile canlandırır.

Ando soyut geometrik formları alarak, içini insanın günlük aktiviteleri ile doldurur, böylece mimarlığı zenginleştirmiş olur. Ando'ya (1993) göre fonksiyonel ve rasyonel modern mimarlığın eksikliği yaşantıdan ve doğadan kopuk oluşudur. Doğayla bağlantıyı, hayatın gerçek hislerini, rüzgarın esintisini ve yağmurun sesini unutan moderniteyi eleştirir.

Bu yüzden Ando, kendi mimarlığında doğal elementleri, mimarlığa katarak onları mimarlıkta 'yaşatmaya' çalışır. Işığı, rüzgarı, suyu, gökyüzünü kullanarak, insanın yaşantısına dahil olan, dinamik ve etkileyici mekanlar yaratmaya çalışır.

Ando mimarlığında yapıların doğal bir çevrede veya kentte yer almasına göre farklı görünümüne açığa çıkar. Projenin alanı, serbest bir arazide ise, yapıyı etrafına tamamen açarak, doğada oluşan tüm sahneleri yapının içine alırken, yapı, kent içinde ise dışarıya tamamen kendini kapatarak (Şekil 6.4a., içe dönük bir oluşum gerçekleştirir (Shirazi 2009). İnsanı doğayla ve doğal oluşumlarla iletişimden koparan, insanların doğal koşullardan farkında olmayarak yaşadığı, günümüz çağdaş şehirlerinde insanların yeryüzüyle ilişki kurmasını sağlayacak avlular yaratır (Şekil 6.4b). Yapının merkezinde hayatın özünü temsil eden bu açık avlular; rüzgar, ışık, yağmur, gökyüzü gibi unutulmuş fenomenleri içeri alarak, avludan tüm iç mekanlara etkisinin uzanmasını sağlar.

Şekil 6.4a. Tadao Ando'nun kent içinde yer alan Pulitzer Arts Foundation yapı, dışarıya kendini kapatmıştır. (www.alivemag.com)

Şekil 6.4b. Pulitzer Arts Foundation yapısı içinde yer alan doğaya kendini açan avlu. (www.alivemag.com)

1976'da gerçekleşen Azuma House projesi bu anlayışın ürünüdür (Şekil 6.5). Kent dokusu içinde yer alan yapı, dışarıdan bakıldığında brüt beton ile yükselen monoblok bir duvardan ibarettir. Dışarıya kapalı 3 katlı yapının tam ortasında göğe açılan bir avlu yer almaktadır. Bu avlu, doğayı temsil ederek, onu evin içine taşır; evin yaşayanlarının doğayı fark etmesine, doğayla etkileşime geçmesine, zamanın değişimini anlamalarına

izin verir. Aslında bu etkileşim modern evlerde eksik olan şeydir, insanlar evlerinin içindeyken doğanın mevcudiyetini yaşayamamaktadır.

Günümüzde geçerliliğini koruyan, rasyonel düşünce ve küresel kültürün yerden, zaman ve mekandan bağımsız yapısına karşın, insan doğası gereği çevresiyle, yer-mekan-zaman ile bütünleşme arayışındadır. Yaşantı çevreden bağımsız olarak kurgulanmış soyut bir zeminde değil, çevresel ve doğal şartların içinde, yer ve mekan ile bütünleşerek gerçekleştiğinde, ‘anlam’ kazanır ve ‘insana ait’ olmaya başlar.

Şekil 6.5. Tadao Ando, Azuma House, 1976 (www.contrahabit.wordpress.com)

Doğal çevreden kopuk, kendi gerçekliğini oluşturan soyut mekanlar yerine, Ando yer ile ilişki kurmaya, insana, doğayı ve doğal koşulları hatırlatmaya çalışan bir mekan anlayışı benimsemiştir. Modern mimarinin dilini kullanarak, kendi mekan kurgusu ve anlayışını oluşturan Ando'nun düşünceleri, günümüz mimarlığına getirdiği alternatif yaklaşım ve insana günümüz şartlarında onu mekanla ve yer ile bütünleştiren bir deneyim yaşatmaya çalışması açısından önemlidir.

6.3. Bedensel Kavrayış: Mekana Dokunmak

Ponty, insanın varoluşunun bedeni ile dünyayı deneyimleyerek onunla bütünleşerek anlamlandırabileceğini ifade etmiştir. Dünyayı vücudumuzla algılarız ve yeryüzünde varoluşumuzu, ayaklarımız üzerinde yükselen bedenimiz ile duyumsarız (Ando 1993). Mimarlıkta da bedensel hareketi gözetmek, bedenin sahip olduğu duyulara hitap etmek, insanın mekanla bütünleşmesini onu deneyimleyerek, içselleştirmesini olanaklı hale getirir.

Ando (1993), dünyanın bilgisayar teknolojisi ile temsiliyeti arttıkça, fiziksel özelliklerin gittikçe niteliklerinin zayıfladığını düşünür. Bu yüzden vücudumuzun duyuları ve mekanı bedenimizle fiziksel olarak deneyimleyişimiz de unutulmuştur. Mimarların da insanların bedenlerine ve fiziksel varoluşlarına farkındalıklarını sağlayacak mekanlar tasarlaması gerekir.

Erzen (2015) “Bir kenti ya da herhangi bir çevreyi anlayabilmek için, bedenin o mekanda nasıl hareket ettiğini ve ne hissettiğini bilmek gerekir.” demektedir. Ando (1993), labirenti örnek vererek, insan vücudunun mekandaki hareketini labirent içinde olma haline benzetir ve “Doğa, tıpkı bir labirent gibi mimarlığa temsili niteliğiyle bağışlanmış önemli bir araçtır.” demektedir. Ponty’nin beden ile dünyayı algılama ve anlamlandırma yaklaşımı, Ando’nun insanı harekete yönlendiren labirent ve bedenin algısı arasında kurduğu ilişki ile benzerlik gösterir.

Tadao Ando bedensel deneyime verdiği önem ile Chikatsu Asuka Müzesi’nde, uzun bir yürüyüş yolu tasarlamıştır (Şekil 6.6.a) ve ana binaya ulaşmak isteyen ziyaretçilerin buradan geçmesi gerekmektedir. Bundan sonra karşılaşılan büyük merdivenler (Şekil 6.6.b), ziyaretçilerin bedenlerine fiziksel bir uyarıcı görevi görmektedir. Benzer durum Ando’nun Rokko Konutları tasarımındaki merdivenlerde de görülür (Şekil 6.7). Basamaklar ile birlikte duvarlar ve döşemeler de bedeni yönlendirmektedir. (Shirazi 2009)

Ando, modern mimarlığın rasyonel konulara yönelerek, sosyal sorunlardan uzak kaldığı ve gerçekliği, rakamlar ve ölçülebilir standart değerlerle üretmeye çalıştığı için eleştirir

(Ando 1993). Bu yüzden mimarlığın kurgusal boyutu da ihmal edilmiştir. Ando çağdaş mimarlığın bir çok yapıtında mimari kurgu olmadığını, bu yapıların insanlara hiçbir şey vermediğini, onları etkilemediğini, yapıların sadece fonksiyonel olduklarını belirtir (Ando 2002).

Şekil 6.6.a,b. Tadao Ando Chikatsu Asuka Müzesi girişindeki uzun yürüyüş yolu ve ardından gelen merdivenler (<https://www.studyblue.com/notes/n/arth-160-final/deck/1699891>)

Şekil 6.7. Tadao Ando Rokko Konutları (<http://japanpropertycentral.com/tadao-ando-designed-apartments-for-rent-in-kobe/>)

İnsanların eş zamanlı olarak tüm duyularına hitap eden, çok boyutlu bir mimarlığı amaçlayan Ando, gerçek ve kurguyu birleştiren bir yaratımı hedefler (Shirazi 2009). Gerçek ve kurmaca arasındaki ilişki, değişen bir kurgudur. Mekan boyunca yürüdükçe, ortam değişir, mekanın duygusu değişir, aslında kurgunun kendisi değişir.

Mimari anlayışında fenomenolojik yaklaşımları benimseyen Steven Holl Helsinki Çağdaş Sanatlar Müzesi'nin tasarımında, hareket eden bedeninin mekânsal algısını tasarımına yön veren bir etken olarak kullanmıştır (Şekil 6.8 a ve b). Holl, zaman ve mekanın bedeninin hareketinde birleştiği düşüncesinden hareket etmiştir. Mekan kurgusunda hareketi, mekânsal bir veri olarak düşünmüş, böylece bedeninin mekanla birleşmesi, mekanın bedensel deneyimi gerçekleştirmektedir.

Şekil 6.8.a,b. Steven Holl'un bedeninin hareketinden yola çıkarak tasarladığı Helsinki Çağdaş Sanatlar Müzesi, (bombmagazine.org)

Ponty'nin bedensel deneyim ve 'öz'ü anlama üzerine düşüncelerini Pallasmaa duyular ile özdeşleştirerek, tenin 'dokunma' edimini mekanı deneyimleyen ilksel oluş olarak ele almıştır. Buradan hareketle algımızda, duyuların dünyasına ulaşan nesnelere ve uyarılara onları deneyimlememizi ve 'öz'ü anlamamızı sağlarlar.

Pallasmaa (2011) gözün uzaklaştırmaya, dokunmanın ise yakınlaştırmaya meyilli oluşundan bahsederek, rasyonelitenin 'denetleyen, sorgulayan', 'görme' eylemine karşı, 'sokulgan, hisseden, okşayan' göz tarifiyle; gözün aslında dokunma yetilerine sahip olduğunu ve bu şekilde bir deneyimin daha gerçek ve güçlü olduğunu ifade etmiştir. Her insanın çok güçlü duyuusal deneyimlerde gözlerini kapattığını vurgulayarak, aslında gözü edilgen, ancak doğal bir tavırla devreden çıkarmaya meyilli oluşumuzu örnekler. İnsan gözü devreden çıkararak diğer duyuların farkındalığını arttırmaya çalışmakta, tinselliğini harekete geçirmek istemektedir. (Pallasmaa 2011)

Mekan algısında muğlaklık ve belirsizlik olarak yorumlanan bu oluş, insanın net bir görüş elde etmeyişiyle, diğer duyularını harekete geçeceği düşüncesinden hareket eder. Öyleyse mimaride görme duyusunun algısı zorlandığında, diğer duyular daha da aktifleşecek ve tümünden bir duyuusal deneyim sağlanacaktır.

Homojen mekanlar, mekanda var olma deneyimini zayıflatarak, yer duygusunu ortadan kaldırır. Örneğin, belirsiz, muğlak, sisli bir dağ manzaralı temalı Çin resmi, çevrel görmeye neden olur ve meditatif bir hal yaratmaktadır (Pallasmaa 2011). Pallasmaa (2011) mimaride derin gölgeler ve karanlıkları bu açıdan önem atfeder, gölgeyi mimaride 'bilinç dışı çevre görme ve dokunsal düşlem'e davet edici olarak tarifler. Düşüncenin dalgın ve odaklanmış bir bakışla gerçekleştiğini bize hatırlatarak, loş ışık, gölge, aydınlık ve karanlık kontrastının, insanı imgelem ve düşleme davet edeceğini belirtir.

Doğu resimlerinin yanında benzer biçimde Batı'da da Caravaggio ve Rembrant'ın, resimlerindeki 'gerçeklik' duygusu ve bizde yarattığı yoğun etkisinin sebebi, çevrel görmeye olanak veren, gölgenin ve derinliğin yoğun olarak algılatılmasıdır (Şekil 6.10 a ve b).

Şekil 6.9.a. Düşünen filozof, *Philosopher in Meditation*, Rembrandt, 1632
(www.vikiart.org)

Pallasmaa (2011), “Gölge ışık altındaki nesneye şekil ve hayat verir. Ayrıca düşlerin ve hayallerin alanına malzeme sağlar.” demektedir. Günümüz mimarlığında ışığın salt niceliksel bir meseleye dönüştüğünü belirterek, ışığın mekanı algılama üzerindeki etkisinin önemli oluşunu ifade eder. Yüksek düzeyde aydınlatmanın, mahremiyete, geri çekilmeye yer bırakmayan bir işkence yöntemi olarak tarifler. Mekanların daha düşük seviyede ve daha düzensiz dağılmış ışıkla tinsel dünyaya daha çok etki edeceğini belirtir. (Pallasmaa 2011)

Zıtlıkların bir arada kullanmanın insana uyarıcı etki yapacağını ve tansiyon yaratacağını belirten McLeod (1997); “Aydınlık ve karanlığın veya yüksek ve alçağın gizli birleşim yerinde, işin anlamını kuvvetli olarak hissettiğimiz yerde, mimarlığı daha derin deneyimleyebiliriz; var olduğunu anlayabiliriz.” demektedir. Farklı değerlerin birlikteliği onları kavrayışımızı güçlendirir ve böylece mimari deneyimimizi zenginleştirir.

Şekil 6.9b. Aziz Thomas'ın Şüphesi, *The Incredulity of Saint Thomas*, Caravaggio, 1601 (www.caravaggio.org)

Işığı ustalıkla kullanan mimar Ando, Japonya'da yer alan Işığın Kilisesi (Church of Light) projesinde ışığı, mekandaki atmosferi etkin bir şekilde belirleye bir olgu olarak kullanmıştır (Şekil 6.11). Kilise mekanında, zıtlıkların bir arada oluşuna vurgu yaparak, dışarıyı ve içerisi, dünyevi ve tinsel, karanlık ve aydınlık arasında, ışığın ara kesitinde bir mekan tariflemiştir.

Masif kütlelerin yükselişi ve ışığın süzülerek mekanı aydınlatması ile yaratılan loş ortam, görme duyusundan çok, diğer duyuları da harekete geçirerek, mekanda bulunmayı duysal ve tinsel bir deneyimine dönüştürür. Pallasmaa'nın tariflediği bilinçdışı alanın çevrel görüşü mekanda gerçekleşir. Gölgelemin ve derinliğin etkisi mekana gözlerimizle dokunarak onu tecrübe etmemizi, kendimiz ile anlamlandırılmamızı sağlar.

Şekil 6.10. Mekandaki loş ışık ve yaratılan kontrast duyuları harekete geçirir. Tadao Ando, Church of Light, Japonya, 1999. (www.archdaily.com)

Ponty'nin beden ile kavrayıştan hareket ettiği fenomenolojik anlayışına göre, insanın kendisini ve çevresini duyularıyla kavrayarak anlamlandırması onu 'öz'ü deneyimlemeye ulaştırır. Bu anlayış ile mekanların duyularımıza hitap etmesi, bedenimizle bizi o 'yer'i deneyimlemeye çağırması, mekanı tecrübe etmemize, onu içselleştirmemize ve 'öz'ünü yakalamamıza yardımcı olmaktadır. Günümüz mimarlığının endüstriyel ve teknolojik koşullarla üretilmiş yapısı ve mekanı, insanın doğal yapısına, duyularına, bedensel deneyimine olanak vermemektedir. Mekan ile kurulan ilişki şartlandırılmış, işlevsel bir zeminde, sabitlenmiş gözün algısıyla gerçekleşmektedir.

“Binalar plastisitelerini, bedeninin dili ve bilgeliğiyle bağlantılarını kaybettikçe, görmenin serin ve uzak diyarında yalnızlaşırlar. Dokunsallığın, insan bedeni için

üretmiş ölçü ve detayların kaybıyla birlikte, mimarlık yapıtları itici biçimde düz, keskin kenarlı, maddesiz ve gerçek dışı oldular.” (Pallasmaa 2011)

Mekandaki bedensel deneyim, Ando'nun yaklaşımında bedeni mekanda hareket ettirerek, dolaştırarak bedenini deneyimini mümkün kılarak kendini gösterir. Holl, bedensel hareketi ve mekanın hareket ile algısını bir tasarım verisi olarak kullanmakta, beden ve mekanı, mekandaki hareket algısıyla bütünleştirmektedir. Mekansal muğlaklığın, görmenin etkin olarak gerçekleşmemesinin, tinselliği yükselteceğine değinen Pallasmaa, derinlik ve gölgelerin, ışığın düzensiz dağılımının mekanı deneyimlemedeki etkinliğini, bedenin dokunsallığı ile ilişkilendirmektedir.

Rasyonalitenin sabit, ideal, odaklanmış gözüne karşı, muğlaklık, belirsizlik ve keşfetmeye açık dokunan göz, bedeni ve duyuları harekete geçirerek, özneyi mekan ile birlikteliğe çağırılmaktadır. Mekanda duyuusal deneyime imkan vermek, insanın bedeniyle mekanı kavramasına, mekan ile ilişki kurmasına, onu bir 'yer' olarak kavramasına neden olur. Mekanın duyuusal ve dokunsal deneyimi, bizi mekanla bütünleşmeye onu anlamlandırmaya ve 'öz'ü yakalamaya götürmektedir.

6.4. 'Yer'in belleği: Mimarlıkta Yaşanmışlık

'Hiçbir şey insana, bireysel yaşam süresini aşan süreçlere katılmanın verdiğiinden daha tam bir tatmin veremez.' (Pallasmaa 2011)

Bellek, geçmişini saklama ve yeniden meydana getirme yetisidir. Bellek, özneye nesne arasındaki anlık olarak gerçekleşen etkileşimin sonuçlarını barındırma yeridir (Özak ve Gökmen 2009). Yer'in belleği, o yere ait değerlerin, yaşanmışlıkların, zamandaki akıcılığın izlerinden meydana gelir. Bu anlamıyla bellek, birikimi, hafızayı, geçmişin bilgisini içinde barındırır. Bu yönüyle de rasyonel modern mimarının, her an ilerlemeye ve yeniliğe odaklanan yapısıyla çelişmektedir.

Harvey ve Giddens'in da günümüzdeki zaman-mekan ayrışmasında ifade ettiği gibi, günümüz küresel mekanının zamanı, mekanın ötesine geçerek ondan bağımsızlaşmıştır.

Zaman ve mekan birbirinden ayrı soyut kavramlar haline gelmiştir. Ancak, insan bulunduğu yer ile mekan ile etkileşime geçerek, bilinçli olma halini yerine getirir. Hançerlioğlu (2001), “İnsan belleğini kullanarak deneyimlerini saklamasaydı, toplumsal bir varlık olamazdı.” demektedir.

Mekânda kalıcı bellek, “Yaşam boyunca mekânla ilgili duyuların, algılamaların, öğrenmenin, deneyimlerin ve anıların yalnızca kendi bileşenleri ile değil; içinde geçen fenomenlerle, ortam özellikleriyle ve yaşamla birlikte, bir başka deyişle "bağlamı" ile birlikte belleğe kaydedilmesi, ilişkilendirilmesi” olarak tanımlanabilir (Özak ve Gökmen 2009).

Pallasmaa (2011) zaman-mekan ayrışmasını eleştirerek, mimarlığın dünya algımız, gündelik yaşamın maddileşmesi, varoluşsal deneyimimizi somutlaştıran bir araç olarak, zaman algısını güçlendirmesi gerektiğine vurgu yapar. “İnsan zamanın sürekliliğinde köklenmiş olduğunu kavramaya zihinsel gereksinim duyar ve insan yapımı bu dünyada bu deneyime imkan vermek mimarın görevidir. Mimarlık... Yılın döngüsü, güneşin seyri günün saatlerinin geçişini somutlaştırır.” (Pallasmaa 2011)

Moneo (1999), bir ‘yer’in ruhunun olması için, orada yaşanmışlığın izi olması gerektiği ve bu izlerin birikiminden bir ‘yer’ belleği oluştuğu, insanlar tarafından bunun benimsendiği düşünür. ‘Yer hissi’ için yaşanmışlığın boyutu önemli olmaktadır.

Zaman kavramı ve zamanın izlerini açığa çıkarmak, çağdaş sanatta tartışılmakta ve sorgulanmaktadır. 60’lardan sonra ortaya çıkan arazi sanatı, yer ile kurulan ilişkiye, zaman ve mekanın etkilerine dikkat çekmektedir. Örneğin, Denis Oppenheim’in Annual Rings adlı çalışmasında (Şekil 6.12), sanatçı doğaya bazı müdahalelerde bulunarak, esas olarak doğal süreçlere dikkat çekmek istemiştir, doğal zamanın akışı ve tarihsel izlerle ilgilenmiştir (Erzen 2015).

Şekil 6.11. Doğada zamanın izlerini açığa çıkaran Arazi sanatı uygulamaları, Annual Rings, Denis Oppenheim (www.dennis-oppenheim.com)

Arazi sanatı doğanın zamanını dikkate alarak, onun döngüsüne, değişimine yer vermesi ve bu süreci sanat eserinin bir parçası haline getirmesi açısından dikkate değerdir. Modern sanatın zamanı dışlayan, onu dondurarak yok sayan yapısına karşın, arazi sanatında ele alınan, zaman ve belleği yansıtmak, insanın ‘yer’in doğal süreçlerini keşfederek, yer ile ilişkisini güçlenmesine yardımcı olur.

Benzer bir yaklaşımla, mimarlıkta malzemede, zaman boyutunun izlerinin hissedilmesinin; aşınmışlığın ve yıpranmanın hissedilmesinin getirdiği deneyimsel zenginliğine değinen Pallasmaa (2011), kusursuzluk yaratmayı hedefleyen teknoloji ürünü yapıları eleştirir. İnsanın bu dünyada sonsuza kadar var olacağı düşüncesi ile idealize edilmiş bir gerçeklik arayışının ürünü olan bu yapıtları, insanın ölüm korkusuyla ilişkilendirir.

Mimarlıkta malzemenin doğal süreçlerdeki değişimlerini yansıtmak, mekanın ve yerin yaşanmışlığını ‘zaman’ın etkisiyle açığa çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Zumthor, kimi yapılarında bilinçli olarak bu etkiyi yaratmak istemiştir (Şekil 6.13). Kullandığı malzemelerin havayla temasını göz önüne alarak, zamanla doğal süreç içinde yapısı değişecek olan malzemeleri tercih etmektedir. Böylece ortaya çıkan etki, o ‘yer’in yaşadığını, mekanın zaman ve yer ile bütünleştiğini bize hissettirmektedir.

Şekil 6.12. Zumthor malzeme ile yerin zaman içindeki değişimini görünür kılmaktadır. Saint Benedict Şapeli, İsviçre, 1989 (<http://locusiste.org/buildings/488/st-benedict-chapel/>)

Doğa ve insan sürekli olarak bir dönüşüm ve değişim içindedir; bunu durdurmaya çalışmak ve engellemek nesnelere yapaylık vermektedir. Yaşayan her şey gibi yer ile bütünleşen, onun bir parçası olan mimarlık ürünü de değişip, dönüşmektedir. İnsan bu değişimi fark ettiği zaman, duyuları harekete geçer ve çevresini ve kendisini anlamlandırmaya başlar. Yerin değişimini, zamanın devingenliğini somutlaştırmasını mekan üzerinden deneyimler, böylece ‘yer’i kendi belleğinde anlamlandırır.

Zamanın izlerini tasarımlarında kullanan Zumthor, mimari bir tavır olarak, geçmişin bilgisini, belleğini değerli görerek ona eklemlenmeye çalışır. 2007’de Almanya’da uygulanan Kolumba Sanat Müzesi bu anlayışını göstermektedir (Şekil 6.14 a ve b). Müze, 2. Dünya savaşında yıkılan Gotik dönem kilisesinin kalıntıları üzerine, kalıntılara dokunmadan, onları yok etmeden yapılmıştır.

Şekil 6.13.a,b. Geçmişten getirdiği belleği bugüne taşıyan Kolumba Sanat Müzesi, Almanya, Zumthor, 2007. (www.archdaily.com)

Müze mekanı, belleğini, geçmişin izlerini kendi üzerinde taşır. Kilisenin kendisi, aynı zamanda müzenin parçası haline gelmiştir. Geçmişten gelen bellek, şimdi ile kaynaşmakta ve onunla bütünleşmektedir. Zamanın etkisi, yerin tarihselliği, değişim ve dönüşümün tüm süreçleri mekanda hissedilir. Böylelikle mekandaki özne, yerin belleğini orada duyumsayarak onu içselleştirir; yerin belleği, öznenin kendi belleğine eklemlenir.

Günümüz mimarlığının zamanı donduran mekanlarını eleştiren Tadao Ando, zaman algısını, doğayı mimarlığın içine alarak yakalamaya çalışır. Yapılarında doğal etmenleri sıklıkla kullanan Ando, yaptığı iç avlularla doğal koşulları yapı içine taşır. Modern mimarlığın dışarıdan soyutlanmış yapılarını eleştirerek, insanın doğayı kavramaya gereksinimi olduğunu öne sürer (Ando 1993). Bu yüzden gün içindeki değişimleri, mevsimsel etkileri, doğal koşulları, gökyüzünü, rüzgarı, yağmuru mekanda hissettirerek, zamandaki doğal sürecin deneyimlenmesini sağlamaya çalışır. Böylece doğal çevreden, 'yer'den yalıtılmışlığın yerine, yer üzerinde doğanın zamanın etkilerini hissetmek, yeri deneyimlemek mümkün hale gelir.

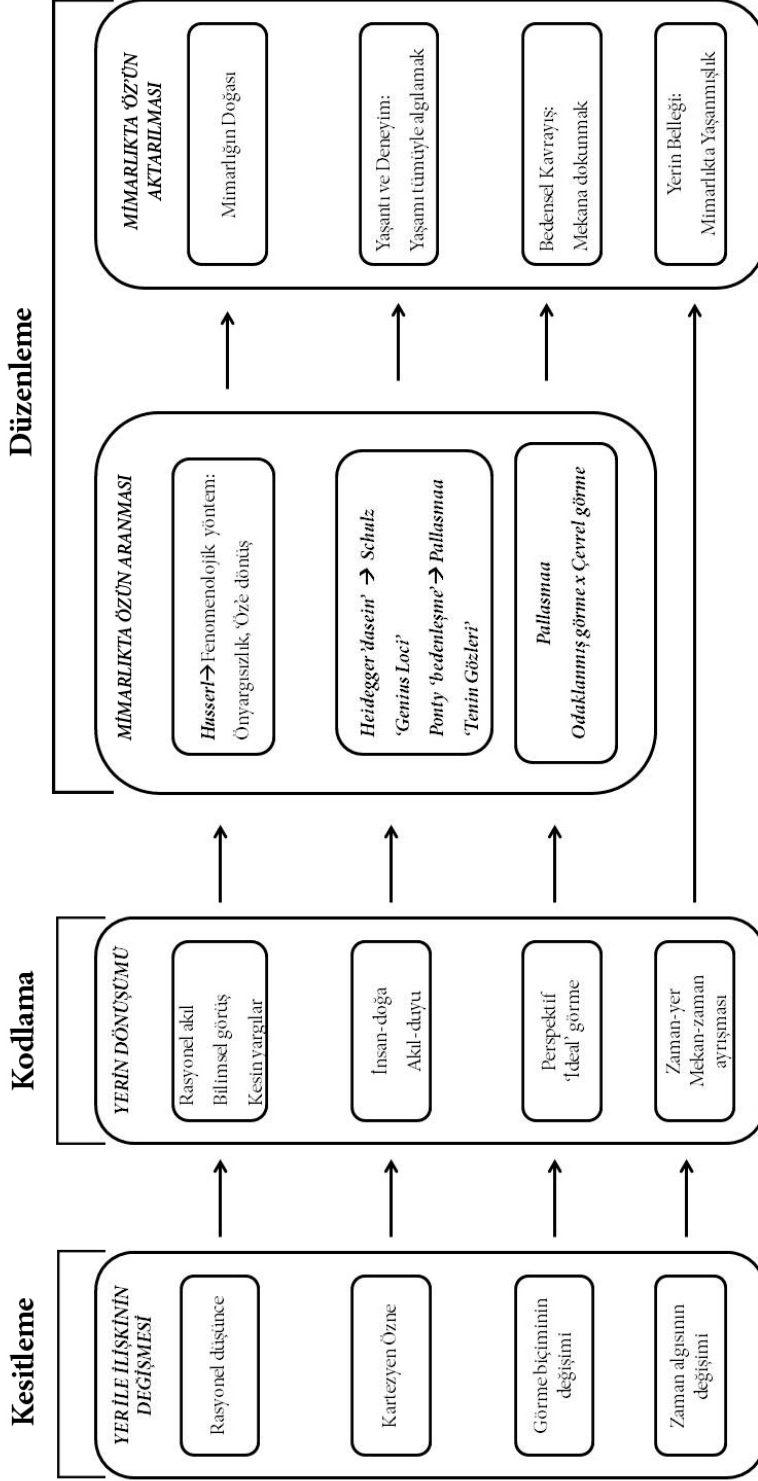
Ando (1993), kendi kültürünün etkilerini taşıyan anlayışını tariflerken, Japon bahçelerini örnek olarak verir. “Japon bahçeleri statik değildir, dinamiktir zaman geçtikçe, mevsimden mevsime, yıldan yıla, yosunlar, ağaçlar veya kuşlar bahçeye gelir.” (Ando 1993) Farklı zamanlarda gelen ya da oluşan farklı etmenlerin, bahçenin algılanmasında etkili olduğunu belirten Ando, mimarlık anlayışında da bunu yaşatmaya çalışır.

Geleneksel toplumların yer ile bütünleşmiş olan zaman kavrayışına yakın olan bu kavrayış, doğayı tümüyle deneyimlemekle mümkün olur. Ando, kendi yarattığı mekanlarda doğayı yapı içine alarak bu deneyimi yakalamayı, zamanı soyut bir değer olmaktan çıkararak, yaşantının içindeki ‘akışkan bir olgu’ haline getirmeyi amaçlamaktadır.

Zamanın genişlediği anlarda, yerle ilişki kurarız. Mekanı özümser, onu yaşamaya başlarız. Mekanla ilişkimiz gelip geçici olmaktan, amaç-sonuç ilişkisinden çıkararak, o ‘yer’de o ‘zaman’da gerçekleşen bir deneyime dönüşür.

6.5. Bölüm Sonucu

Rasyonel düşüncenin ortaya koyduğu bilimsel kurallar, kesin önermeler fenomenolojik yaklaşımda yeniden sorgulanarak, esas olan ‘öz’e ulaşılmaya çalışılır. Mimari fenomenoloji de amaç, rasyonel önermelere bağlı kalmadan, insanı, içinde yaşadığı çevre, yer, mekan ile birlikte ele alarak; deneyim ve insan algısından hareketle onu anlamlandırmaktır. Bu bölümde, rasyonel görüşün yer kaybına neden olan düşünsel kodları, farklı mimarların düşünceleri ve uygulamaları üzerinden, mimari fenomenolojik yaklaşım ile sorgulanarak yere dair anlamın nasıl sorgulanabileceği ve nasıl aktarılabilceği, anlamlandırılmaya çalışılmıştır (Şekil 6.15).

Şekil 6.14. Anlambilim çözümleme yöntemine göre, mimarlıkta fenomenolojik yaklaşım bağlamında özün aktarılması

Mimar Louis Khan, kendi döneminde kabul gören modern mimarlığın standart ve kurallarını reddederek, mimarlığın doğasını anlamaya çalışır. Khan'ın bu yaklaşımı fenomenolojinin kurucusu kabul edilen Husserl ile benzerlik gösterir. Husserl'in önyargısızlıkla nesnelere yönelmesi ve onları sorgulaması gibi Khan da tüm dayatmaları bir kenara bırakarak, başlangıç noktasına (özlere) geri dönmeye çalışır. Khan, yapıdan, yapıyı oluşturan malzemeye kadar tüm birimleri sorgulayarak, onların ne olmak istediğini anlamaya çalışmıştır.

Malzemeye yaklaşım konusunda, Khan ile benzer arayışlarda olan Zumthor (1999), yapılarında bulunan/deneyimlenen 'yer' ve yapı içindeki 'yaşantı'yı düşünerek, 'atmosfer' yaratmaya yoğunlaşır. Zumthor (1999), malzemenin sahip olduğu doğasını, kendine ait özelliklerini açığa çıkararak, mekânsal deneyimi güçlendirmeye çalışır.

Fenomenolojik yaklaşım, kartezyen felsefenin düalist yapısına karşıdır. Rasyonel düşüncede olduğu gibi, insan, doğa ve yer birbirinden ayrı olarak ele alınmaz. Mimari fenomenoloji de insanı çevresiyle beraber değerlendirir; bu görüşte insan, kendisini çevre ile birlikte anlamlandırır. Dolayısıyla yaşantı çevreden kopuk gerçekleşmez. Rasyonel mimarlıkta ise doğa yapının dışında kalandır ve yapıyı var eden etmenler çevresinden bağımsızdır. 'Yersizleşme' bölümünde incelenen mekanlar, bu durumun gümümüz şartlarındaki güncel halini göstermektedir.

İnsan ve yer in birlikte oluşundan hareketle Tadao Ando'nun mimarlığı, çevreyle bütünleşme, doğayı içine alma tutumu ile kartezyen düalist dünya görüşünün aksine, fenomenolojinin holistik yaklaşımına sahiptir. Ando, yapılarının içerisinde doğaya açılan bir avlu tasarlamaktadır. Avlunun nitelikleri yapının bulunduğu yerin şartlarına göre değişiklik göstermektedir. Yapı kent içinde yoğun bir yapılaşma arasında ise dışarıya kapalı, içe dönük bir planlama ile; eğer yapı doğal bir ortamda ise peyzaja ve çevreye açılacak şekilde kurgulanır. Mekanlar, yer ve çevre ile ilişki içindedir, onunla bütünleşir.

Kartezyen felsefenin ideal düzeni yaratma çabası, görme biçimlerini de etkilemektedir. Modern görüşün görme odaklı, imgeler mimarlığı insanı mekanla bütünleştirmez.

Dolayısıyla bu tip mekanlarda insan, mekana dışarıdan bakan bir gözlemci konumunda kalmakta, onunla bütünleşmemektedir. Mimari fenomenolojik yaklaşımda ise insan, mekan ile birliktedir, mekanın içindedir; onu deneyimleyerek anlamlandırır.

Ponty (2005) insan algısının başlangıcını, insanın bedeni olarak tariflemiştir. Bu yaklaşıma göre, çevreye dair tüm anlamlandırmalar bedende başlar. Mimarlıkta beden ve bedensel hareketten temellenen yaklaşımlar, mimari fenomenolojide beden ile mekanı deneyimleme ekseninde anlam bulabilmektedir. Tadao Ando bu yaklaşıma benzer bir tavırla mekanı kurgularken, insanın teknolojik bir araç (asansör, yürüyen merdiven vb.) ile değil, bedeniyle mekanı deneyimlemesini amaçlar. Örneğin, Chikatsu Asuka müzesinde, mekanı deneyimlemek, zorunlu olarak bedensel deneyimi gerektirir. Tasarlanan uzun yürüyüş yolları ve müzeye ulaşmak için çıkılması gereken merdivenler, insanların bedenleriyle mekanı deneyimlemeye, çevreyle bütünleşmeye sevk etmektedir.

Steven Holl, fenomenoloji ile ilgilenen, tasarımlarında fenomenolojik yaklaşımlardan etkilenen mimarlardandır. Ponty'nin bedende başlayan algısını Çağdaş Sanatlar Müzesi Projesi'nin tasarım yaklaşımında yorumlamıştır. Holl, Çağdaş Sanatlar Müzesi'nde beden hareketini mekanı oluşturan bir tasarım ögesi olarak kullanmıştır. Mekanda bulunmak ve deneyimlemek, beden ile gerçekleştirilen hareketin zamansallığını, somutlaştırarak ortaya çıkarır.

Ponty'nin bedenin algısı üzerine geliştirdiği yaklaşımı, Pallasmaa'nın (2011) çevrel görme ve duyu mimarlığı tarifi ile mekânsal deneyime aktarılır. Pallasmaa (2011), algıda bedenin duyuvarının harekete geçmesini, mekansallık duygusunu, deneyimin gücünü arttıran bir etmen olarak tarifler. Bu olguyu ileri taşıyarak, görmenin geri planda kalmasının diğer duyuvarı harekete geçireceğini ve mekânsal deneyimi zenginleştireceğini belirtir (Pallasmaa 2011). İnsanın muğlak, belirsiz, loş mekanlarda duyuvar olarak mekan ile daha rahat iletişime geçileceğini belirtmektedir.

Ando'nun Church of Light yapısı, yapı içinde yaratılan loş ortam ve ışığın tek bir yönden süzülerek gelen konumu ile Pallasmaa'nın tariflediği duyuvar ortamı yaratır

niteliktedir. Mekânsal deneyim sadece gözün gördüğü değil, bedenın tümünden algıladığı bir deneyime dönüşür ve insan böylelikle mekan ile ilişkilendirir, onunla bütünleşir.

Rasyonel görüş ile şekillenen anlayış, yerden bağımsız bir zaman kavrayışını beraberinde getirmiştir. Ancak insan, zamanın etkisini duyumsayarak kendini anlamlandırmaktadır. Küresel dünyanın mekanları ise soyut bir zaman tariflemekte; zaman, yer ve mekandan bağımsız, bir üst gerçeklik konumuna gelmektedir. Yerden bağımsızlaşmaya karşı, insan ve yerin birlikteliği, yerden temellenen zaman kavrayışını da beraberinde getirir.

Yere ilişkin zaman kavrayışını, mimarlıkta nasıl aktarılabileceğine dair Zumthor'un kimi yapılarında görülen mimari anlayış örnekendirilebilir. Zamanın etkilerini açığa çıkarmayı hedefleyen mimar, yapılarında kullandığı malzemeyi bilinçli olarak dış koşullardan aşınmayı gösterecek şekilde seçmektedir. Benedict Şapeli'nde zamanın o 'yer'deki etkisi, yapı üzerinde açığa çıkmakta ve duyuşsal olarak, zaman, yer ile birlikte kavranmaktadır. Kolumba Sanat Müzesi'nde ise geçmişten gelen birikim yok edilmeden korunarak yeni yapının bir parçası olarak bugüne aktarılmıştır. Yerın kültürel ve tarişsel izlerini deneyimleyebilmek, insanın yer ile ilişkisini güçlendirmektedir.

Rasyonalitenin önerdiği görüş ve yere yaklaşıma karşı, fenomenolojik yaklaşım ile mimari tasarıma ve mekana yaklaşmak, farklı duyuşsal deneyimleri, yere dair yeni açılımları beraberinde getirir. Bu deneyim, fenomenolojik yaklaşımda aynı zamanda insanın kendini anlamlandırmasıdır. Deneyimlenen ile deneyimlenenin sınırları çözülür ve insan yer-mekan-zaman dahilinde varlığını gerçekleştirir. Mekanın bu çok yönlü ve katmanlı deneyimlere imkan vermesi, mimarlıkta öze dair kaybedilen değerlerin sorgulanması açısından önemlidir.

7. SONUÇ

Tarihsel sürece bakıldığında geleneksel yaşantıdan modernleşme sürecine değin, insanın yer ile kurduğu ilişkinin değışim geçirdiği gözlemlenebilir. Bu değışim sonunda insanın yerden bağımsızlaşmasına, kendisine ve çevresine yabancılaşmasına neden olmuş, yere ilişkin yeni arayışları da beraberinde getirmiştir.

Mimarlık disiplini insanın yer ile kurduğu ilişkiyi yansıtan bir aracı konumundadır. Tüm süreçte insanın ‘yer’e ilişkin algısının değışimi mimarlık anlayışının da değışimine yol açmıştır. İnsanların mekanlarını kurgulama biçimleri değışen sosyo-ekonomik ve toplumsal koşullar ile birlikte değışim geçirmiştir. ‘Yer’e özgü değerlerin yitirilmesi, mimarlığın kendisine özgü yapısını, tikelliğini kaybetmesine yol açmış; modernleşme ile başlayan değışim süreçleri sonunda, ‘bulunulan’ yerden ve ‘yaşanan’ zamandan bağımsız, her yere ve zamana ait olabilecek mekanlar üretilmeye başlamıştır.

Günümüze uzanan süreçte insanlık tarihinin, toplumsal, düşünsel ve kültürel koşulların değıştiği, Sanayi Devrimi ve Teknoloji devrimi olmak üzere iki büyük kırılma noktası geçirdiği gözlemlenebilir. Modernleşmenin farklı yüzlerini ortaya koyan bu değışimler insanların evren, doğa ve yer ile kurduğu ilişkiyi de etkilemiştir.

Geleneksel dönemlerde, insanın yaşantısı, faaliyetleri ve üretimi yer ile birlikte dir. Mekan ve zaman algısı da yer ile birlikte gelişmektedir. Aydınlanma Devriminde yaşanan ekonomik, bilimsel ve felsefi değışimler ile sonrasında Sanayi Devrimiyle üretim biçimlerinin yerden tümüyle kopması, zamanın yerden bağımsızlaşmasını beraberinde getirir.

Modernleşme projesinin düşünsel kökenleri Aydınlanma Devrine dayanır. Ortaçağ Skolastik düşüncesinin yıkılması, hümanizmin doğuşu, insan merkezli bir evren algısının ortaya çıkması Aydınlanma Çağı düşünsel yapısının temellerini oluşturur. Aydınlanma Devrinde Descartes’ın öne sürdüğü kartezyen felsefe, modern felsefenin temelini oluşturur. Kartezyen felsefeye göre insan, sahip olduğu ‘akıl’ ve düşünme yetisi ile özelleşmiş ve doğada üst bir yönetici, düzenleyici olma görev bilincine

erişmiştir. Bu bilinç ile kendine özgü görüntüleme sistemleri de oluşturmuştur. Rönesans'ta yeniden gündeme gelen, insanı doğanın dışına yerleştiren, resimde ideal görüntü yaratmaya çalışan perspektif bunun somut örneklerinden biridir. Aynı dönemlerde coğrafi keşiflerin, denizcilik faaliyetlerinin artmasıyla değişen haritalama teknikleri, yeryüzünü evrensel, nicel değerlerle ifade etmektedir; insanın 'yer'i duyuşal olarak algılamaktan öte; bilinebilir, hesaplanabilir, insan eliyle kurgulanabilir bir düzene getirdiğini göstermektedir.

Gelişen denizcilik faaliyetleri, deniz aşırı ticaretin de gelişmesine yol açmış, zaman algısının da değişime uğramasına neden olmuştur. Zaman başlangıçta yer ile birlikte algılanırken, ticaretin geniş coğrafyalarla bağlantılı ağı, üretimin bölgesel sınırlarının değişmesine neden olmuş; toplumların kendi yerel zamanları dışında, başka bir 'yer'in de zamanını yakalama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Böylelikle geçmişte kullanılan zamanın yerden temellendiği güneş saatleri yerine; mekanik saatin icadı ile yerden bağımsız, evrensel bir zaman anlayışı ortaya çıkmıştır.

Ticaretin gelişmesi, kar olgusunun önem kazanması, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin üretimde hız kazandıracak çözümler üretmesine, üretimde makinalaşmayı beraberinde getirmesine neden olmuştur. 18.yy'da İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi, tüm Dünyayı etkisi altına alarak, tarihte bir kırılma yaşanmasına neden olmuştur. Üretimin yerden ve yerin koşullarından tümüyle bağımsızlaşmasına neden olan Sanayi Devrimi ile birlikte zaman yere bağılı özelliğini yitirmiştir.

Sanayi Devrimi ile beraber, rasyonel düşünceye sahip insanın, elde ettiği teknolojik olanaklarla, maddi olarak dünyaya müdahale etme, düzenleme, kurgulama ölçeği de değişime uğramaya başlamıştır. Bu dönemde kentlerin yapısı da değişime uğrayarak, kent planlaması gündeme gelmiştir. Kentler, rasyonel düşüncenin etkisiyle, belirli bir düzende kurgulanmaya çalışılmıştır. Sabit bir geometriye dayanan gridal plan şeması, dönemin en akılcı çözümü olarak, ideal kent planlama anlayışında kendisini göstermiştir. Bu süreçte Mimarlık anlayışı da değişime uğrar; soyut geometrik formlar, rasyonel çözümler, işlevsellik, ekonomi gibi kavramlar mimarlıkta önem kazanmıştır. Mimarlık ve kent, makine estetiği idealize edilerek, ekonomi, işlev, sadelik ekseninde

oluşturulmaya; standart, evrensel, ideal bir zeminde kurgulanmaya çalışılmıştır. İnsanın ideal düzen kurgusunu arayışı ve teknolojinin imkanları, yere özgü değerlerin, yerel koşulların yok sayılmasına neden olmuştur. Mimarlık pratiği de kendi özgünlüğünü kaybetmeye başlayarak, standart bir şemaya oturtulmaya çalışılmıştır.

Sanayi Devrimi ile gelişen kapitalist sermaye, uluslararası ölçekte büyüme ve kar arayışı içinde olduğundan, ileriki dönemlerde yaşanan teknolojik gelişmeler üretim alanından, haberleşme ve ulaşım alanına kaymaya başlamıştır. Küresel boyutta bir sermayenin söz konusu olmaya başlaması, sermayenin küresel düzeyde akışı ile ulusların birbiriyle ekonomik, siyasi, kültürel düzeyde ilişkilenebilmesi 'küreselleşme' olarak tariflenir. Telefon, medya, internet teknolojisi ve ulaşım teknolojisinin gelişmesi, küresel sermayenin pazarlama politikaları ile birlikte, kendine ait değerler, imgeler ve anlamlar oluşturarak yayılmasına, küresel kültür oluşturmasına neden olmuştur.

Küresel sermayenin odak noktası, kapitalist sermayenin geliştiği kentlerdir. Kentler, küresel sermayenin kendini farklı coğrafyalarda var ettiği, yayıldığı, geliştiği yerler haline gelmiştir. Küresel sermaye hızlı bir yayılım ve dolaşım ile kar elde etme arayışındadır, bu dolaşımı için de yeryüzünde homojen koşullar gereklidir. Küresel sermaye farklı coğrafyaların yere özgü farklılıklarını, kültürel değerlerini sınır olarak görmekte ve küresel kültür ile bunları asimile etme politikası izlemektedir. Küreselleşme ile tüm dünyada kültürel düzeyde bir aynılaştırma gerçekleşmektedir. Kentlerde küresel sermayeden pay alabilmek için, sermaye sahibi küresel kentlere benzeme arayışı ile birbirine benzemeye, aynılaştırmaya, küresel boyutta homojenleşmeye başlamıştır. Bu süreçte yere özgü değerler de metalaşarak küresel ağa katılmakta, seyirlik birer objeye dönüşmekte ya da yok olmaktadır.

Haberleşme ve iletişim teknolojisinde yaşanan değişimler mekan algısını da değiştirmektedir, günümüz koşullarında mekanın önemsizleşerek, zamanın onun ötesine geçtiği farklı düşünürler tarafından da tartışılmaktadır. Mekan içinden geçen pratiklerden bağımsızlaşmış, yaşanan küresel devrim ile mekan, soyut, içi boşaltılmış bir hale gelmiştir (Giddens 2000). Harvey (1999) teknolojik imkanlar ile mesafe

kavramının ve algısının değiştiği durumu, zaman-mekan sıkışması olarak tarifler ve gelinen noktada mekanın, zaman tarafından yok edildiğini belirtir.

Küresel mekan, yere bağlı değerlerden değil, üst ölçekteki küresel politikalar ve ekonominin girdileri ile şekillenmekte, pratik anlamda da sanal bir gerçekte, içinde bulunulan yerden ve mekandan bağımsız, soyut bir zamanda yaşanmaktadır. Mimarlık ürünlerinin, yerden, bulunduğu coğrafyadan, kültürel, dūřünsel bağlarından tamamen kopmasına yol ačan bu süreç sonunda; her hangi bir yerde ve zamanda olabilecek, birer ‘meta’ya dönüşen mimari yapılar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum ‘mimarlıkta yersizleşme’ olarak adlandırılmaktadır.

Yersizleşmenin ortaya çıkması, kimliksiz, aidiyetsizlik, yabancılaşma gibi sorunların oluşmasına ve yere ait değerlerin yeniden sorgulanmasına neden olmuştur. Yere ait ‘öz’ü kavramaya ilişkin fenomenolojik sorgulamalar, yere özgü değerlerin ne olduğunu tanımlarla sınırlamadan, insan algısı ile anlamaya ve anlamlandırmaya çalışması yönünden; rasyonel düşünceden üretilen çevreler ve meydana gelen sorunlara yönelik, alternatif bir bakış üretirler. Yaşanan süreçte yerden bağımsızlaşma ve mimarlığın kendine ait özü kaybetmesi sonrasında, değişen değerlerin fenomenolojik bakış ile yeniden anlamlandırılması ile öze dair bir sorgulama gerçekteştirilmiştir.

Rasyonel düşüncenin düalist, insan-doğa ikiliği, akıl ve bilme edimine dayalı evren algısı ve doğayı düzenleme pratikleri, sonuçta gelinen noktada insanın kendine yabancılaştığı, yersizleştiği, kendine özgü değerleri kaybettiği bir noktaya gelmesine neden olmuştur. Fenomenolojik yaklaşım, rasyonel kabul ve önyargıların dışına çıkararak, insanı doğanın bir uzantısı olarak kabul eder; duylara verilen önem ile ‘bilgi’ ve ‘öz’e ulaşmada ‘deneyim’i öne alır. Bu yüzden fenomenolojik yaklaşım, insana, yere ve mimarlığın özüne ait değerleri günümüz koşullarında anlamaya çalışmak için önemli olmaktadır.

Rasyonel düşüncenin ve modern görüşün yarattığı düalist evren görüşü aksine, holistik bir bakışla, dünyanın içine girerek, ona dahil olarak onu algılamak; insanın var oluşunun bir parçası olarak, onun yeryüzünde yaşadığını hissetmesine ve kendini

gerçekleştirmesine neden olmaktadır. Mimarlık ve yapılı çevre de insan yaşantısının bir parçası olarak insanı doğrudan etkilediğinden, 'yer' ile birlikte ona ait değerleri göz önüne alarak, insanın deneyim ve yaşantısını o 'yer' üzerinde kurgulama bilinciyle hareket etmek mimarlığın özü anlamında yeni açılımları beraberinde getirmektedir. Mimarlıkta 'yer'e dair 'öz'ün kavranması, fenomenolojik yaklaşımla çevre ve evrenle bütünleşmeyi, dolayısıyla insanın kendisini fark etmesine ve varoluşunun beklentisi doğrultusunda kendisini gerçekleştirmesine zemin hazırlamaktadır.

Tezde 'öz'e dair bir yöntem tariflemekten kaçınılarak, anlamlandırmaya dayalı bir sorgulama yapılmıştır. Çalışmada tek bir sonuca bağlanmaktan kaçınılmış, düşünsel olarak amaçlanan hedefe yaklaşılmaya çalışılmıştır. Çünkü fenomenoloji, rasyonel düşünce gibi belirli sınır ve kurallar yaratmaya çalışmaz, sadece anlamlandırmaya çalışır. Bu yüzden ele alınan, yersizleşme, mekandan ve zamandan ayrışma, aynılaştırma, mimarlığın iletişim gücünü, özgünlüğünü yitirmesi sorunlarına çözüm üretebilecek yaklaşımların yer aldığı örnekler seçilmiştir. Önemli olan mimarların ve projelerinin isimlerinden çok, incelenen örneklerdeki düşünce yapısı ve yaklaşımdır. Dolayısıyla, son bölümde ele alınan, mimarlıkta özün aktarılmasına dair ortaya çıkan değerler ve yaklaşımlar üzerine, ileriki çalışmalarda daha detaylı araştırmalar yapılabilir.

Mimarlıkta yer duygusunun yok olması, mekanların soyut birer kılıf haline gelmesine karşın, aslında mimarlığın geçmişten beri özünde sahip olduğu potansiyelin nasıl açığa çıkabileceği bu çalışmada 'yer' bağlamında fenomenolojik yaklaşım ile sorgulanmıştır. Ancak insanın sahip olduğu öngörü ve potansiyelin sınırsızlığı gibi, bu sorgulamanın da farklı yaklaşımlar ve öngörüler dahilinde gerçekleşmesi olasıdır.

Sonuç olarak, esas olan farkındalık kazanarak, içinde yaşanılan çevrenin sorgulanması, dolayısıyla insanın kendini sorgulaması ve anlamlandırmasıdır. Her yeni sorgulama, farklı açılımları ve yenilikleri içinde barındırır. İnsan ile doğrudan ilişkili olan mimarlık disiplininde de küresel kültür ve ekonominin norm ve dayatmalarına bağlı kalmadan yapılan yeni sorgulamalara ve yeni açılımlara ihtiyacı olduğu ortadadır. Bu bağlamda fenomenolojik yaklaşım, yeni sorgulamalar için yol gösterici olabilir ve daha farklı çalışmalara da yön verebilir.

KAYNAKLAR

- ANDO, T. 1993.** Tadao Ando Complete Works. Phaidon Press, London, UK, 458 pp.
- ATAK, S.A. 2009.** Aydınlanma Felsefesinin Bir Kazanımı Olarak Akıl. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 13: 55 – 64
- AUGE, M. 1997.** Yer Olmayanlar: Üstmodernliğin Antropolijisine Giriş. Çeviri: Turhan Ilgaz, Kesit Yayıncılık, İstanbul 129s.
- AYDINLI, S. 2002.** Epistemolojik Açından Mekân Yorumu: Mimarlık ve Felsefe, Editör: Ural, Ş., YEM Yayın, İstanbul, s. 40-52.
- ALTUNER, İ. 2013.** Kartezyen Düalizm Ve Ruhun Kavramsal Değişimi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, Ekim 2013: 55-67.
- BARTHES, R. 1993.** Göstergebilimsel Serüven. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 229s.
- BAUDRILLARD, J. 1997.** Simülakrlar ve Simülasyon. Doğubatu Yayınları, Ankara, 232s.
- BAUMAN, Z. 1999.** Küreselleşme. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 144s.
- BAHADIR, E. 2014.** Mekan Tasarımlarında Kimlik Oluşum Süreçleri ve Yersizleşme Kavramının İrdelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Ana Bilim Dalı, Ankara.
- BİLGİN, N. 2003.** Sosyal Psikoloji Sözlüğü: Kavramlar Yaklaşımlar. Bağlam Yayınları, İstanbul, 459s.
- BİROL, G. 2006.** Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi. *Megaron Mimarlar Odası Balıkesir Şubesi Dergisi*, 2006(10): 3-16.
- BUMİN, T. 2010.** Tartışılan Modernlik: Descartes Ve Spinoza. YKY, İstanbul, 90s.
- CEVİZCİ, A. 2002.** Felsefe Sözlüğü. Say Yayınları, İstanbul, 536s.
- CIGHI, C. I. 2008.** Senses of Place. *Yüksek Lisans Tezi*, University of Massachusetts, Master of Science, Department of Hospitality & Tourism Management, Massachusetts, United States.
- COLQUHOUN, A. 1990.** Mimari Eleştiri Yazıları. Şevki Vanlı Yayınları, Ankara, 204s.
- COŞUT, Y. 2005.** Kültür Süreci Olarak Küreselleşmenin Mekansal Dönüşüme Etkileri. *Yüksek Lisans Tezi*, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- ÇEVİK, A. 1999.** Peter Eisenmann - TadaoAndo Batı ve Doğu Kültürlerinde İnsan Mekan Doğa İlişkileri. Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir, 106s.
- ÇÜÇEN, A.K. 2006.** Batı Aydınlanmasının Düşünsel Kökenleri Ve Eleştirisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 85: 25-34.
- ÇÜÇEN, A.K. 2014.** Heidegger Felsefesinde Varlık'ın Anlamı Üzerine. *Felsefe Dünyası*, 14: 36-41.
- DEBORD, G. 1996.** Gösteri Toplumu. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 256s.
- DEREKO, A. 2011.** Merleau-Ponty'de Kartezyen Özne Eleştirisi Ve Tensel Özne. *Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Ankara.
- DEMİREL, S. ,YEGEN, C. 2015.** Tüketim, Postmodernizm ve Kapitalizm Örgüsü. *İlef Dergisi*, 2015 (2) 1: 115-138.
- DOSTOĞLU, N. 2006.** Le Corbusier'nin Kentsel Ütopyalarına Genel Bir Bakış. BoyutPedia, <http://www.boyutpedia.com/930/7967/le-corbusiernin-kentsel-utopyalarına-genel-bir-bakis> (Erişim tarihi: 06. 08.2015)

- DOSTOĞLU, N. 2005.** Modern Sonrası Mimarlık Anlayışları. *Mimarlık Dergisi*, 95 (263): 47-50
- DOSTOYEVSKI, F. M. 2011.** Yeraltından Notlar. Can Yayınları, İstanbul, 160s.
- EDGERTON, S. 1976.** The Renaissance Re-discovery of Linear Perspective. New York 228pp.
- ERZEN, J. N. 2008.** Çevre Estetiği. ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara, 155s.
- ERZEN, J. N. 2015.** Üç Habitus: Yeryüzü, Kent, Yapı. YKY Yayınları, İstanbul, 285s.
- EYCE, N. 2011.** Çağdaş Mimarlıkta Mekan, Yer Ve Mekansallık Tartışmaları CerModern Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Ankara.
- EVKURAN, M. 2003.** Ortaçağ Paradigması Ve Siyasal Düşüncenin Evrimi. *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (4): 37-58.
- GIDDENS, A. 2000.** Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi. Paradigma Yayınları, İstanbul, 286s.
- GIDDENS, A. 1994.** Modernliğin Sonuçları. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 178s.
- GIDEON, S. 1941.** Space Time and Architecture. Harvard University Press, New York, USA, 562pp.
- GÖKA, Ş. 2001.** İnsan ve Mekan. Pınar Yayınları, İstanbul, 135s.
- GRAUMANN, C. F. 2002.** The Phenomenological Approach To People-Environment Studies. *Handbook Of Environmental Psychology*, 5: 95-113.
- GÜL, F. ÜNAL, Ş. M. 2015.** Modern Özne Ve Modern Düzen Algısının Uzamı Olarak Kent. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20: 70-77
- GÜRALP, F. 1983.** Toplumsal İşbölümü ve Mekan, *Mimarlık Dergisi*, 4:12-16.
- GÜVENÇ, B. 2008.** Mimarlık: Zaman, Mekan ve Değişim: Mimarlık ve Zaman, Editör: Şafak Ural, YEM Yayıncılık, İstanbul.
- HABERMAS, J. 1997.** Modernity: An Unfinished Project: Critical Essays on the Philosophical Discourse of Modernity, Ed.: Passerin, M., Benhabib, S., MIT Press, Cambridge, USA, pp. 38-55.
- HAS, D. 2009.** Mimarlık Düşüncesinin Gelismisi ve Mimarlık Söylemleri Özneler Üzerinden Bir Değerlendirme. *Yüksek Lisans Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- HARRIES, K. 2009.** The Need for Architecture. *Environmental and Architectural Phenomenology*, 20(3): 11-18.
- HARVEY, D. 1999.** Postmodernliğin Durumu. Metis Yayınları, İstanbul, 407s.
- HEIDEGGER, M. 2003.** Heidegger'de Varlık ve Zaman. Asa Kitabevi, Bursa, 463s.
- HEIDEGGER, M. 2007.** Sanat Eserinin Kökeni. Deki Yayın, Ankara, 120s.
- HİSARLIGİL, B. B. 2007.** "Yer"leşmenin Düş(üm)lenmesi: Geleneksel Anadolu Yerleşmelerinde "Ara"lar. *Doktora Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- HUSSERL, E. 2010.** Fenomenoloji Üzerine Beş Ders. Bilge Su Yayınları, Ankara. 79s.
- IŞIK, C. 2010.** Modern Aklın Postmodern Eleştirisi, *Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Muğla.
- İL, A. 2005.** Kapitalist Sistemde Mekan ve 'Yer-Olmayan' Kavramı. *Yüksek Lisans Tezi*, OĞÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Eskişehir.
- İÇLİ, G. 2001.** Küreselleşme Ve Kültür. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2): 163-172
- KAHN, L. 1969.** Silence and Light: Theories and Manifestoes of Contemporary Architecture, Editörler: Jencks. C., Kropf. K., Wiley Academy Editions, England, pp. 236-239.

- KOCAGİL, L. 1999.** 20.Yüzyıl Mimarlık Ortamına Eleştirel Bir Yaklaşım. *Doktora Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- KOÇYİĞİT, R. G. 2007.** Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi. *Doktora Tezi*, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- LEFEBVRE, H. 2014.** Mekanın Üretimi. Çeviri: Işık Ergüden, Sel Yayıncılık, İstanbul, 447s.
- LE CORBUSIER, 2010.** Bir Mimarlığı Doğru . Çeviri: Serpil Merzi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 331s.
- MCLEOD, J. H. 1997.** Ten Thoughts on Architecture. *Master Thesis*, Virginia Polytechnic Institute and State University, Master of Architecture, USA.
- MONEO, R. 1999.** Yerin Fısıltısı: Any Seçmeler, Editör: Pamir. H., Mimarlar Derneği Yayınları, Ankara, s. 4-14.
- NES, A. V. 2008.** The Heaven, the Earth and the Optic Array: Norberg-Schulz's Place Phenomenology and its Degree of Operationability. *Footprint, Delft Architecture Theory Journal*, 3:113-134.
- ÖNAL, S. 2014.** Kartezyen Özne ve Kantçı Öznenin Heidegger'de Anlamı: Dünyasallık. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 2014 (1):63-75.
- ÖTKÜNÇ, A. 2005.** Transit Olarak Kullanılan Mekanlar. *Yüksek Lisans Tezi*, MSGSÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- ÖZAK, Ö. N., GÖKMEN, P. G. 2009.** Bellek ve Mekan İlişkisi Üzerine Bir Model Önerisi. *İTÜ Dergisi/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 2(8). 144-155.
- ÖZGÜL, G. E. 2012.** Farklı Bir Görme Biçimi Olarak Tasvir: Matrakçı Nasuh'un Tapografik Tasvirleri. *Milli Folklor*, 24 (96): 170-189.
- PEDRET, A. 1993.** The Text of Khan. *Master Thesis*, Massachusetts Institute Of Technology, Master of Science in Architecture, USA.
- PONTY, M. .M. 2005.** Algılanan Dünya. Metis Yayınları, İstanbul, 77s.
- PONTY, M. .M. 2012.** Göz ve Tin. Metis Yayınları, İstanbul, 81s.
- PALLASMAA, J. 2011.** Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular. YEM Yayıncılık, İstanbul, 89s.
- ROBERTSON, R. 1992.** Globalization: Social Theory and Global Culture. Sage Publications, London, UK, 224p.
- SCHULZ, N. C. 1980.** Genius Loci: Towards A Phenomenology Of Architecture. Rizzoli, New York, USA, 212p.
- SEL, D. B., GÜL, Y. A. 2009.** Kentsel Mekanların Aynışması: Midyat Örneği. *Megaron*, 4(2):79-89.
- SENNETH, R. 2002.** Kamusal İnsanın Çöküşü. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 480s.
- SENNETH, R. 2006.** Ten ve Taş- Batı Uygarlığında Beden ve Şehir. Metis Yayınları, İstanbul, 388s.
- SHIRAZI, M. 2009.** Architectural Theory and Practice, and the Question of Phenomenology (The Contribution of Tadao Ando to the Phenomenological Discourse). *PhD Thesis*, Brandenburg University of Technology, Germany.
- SIRCAN, Ş. 2006.** Modern Resim Sanatında Biçim Ve Parça Bütün İlişkisi. *Yüksek Lisans Tezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- SOYSAL, A. 2012.** Önsöz: Maurice Merleau-Ponty Göz ve Tin, Metis Yayınları, İstanbul, s.5-13.
- TDK. 1998.** Türkçe Sözlük. Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1742s.
- TEPE, H. 2010.** Giriş: Edmund Husserl Fenomenoloji Üzerine Beş Ders, Bilge Su Yayınları, Ankara, s. 1-32.

- TEPEBAŞILI, F. 2005.** Edebiyat Yazıları: Heidegger'e göre Sanat ve Sanat Eserinin Kökeni. Hece Yayınları, Ankara, 167s.
- URRY, J. 1999.** Mekanları Tüketmek. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 384s.
- WATERS, M. 1995.** Globalization. New York: Routledge.
- YAVUZ, M. F. 2005.** Mimaride Niş Kavramı. *Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir.
- YILDIZ, M. Z., ALAEDDİNOĞLU, F. 2007.** Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılamaları. *ICANAS 38 Kültürel Değişim, Gelişim ve Hareketlilik*, 2:845-862.
- YILMAZ, G. 2008.** Kapitalizmde Zaman-Mekan Sıkışması. *Çalışma ve Toplum*, 2:155-171
- YIRTICI, H. 2003.** Modern Kapitalist Toplumlarda Mekan Üretimi. *Doktora Tezi*, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- YIRTICI, H. 2007.** Turizm Nesnesi Olarak Mimarlığın Ekonomi Politikası. *Mimarlık Dergisi*, <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=286&RecID=1594> (Erişim Tarihi: 06.03.2015)
- YIRTICI, H. 2005.** Çağdaş Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 194s.
- ZUMTHOR, P. 1999.** Thinking Architecture. Birkhäuser Architecture, Germany, 64p.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Elif Seçer

Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir 01.10.1988

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yıl)

Lise : Nevvar Salih İşgören Lisesi, İzmir 2002-2005

Lisans : Anadolu Üniversitesi 2006-2012

Yüksek Lisans : Uludağ Üniversitesi 2013-2016

Çalıştığı Kurum/Kurumlar ve Yıl : Bursa Orhangazi Üniversitesi 2014- devam ediyor

İletişim (e-posta) : elifscr@gmail.com

Yayınları: **Secer, E., Durak, S. Arslan, V.T, 2016.** Reflections of Socio-Cultural Changes on Urban Space in the 19th Century: The Case of Bursa. *International Journal of Social Science and Humanity*, 6 (8): 628-634.